

незалежний культурологічний часопис "І"
21 рік видання

64
2010

nezaležnyj kul`turolohičnyj časopys "І"

Видання здійснено
за підтримки
Black Sea Trust (Бухарест),
German Marshall Fund,
а також за інституційної
підтримки
Міжнародного Фонду
"Відродження" (Київ)

РЕДАКЦІЯ ЧИСЛА

Тарас Возняк
(головний редактор)
Ірина Магдиш
Олесь Пограничний
Михайло Москаль
Герман Антонов

В окремих статтях збережено
правопис оригіналу

Адреса редакції:
e-mail: info@ji.lviv.ua
www.ji-magazine.lviv.ua
www.ji.lviv.ua

© Редакція журналу «І», 2010

Бо ж не може до безкінечности тривати той абсурд

Вже можна сказати, що
упродовж десятиліть Громадська організація Незалежний культурологічний журнал «І» на своєму рівні робила все для того, щоб реалізувалися два очікування жителів Галичини.

Перше з них дуже просте - кожен з нас був зацікавлений у розвитку краю. Вигідне географічне розташування Галичини, як і України в цілому, - побіч Європейського Союзу, між Чорним та Балтійським морями, на шляху величезних потоків енергоносіїв з Росії та Центральної Азії неначе давало всі шанси цій країні і цьому краю процвітати, просто слід було стригти купони. Натомість ця наша геополітична важливість для ефективного функціонування і Європейського Союзу, і Росії перетворилася на прокляття. І країна в цілому, і Галичина, як особливо важлива транзитна зона, та ще й зона з унікальними газовими сховищами, опинилися між молотом і наковальнею. З одного боку - розпростерті руки «братської» Російської Федерації. З іншого - відсторонений Європейський Союз.

І тут можна згадати про друге, нездійснене очікування і галичан, і українців взагалі - очікування відкритості з боку ЕС. Відкритості і у широкому сенсі слова, і у вузькому сенсі, коли йдеться про відкритість кордону. Ця тема вже всіма заговорена і всім остогидла. Живучи обіч кордону хто як хто, а галичани чітко бачили, як дещо привідкритий на початку 1990-х тоді ще польсько-український, словацько-український чи угорсько-український кордони ставали все більш «впорядкованішими», а , отже, неприступними для громадян України. Розширивши поле всіх мислимих свобод всередині себе, Європейський Союз збудував височенну нову Берлінську стіну між власне свободою та Україною. Особливо очевидним це стало в останні півроку, після того, як політичний режим в Україні різко змінився. І можна довго розумувати, що ж було першим - закривання поля свободи для українців, закривання будь-якої перспективи для цієї країни і народу, чи зміна режиму. А, може, зміна режиму у чомусь і є наслідком такого послідовного відштовхування України від європейського грона націй?

Принаймні зараз маємо те, що маємо. Нас вкотре закатали у консервну банку. Свого часу ще советська консервна бляшанка тріснула і знесла ці кордони. Коли соціальна і національна напруги всередині новітньої української напів-советської консерви розірвуть і це потворне утворення - невідомо.

Однак ми, ті, хто працював на інший розвиток подій, знову повинні починати з того ж самого. Десятиліття тому Журнал «І» досліджував стан польсько-українського кордону, порівнював динаміку його розвитку з динамікою змін на вже не існуючих французько-німецькому кордоні та німецько-польському кордонах. Усе було схожим - і історія, і штучність лінії кордону, і міжетнічні конфлікти, і бажання позбутися кордонів і протистоянь, які вони породили. Однак, розвиток пішов у протилежному напрямку. Потворне дітище брюссельської бюрократії розділило колись єдиний галицький регіон - а йдеться не лише про українську Галичину, але і про польську Галичину разом з Краковом. Зусилля українців та поляків примирити ці два народи, що жили не те що обабіч, але разом, були відкинуті. Брюссель прийняв те саме рішення, що і Йосиф Сталін, провівши етнічні чистки і депортації з обох сторін кордону.

Рішення просте і ефективне. Тепер Брюссель вдає, що України немає, що Берлінський мур на Сході нічийх прав не гвалтує. Що є неправдою і кривдою. Причому кривдою не лише українців. Це бюрократичне породження так само заважає розвиватися у всі сторони і регіонам з європейського боку стіни. І не лише на галицькому відтинку цього нового валу Траяна.

Тим не менше, ми продовжуватимемо свою працю по підточуванню цього муру. І тим, що повертаємо історичну пам'ять, видаючи числа журналу, присвячені ідентичностям і Львова, і Тернополя, і Чернівців, Коломиї та Станіславова, і тим, що не спускаємо свого ока з процесу розбудови бюрократичних перепон, які тепер вже обидві офіційні сторони з захватом розбудовують.

Можливо, це праця задля майбутнього - всі, хто займається справою безнадійною, тішать себе такою високопарною фразою - однак напевно, що так. Бо ж не може до безкінечности тривати той абсурд, яким ми терпимо вже котрий рік.

Тарас Возняк

Bo ž ne može do bezkinečnosti tryvaty toj absurd

Vže možna skazaty, ščo vprovodž dešatylit' Hromadska orhанизacija Nezaleznyj kul'turolohičnyj žurnal «Ji» na svojemu rivni robyla vse dl'a toho, ščob realizovalyša dva očikuvannya žyteliv Halyčyny.

Perše z nyx duže proste - kožen z nas buv zacikavlenyj u rozvytku kraju. Vyhidne heohrafične roztašuvannya Halyčyny, jak i Ukrajinu v cilomu, - pobič Evropejskoho Sojuzu, miž Čornym ta Baltijskym mořamy, na šl'axu velyčeznyx potokiv enerhonosijiv z Rosiji ta Central'noji Aziji nenače davalo vsi šansy cij krajini i čomu kraju procvitaty, prosto slid bulo stryhty kupony. Natomist' ča naša heopolityčna važlyvišt' dl'a efektyvnoho funkcionuvannya i Evropejskoho Sojuzu i Rosiji peretvorylaša na prokřatt'a. I krajina v cilomu, i Halyčyna, jak osoblyvo vazlyva tranzytna zona, ta šče j zona z unikal'nymy hazovymy sxovyščamy, opynylyša miž moloatom i nakoval'neju. Z odnoho boku rozprosterti ruky bratškoji

Rosijskoji Federaciji. Z ynšoho - vidstoronenyj Evropejskij Sojuz.

I tut možna zhadaty pro druge nezdijsnene očikuvannya i halyčan, i ukrajinciv vzahali - očikuvannya vidkrytosti z boku ES. Vidkrytosti i u šyrokomu sensi slova, i u vužkomu sensi, koly jdet'ša pro vidkrytist' kordonu. Ča tema vže vsima zahovoreni i vsim ostohydla. Žyvučy obič kordonu xto jak xto, a halyčany čitko bačyly, jak deščo pryvidkrytyj na počatku 1990-x todi šče pol'sko-ukrajinskij, slovačko-ukrajinskij čy uhorško-ukrajinskij kordony stavaly vse bil'sh «vpořadkovanišymy», a , otže, neprystupnymy dl'a hromad'an Ukrajinu. Rozšyryvšy pole vsix myslymyx svobod vseredyni sebe, Evropejskij Sojuz zbuduvav vysočennu novu Berlinšku stinu miž vlasne svobodoju ta Ukrajinuju. Osoblyvo očevydnyx ce stalo v ostanni pivroku, pisł'a toho, jak polityčnyj režym v Ukrajinu rizko zminyvša. I možna dovho rozumuvaty, ščo ž bulo peršym - zakryvannya pol'a svobody dl'a ukrajinciv, zakryvannya bud'-jakoji perspektivy dl'a cijej krajiny i narodu, čy zmina režymu. A, može, zmina režymu u čomuš i je naslidkom takoho poslidovnoho vidštovxuvannya Ukrajinu vid evropejskoho hrona nacij?

Prynajmni zaraz majemo te, ščo majemo. Nas vktre zakataly u konservnu banku. Svoho

času šče sovjetska konservna błašanka trisnula i znesla ci kordony. Koly social'na i nacional'na napruhy vseredyni novitňoji ukrajinskoi napivsovjetskoji konservy rozirvuť i ce potvorne utvorenna - nevidomo.

Odnak my, ti, xto pracuvav na inšyj rozvytok podij, zнову povynni počynaty z toho ž samoho. Dešatylit'a tomu Žurnal «Ji» doslidžuvav stan pol'sko-ukrajinskoho kordonu, porivňuvav dynamiku johu rozvytku z dynamikoju zmin na vže ne isnujučyx francužko-nimečkomu kordonu ta nimečko-pol'skomu kordonax. vse bulo podibnym - i istorija, i štučnist' linii kordonu, i mižetnični konflikty, i bažannya pozbutyša kordoniv i protystojań, jaki vony porodily. Odnak rozvytok pišov u protyležnomu napřamku. Potvorne dityšče brüssel'skoji bjurokratiji rozdilylo kolyš jedynyj halyčkyj rehion - a jdet'ša ne lyše pro ukrajinsku Halyčynu, ale i pro pol'sku Halyčynu razom z Krakovom. Zusylł'a ukrajinciv ta pol'akiv prymyryty ci dva narody, ščo žyly ne te ščo obič, ale razom, byly vidkynuti. Břusel' pryjňav te same rišenna, ščo i Josyf Stalin, provivšy etnični čystky i deportaciji z obox storin kordonu. Rišenna proste i efektyvne. Teper Břusel' vdaje, ščo Ukrajinu nemaje, ščo Berlin'skij mur na Sxodi ničyjix prav ne gvaltuje. Ščo je nepravdoju i kryvdoju. Pryčomu kryvdoju ne lyše ukra-

jinciv. Ce bjurokratyčne porodženňa tak samo zavažaje rozvyvatyša u vsi storony i rehionam z jevropijskoho boku stiny. I ne lyše na halyčkomu vidtynku čoho novoho valu Trajana.

Tym ne menše my prodovžuvatymemo svoju prácu po pidtočuvanňu čoho muru. I tym, ščo povertajemo istoryčnu pam'jať vydajučy čysla žurnalu prysvjačeni identyčnosťam i L'vova, i Ternopoľa, i Černivciv, Kolo-myji ta Stanislavova, i tym, ščo ne spuskajemo svoho oka z procesu rozbudovy bjurokratyčnyx perepon, jaki teper vže obydví oficijni storony z zaxvatom rozbudovujut'.

Možlyvo ce práca zadl'a majbutníhoho - vsi, xto zajmajeťša spravoju beznadijnoju, tišyt' sebe takuju vysokoparnuju frazozju - odnak napevno, ščo tak. Bo ž ne može do bezkinečnosti tryvaty toj absurd, jakym my terpymo vže kotryj rik pobič sebe.

Taras Vozňak

Андрій Павлишин	8	Галичина як мислевірус
Іван Монолатій	14	Галицький компроміс 1914 року. Старт чи фініш українсько-польського примирення?
Іван Монолатій	36	Справа Січинський-Потоцький і політичне насильство в Галичині
Володимир Великочій	46	Українсько-советська історіографія про суспільно-політичні процеси у Галичині
Еміль Брікс	58	Похвала містам Центральної Європи
Вацлав Гавел	66	Дивуватися треба
Тарас Возняк	72	Проблеми транскордонного співробітництва
Віра Бурдяк	80	Евроінтеграційні наміри України та участь у діяльності транскордонних регіонів
Мирослав Маринович	92	Домашнє завдання для Сходу і Заходу Європи
Збігнєв Громадскі	96	Візова політика після входження Польщі до Шенгену
Ольга Васілевска		
Збігнєв Буяк	102	Відповідь професору Мариновичу
Олександр Сирцов	108	Обличчя ЕС в Україні
Тарас Возняк	112	Дипломатична ізоляція України та ескалація польсько-українських непорозумінь
Тарас Возняк	118	Федералізація, унітаризація України чи підготовка до демонтажу?
Павел Залевскі	122	Концепція Гедройця і Мєрошевського не була опробована
Євген Жеребецький	128	Смерть класичної геополітики
Едвард Лукас	142	Східну Європу зрадили, але зробила це не адміністрація Барака Обами
Мірослав Чех	148	Польща - заручник Росії

андрій павлишин

Г А Л И Ч И Н А
Я К М И С Л Е В І Р У С

*Тарасові Возняку, без якого не постав би
ні цей, ні чимало інших текстів,
присвячую*

I. Клопоти з Галичиною

Існують поняття, які усім зрозумілі, проте при докладнішому розгляді втрачають одно-значність, обриси, а навіть сенс. Вони зачовгані від надмірного вжитку, а водночас ніхто до ладу не знає, що ж із ними робити, на яку полицку поставити і яким дустом кропити. Класичне лихо з царини історії ідей, коли дефініція більше оповідає нам не так про зміну парадигми означень, як про поставу тих, хто ці означення формулює, їхній світогляд, цілі, освітній потенціал і ресурси, задіяні для функціонування індивіда, тощо.

Слово «Галичина» належить до таких абстрактних конструктів, якими можна оперувати в запальних дискусіях у салонах і на сторінках жовтої преси (різновидом цього гатунку ЗМІ є також глямурні глянцеві журнали та побрехеньки на телебаченні), але годі спиратися на них у якомусь серйозному дискурсі зі справді пізнавальним прицілом.

Почну з того, що Галичини ніколи не існувало в якості окремого об'єкта, за винятком періоду 1941-1944 років, коли у складі утвореної нацистами Генеральної губернії екзистував Distrikt Galizien на чолі з призначуваним із Берліна губернатором і німецькою урядовою мовою. Іронія історії полягає у тому, що територіально лише Distrikt Galizien відповідав тому означенню поняття «Галичина», яке фігурує у сучасних українських словниках і енцик-

лопедіях, тобто йшлося переважно про сучасні Львівську, Івано-Франківську й Тернопільську області України.

Між тим, коли сягнути в минуле, то починаються пекельні клопоти. Галицьке князівство (літописна «Галицька земля»), що існувало у 1084-1199 роках, спершу виділилося в окрему від Києва юрисдикцію, проте пізніше було силоміць приєднане до Волинської землі й стало частиною ширшого Галицько-Волинського князівства. Територіально Галицька земля тільки частково співпадала із сучасними енциклопедичними описами віртуальної Галичини, позаяк займала північно-східні схили Карпатських гір, верхів'я Дністра, Пруту й Серету, а на півдні її територія доходила до Чорного моря й Дунаю.

Після низки династичних перипетій і ленних трансформацій терени значної частини колишнього Галицько-Волинського князівства упродовж XV-XVIII століть стали називати «Руським воєводством», а знайоме нам поняття вигулькнуло щойно після анексії частини Речі Посполитої монархією Габсбургів у 1772 році. Тоді виникла почварна назва Königreich Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogtum Krakau und den Herzogtümern Auschwitz und Zator (Королівство Галичини та Володимирії з великим князівством Краківським і князівствами Освенцима і Затору). Прикметно, що Володимир-Волинський залишився поза межами тієї Lodomerien, разом зі значною частиною Волині потрапивши до складу Російської імперії, натомість задля зручності віденських адміністраторів терени новоспеченого Королівства згрупували без особливого врахування етнічних чи релігійних особливостей – у ті «давні добрі» часи вирішальними були

г а л и ч и н а
фiскальнi й логiстичнi чинники. Втiм, чи так уже й багато змiнилося пiзніше в практицi адмiнiстраторiв цiєї досi напiвколонiальної територiї?

Жонглювання адмiнiстративними межами «Галичини» купно з «Володимирiєю» i пересування їх туди-сюди тривало з перемiнним успiхом й iнтенсивнiстю аж до 1944 року, коли пiсля повторної сталiнської окупацiї настали означенi архипiїтом благоденствiє i всезагальна мовчанка, а кордони Європи «стабiлізувалися» (це з лексикуону одного київського телепня на тронi) й «вiддiлися в гранiтi» (а це бовкнув один кумедний кремлiвський персонаж) за пару кiлометрiв на схiд вiд Перемишля, але майже за 100 кiлометрiв на захiд вiд Львова. Усiх захищавлених iсторичною географiєю скеровую до спецiалiзованих видань чи бодай Вiкiпедiї, завдяки яким вони легко зможуть задовольнити свої ницi епiстемологiчнi iнстинкти. Я ж спробую помiркувати про невловиму суть абстрактного конструкту зi сфери iсторiї iдей.

II. Винайдення галичан

Середньовiччя iз притаманною йому системою легiтимiзацiї влади, що вбачала джерело цiєї влади у невидимiй руцi Провидiння та особливiй генетицi володарiв, давно минулося, хоча й не вивiтрилося зi свiдомостi широких мас надмiру консервативних галичан, тобто тих, хто осмислено чи за iнерцiєю iдентифiкує себе iз символiчною батькiвщиною Галичиною. Регiональна iдентичнiсть, звiсно, надзвичайно поширена в усьому свiтi, тож годi дивуватися землякам, якi пишуться приналежнiстю до спiльної мешканцiв прикарпатських теренiв. Складнощi починаються при спробi перейти iз суто просторової у символiчну сферу.

Не буду вдавати, що не читав «Винайдення традицiї» за редакцiєю Ерика Гобсбаума й Теренса Рейнджера, монографiї Ларi Вулфа про Схiдну Європу чи блискучих есеїв власне на тему модерної Галичини, написаних Ярославом Грицаком (найбiльше враження справив на мене роздiл «Галичина, кузня iдентичностей» у виданiї у Варшавi 2010 року книзi «Ukraina. Przewodnik Krytyki Politycznej»). Це чистосердечне зiзнання спрочує моє завдання, адже тi, хто забажають прогулятися рiштованнями сучасної iсторiї iдей, зможуть самотужки простежити методологiю аналізу практик, якi зазвичай прагнуть, де тiльки можна, встановити зв'язок з вiдповiдним iсторичним минулим, хоча цей зв'язок переважно вигаданий, а формалiзоване й ритуалiзоване минуле виконує радше цiлком сучасну соцiальну роль (Е. Гобсбаум).

Отож, пильно придивимося до процесу конструювання галицької iдентичности. У потенцiалi, з урахуванням багатого i бурхливого середньовiччя й не менш бурхливого нового часу, галичани могли стати:

а) третiм компонентом чехо-словацької спiльної, або й узагалi чехами (давня i красива моравська iсторiя, бойки – Богемiя, тотальне доминування швейкiвського психотипу ест.);

б) угорцями – саме в титулi угорського князя Коломана за пiвстолiття до Данила прозвучало горде «rex Galiciae et Lodomeriae», аби потiм столiттями латентно iснувати самосутнiм буттям i вигулькнути аргументом при розкряуванні Речi Посполитої;

в) поляками – i почасти таки стали, охоче апелюючи до шiстсотлiтньої полiтичної традицiї у новiй вiтчизнi та привабливої шляхетської (читай, високої, елiтарної) культури;

г) австрійцями/німцями, – але держава Габсбургів не провадила насильницької германізації, навпаки, дистанціювалася від локальної ідентичності своїх громадян, отож у Königreich Galizien und Lodomerien радше приїжджі австрійці асимілювалися, натомість ті, хто свідомо приймав австрійську/німецьку ідентичність, робили це хіба, щоб виїхати відтак на Захід імперії;

г) юдеями, – хоча такий варіант є суто теоретичним, проте були ж юдеїзовані Хазарія чи караїми, а євреїв у Галичині століттями мешкало надзвичайно багато, і лише їхній свідомий опір прозелітизму та закритість кагалу завадили, як на мене, подібному розвитку подій;

д) росіянами, – тим більше, що для цього офіційні Петербург, а відтак Москва, докладали гігантських зусиль і витрачали на це прорву грошей, та й російська культура була і є вкрай привабливою, втім, поки що не склалося через надмірну брутальність і навіжений авторитаризм усіх російських володарів від Петра Романова до Владіміра Путіна, хоча тема переходу галичан до російської ідентичності аж ніяк не закрита, особливо серед тих із них, хто утік за довгим рубльом на терени «матушки Расії»;

е) русинами, тобто окремою нацією, такими собі словенцями або хорватами східного слов'янства, окремішніми завдяки греко-католицтву, латинській абетці, сконструйованій лінгвістами на підставі місцевих діалектів чи книжного «язичія» мові, культурній традиції, виплеканій переважно на окцидентальних, а не орієнтальних зразках тощо (до речі, вагомим ударом по цій потенційній лінії завдав вибір Лєопольда фон Захер-Мазоха, котрий вирішив стати німецькомовним, а не русинським письменником, – якби у русинів спалахнув талант на міру Тургєнева і Мопассана, це дало би ваго-

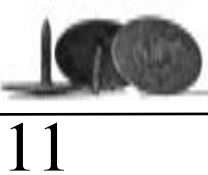
мі аргументи на користь такого культурного вибору).

Легко зауважити, що всі вищеперелічені соціокультурні паттерни, навіть якщо і втілювалися в життєвому виборі окремих індивідів чи груп мешканців Галичини, були в ХХ столітті брутально обрубані або всохли через брак ресурсів – матеріальних і людських. Це, звісно, не ворожить, наче так воно і залишиться в майбутньому, – що б там не казали премордіалісти й казенні патріоти про «історичну справедливість» і «прадавність української землі Галичини». Але фактом залишається цілковита перевага стійкої кореляції між локальною галицькою та національною українською ідентичностями.

Я переконаний (хоча для розгорнутої аргументації довелося б написати чималеньку книжечку), що український ідентичністний конструкт, витворений харківськими, полтавськими та київськими інтелектуалами, був наприкінці ХІХ століття успішно прищеплений на пісному галицькому ґрунті, де добре прийнявся під сонцем австрійського лібералізму, а відтак бурхливо розрісся у першій половині ХХ століття, ярно удобрений кров'ю убитих представників інших конкурентних версій ідентичностей, а водночас самих українців. Українське самоусвідомлення галичан, закарбоване в їхню свідомість спільними зусиллями романтиків із «Просвіти», «прагматиків» із СБ ОУН і контрпропагандистів із КПСС, стало таким константним, що перевищує тривкістю самоусвідомлення тих, від кого галичани перейняли свою ідентичність не далі, як сто років тому.

III. Креативна вартість концепту Галичини сьогодні (і завтра)

Модерний тип легітимності, породжений волею мас, зіграв із українством лихий жарт.

Маючи до диспозиції винятково етнографічний матеріал і свідомо дистанціюючись від культурної та історичної спадщини еліт, «колективний Грушевський» заклав у підвалини українського проекту цілу низку вад, які знижували його конкурентоздатність і перешкождали протистояти викликам мінливого світу. Це не значить, що український проект приречений, – йому лише потрібні певні корективи. Однією з них, а точніше інструментом впровадження такої корективи, може стати віртуальна, як було показано вище, Галичина.

Йдеться про мислевірус, тобто імплантацію в ментальну тканину українського національного проекту структур, витворених у межах галицького креативного простору. Такий процес уже триває, свідченням чого є і унікальний соціокультурний імідж Львова (в тому числі, коли йдеться про українську поп-культуру), і багатолітня діяльність журналу «І», і «лучуківка», і «Дзига», і бурхливе мистецьке життя, де витворені цілі пласти «галицьких» власне за духом явищ.

Галичанство сьогодні – це відкритість до європейського Заходу, а водночас глибока вкоріненість у християнській традиції, природна націленість на структури громадянського суспільства, але конче в поєднанні із демократичними практиками та дискурсом правової держави, перевага форм високої культури, які черпають серед іншого із потенціалу етнографічності, проте уміють поради́ти собі в конкурентному середовищі «світу широкого», сиріч глобалізації.

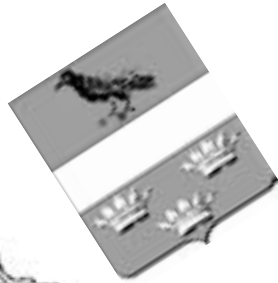
Може трапитися і так, що мислевірус Галичини породить небачену мутацію, нову якість, про яку нічого ще не сказали нині футурологи. Пропорції ідентичностей сто років тому були іншими, а двісті років тому – поготів. Темпо-

ральність сучасного світу наче з ланцюга зірвалася, але на це нічого не порадиш, як і на дію фізичних чи хемічних законів.

Ці, наче й банальні речі, слід повторювати раз-у-раз, бо ані Україна, ані світ їх досі не засвоїли. Відтак, одне з двох – або засвоять, або ні. Але я, принаймні, дію.

12

іван монолатій

Г А Л И Ц Ь К И Й
К О М П Р О М І С
1 9 1 4 Р О К У
С Т А Р Т Ч И Ф І Н І Ш
У К Р А Ї Н С Ь К О
П О Л Ь С Ь К О Г О
П Р И М И Р Е Н Н Я

У фокусі українці - поляки, який виявився найбільш конфліктогенним з-поміж тандемів рівностатусних етнічних меншин у «галицькому» сюжеті дослідження взаємодії етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867-1914 рр., привертають увагу засоби внесення конструктивного начала в міжетнічну взаємодію. Їх багато: ймовірні ініціативи включають спектр від адресних звернень, укладання угод чи домовленостей - до публікацій у періодичній пресі. Саме в останній, як основному тогочасному засобі суспільної комунікації, відбувалося й публічне обговорення тих проблем, які стали каменем спотикання в українсько-польських стосунках. Не буде перебільшенням те, що й хронологія активного пошуку/заперечення міжнаціонального примирення в Галичині вже мала «дорослий вік» - принаймні понад два десятиліття. А той факт, що лише в ході перемовин було відхилено близько десяти проектів польсько-української угоди, тільки «Галицький компроміс» 1914 р. почасти засвідчив можливість початку конструктивної співпраці між обома етнонаціями. Як зауважував улітку 1911 р. політичний оглядач львівського «Діла», «...поголоски про польсько-українську згоду стали в останніх літах постійним явищем нашого політичного життя. Шукаючи за їх причинами, можна поставити дві альтернативи: або справді Поляки починають розуміти, що теперішній стан польсько-українських відносин в державі, де скрізь бачимо змагання до національного порозуміння і проби полагодження національного питання, можливий та що треба шукати виходу з теперішнього положення, - або ті поголоски, інспіровані

ними, являються політичним маневром, який має на меті відвернути увагу: державних кругів: від польсько-українських відносин...» (1)

А оскільки на характер етнополітичної поведінки українців і поляків у досліджуваній період постійно впливав фактор претензій на спільну територію проживання, то визначальними були вимоги українців стосовно запровадження територіальної автономії в регіоні їх ареального проживання (2). Їх агрегували й артикулювали українські політичні актори, які обстоювали той варіант політичного консенсусу з поляками, який базувався на їхній участі в державному управлінні й запровадженні автономії (3).

На думку лідерів українців, «...здійснене сього домагання найпевніше перемінило би стан залежності українського народу від польського на стан рівновартності і рівноправності обох народів: кождий з них був би господарем на своїй національній території, кождий мав би свою окрему автономну провінцію. Та заки прийде час на здійснене сього домагання в зв'язку з перебудовою австрійської держави на основі національно-територіальної автономії, стан залежності українського народу від польського може бути змінений при помочі ряду реформ, для яких переведене не треба ждати аж на зазначену перебудову австрійської держави. Приміром тут можуть послужити ті краї австрійської держави, де при помочи таких реформ національне питане або - бодай в часті - полагоджено (прим. Моравія або Буковина) або полагожене його стоїть на деннім порядку (прим. Чехія)» (4).

А що, прагнучи здобути політичну рівноправність з політичними акторами поляків в управлінні Галичиною, українці шукали підтрим-

ки в центральних органів влади, націю-державу останні трактували як партнер у спарингу проти вимог поляків щодо розширення компетенції галицької автономії: «Польські політики не можуть зрозуміти того, що польсько-український спір швидче чи пізніше стане справою державної ваги, так само, як спір німецько-чеський. А коли б до сього спору серйозно вмішала ся держава, то безперечно польський «стан посідання» не дав ся би вдержати, бо щоби в краю, заселенім двома народами, які собі дорівнюють числом, з яких кожний має свою компактну територію, один нарід мав таку абсолютну повноту влади над другим, се вже занадто велике викривлене ідеї національної рівноправности, яка, хоч з великими труднощами, пробиває собі шлях в австрійській державі» (5).

Статусно-рольовий фактор визначав варіативність умов досягнення міжетнічного компромісу між українцями і поляками. При цьому трансльовані етнічною пресою оцінки ініціатив їх політичних акторів зазвичай відповідали інтеграційній етнополітичній поведінці груп, які вони репрезентували «... справа польсько-українського порозуміння, се не справа кількох нових субвенцій з краєвих чи державних фондів, кількох нових гімназій, кількох нових катедр чи навіть цілого університету для українського народу, взагалі не справа нових «концесій», з польської і нових «здобутків» з української сторони, тільки справа основ цілого правно-політичного (розрядка в оригіналі - І. М.) життя в Галичині і - на стільки ходить о відносини між Галичиною і державою - в державі під національним оглядом. Ті основи мусять бути змінені, коли справді має дійти до тривкого польсько-українського порозуміння...» А тому для етнофорів-українців прийнятною була формула, так би мовити, міжетнічного розмежування: «... Як Поляки про

свої національні справи рішають самостійно, без нашої волі, так само самостійно, без волі Поляків, хочемо й ми рішати про наші національні справи» (6).

Суспільно-політичні обставини польсько-українського компромісу активно обговорювалися в державних і громадських колах імперії. Скажімо, кореспондент віденської «Neue Freie Presse» зазначав, що «Угода між Поляками і Русинами є майже так само трудною до переведення, як німецько-чеське порозуміння. Обосторонню вразливість треба пошанувати і як найбільше числити ся з радикальними групами обох таборів...» Однак «Оба народи і край, що дуже потребує розвитку, віднесли би користь з національного мира» (7). А праязка «Union», посилаючись на історію попередніх польсько-українських угодових акцій та обструкцію Галицького крайового сейму (ГКС) у 1910 р., підкреслювала: «... нема сумніву, що дотеперішні спори і борби обом народам шкодять і є небажані в спільнім інтересі цілого краю. Справедлива (розрядка в оригіналі. - І. М.) угода скрипила би становище Галичини в нашій половині монархії...» (8)

Свою точку зору з приводу українсько-польської дискусії мали і буковинські журналісти, які на шпальтах «Czernowitzer Tagblatt» заявили: «В останніх часах ... допустила преса відомість про нові угоди в Австрії, тим разом про угоду між Поляками і Русинами в Галичині. Ми таки вже є державою угодових заходів. Політичні філи (хвилі. - І. М.) бідної Австрії від давна несуть її від одного угодового берега до другого. Що десять років маємо потрясіння через угоду з Угорщиною. Питане національної угоди в Чехії є вічно отверте. Побіч нього виринає, неначе для відміни, моравська угода, німецько-словінське питане в Стирії (Штирії. - І. М.) і ще подібних.

Тепер має наше політичне життя збагатити ся ще одним угодовим питанєм» (9).

Кореспонденції часопису галицьких німців «Deutsches Volksblatt für Galizien» свідчили про активне зацікавлення проблемою польсько-українського замирення. Називаючи головні вимоги етнічної більшості регіону (відкриття українського університету, збільшення чисельності українських шкіл і гімназій, а також державних службовців-українців) цілком справедливими, дописувач зазначав, що «: теперішні переговори між правительством і обома словянськими народами краю повинні стати хвилею, в котрій положене Німців в східній Галичині має бути просліджене і коли треба допомогти тому народови краю до здобуття своїх прав...» А що польсько-українська угода відкрила б західно-українським німцям шлях до власної сеймової репрезентації, то часопис висловив сподівання, що «... німці Галичини одержать вкінці те, що їм справедливо належить ся: відповідне їх числу і значінню представництво в соймі, свободний і забезпечений розвиток німецького народного шкільництва і їх господарських організацій та рівноправність німецької мови в народності в публичнім житю». Це вкотре свідчило, що, незважаючи на формально високий статус німецької групи в координатах міжетнічної взаємодії, тривали соціокультурні суперечності між етнофорами-німцями і поляками, особливо в царині релігії і шкільництва (детальніше - п. 5.3.). А тому перші покладали значні надії на компроміс між поляками й українцями, вбачаючи в політичних фігурах останніх гарантію повноцінного етнополітичного розвитку своєї групи. Власне кажучи, це відбулося тільки в реаліях державного будівництва ЗУНР, зокрема її етноплюральної політики (10).

Отже, публікації езоповою мовою в періодичній пресі дають змогу констатувати особливу роль держави з одного боку і етнічних меншин з другого в налагодженні конструктивних міжетнічних стосунків. А що від етнополітичних акторів останніх залежить вироблення і втілення в життя системи заходів для досягнення толерантної міжетнічної взаємодії, показовою ми вважаємо ініціативу проведення т. зв. «угодових конференцій», під час яких «свої» і «чужі» робили спроби лобювати проекти реформування виборчого законодавства до ГКС (11).

Однією з перших була двостороння зустріч, яка відбулася 28 листопада 1911 р. у Відні. Її фігуранти - українські і польські депутати австрійського парламенту. В перемовинах з українського боку брали участь члени президії Українського клубу, націонал-демократи К. Левицький, Т. Окуневський та Є. Петрушевич, з польського - члени президії Кола Польського на чолі з президентом Леоном Білінським. Позицію Українського клубу озвучив К. Левицький, який запропонував таке розуміння проблеми: «... означене процентового відношення мандатів посольських для обох народів в краю є дійсно першою квестиєю, що творить точку вихідну в справі реформи виборчої (розрядка в оригіналі. - І. М.) до галицького сойму, та коли польська сторона ретельно думає про міжнародне уладжене польсько-руських відносин, то мусить згодити ся з таким трактуванем справи, як поставлено з нашої сторони» (12).

Українська сторона запропонувала п'ять основних засад реформування ГКС: 1 - загальне, безпосереднє, рівне і таємне виборче право; 2 - у разі незгоди сеймової більшості на першу умову - в межах куріальної виборчої системи забезпечення 1/3 всіх мандатів українським депутатам; 3 - пропорційність і плюральність

(13)* виборчого права; 4 - вибір 1/3 членів Крайового виділу (зокрема із заступником маршалка) українськими депутатами; 5 - формування української сеймової репрезентації для виборів з українських депутатів сейму: а) членів Крайового виділу; членів сеймових комісій; представників до крайових інституцій (до яких сейм вибирає свої заступників), а також членів дисциплінарної комісії і апарату сейму («сеймового бюро») - на підставі 1/3 депутатів; б) автономії у питаннях українського народного і середнього шкільництва. Незважаючи на те, що українці становили 42% всього населення Галичини, а вимагали тільки 1/3 сеймових мандатів, у цьому їм польська сторона відмовила (14).

Непоступливість етнофорів-поляків дала підстави українцям заявити, що «Становище Поляків до нашого народу безприкладне на цілیم просторі австрійської держави. Поляки не суперничають (розрядка в оригіналі. - І. М.) з нашим народом о більший або менший вплив у сій або іншій області публично-правного устрою, а вони над нами панують (розрядка в оригіналі. - І. М.). [...] Єдиною і дуже великою нашою уступкою в справі соймової виборчої реформи є наша концесія на збережене курияльності - так цінної з погляду польських національних інтересів». А що вже на початку грудня сторони призупинили угодові переговори, а подальші контакти зайшли в глухий кут, то політичні актори етнічної більшості (націонал-демократи і радикали) заявили, що «...подальші конференції вважають безпредметними, а переговори, з вини поляків, - остаточно розірваними».

Наступним етапом, так би мовити, вже антиугодової акції, стали заяви українських періодичних видань про можливий розпуск ГКС - як наслідок невдалої спроби порозуміння з Колом Польським. Газетні публікації стверджували,

що «в польському таборі бере гору та політична думка, яку проголосив на останніх зборах Праввиці Народової у Кракові посол д-р Яворський, що сейм має бути розпущений, а нові вибори - проведени» (15).

Іншими словами, українські часописи артикулювали етнофорам-українцям тезу про цілком можливий тактичний хід польських політичних фігур - створення ситуації штучного переформування сеймової більшості. За такої умови склалася б репрезентація, схильна до певних поступок і не схильна до обструкції. Ймовірно, що це свідчило про слабкість політичних акторів українців. Адже ще наприкінці 1910 р. газета «Діло» висновувала, що «... всю свідомість і силу руського народу замкнено в такі вузькі парламентарні рами, що вона на парламентарній арені показала ся величиною такою незначною, що не можна й думати, щоб вона могла як слід обороняти інтереси народу. [...] В кожній області суспільного житя заострене національних відносин збільшаєть ся в міру того, як народні маси приходять до переконання, що їх парламентарна репрезентація безсила оборонити як слід їх інтереси».

Зважаючи на провал попередніх домовленостей між польськими та українськими політиками, останні продовжили використовувати тактику обструкції, вже апробовану під час засідань сейму в попередні роки (детальніше - 3.2.). Її нова фаза розпочалася на пленарному засіданні ГКС 11 січня 1912 р. Згодом «українські концерти», як ці акції називали поляки, продовжилися 20 січня, коли на сигнал Тимотея Старуха («Ганьба цьому сейму!») розпочалася гра на музичних інструментах. Як повідомляла польська преса, найголосніше у трубку дув радикал І. Макух, так відчайдушно, що «аж кров заливала йому обличчя», а Т. Старух використовував

привезені з Праги електричні дзвінки, гра яких приводилася в дію за допомогою Батарей (16). «Голосна обструкція» українських націонал-демократів і радикалів відбувалася на засіданні сейму і 3 лютого, і в наступні дні аж до закриття сесії ГКС 14 лютого 1912 р.

А що двосторонні перемовини у Відні (листопад - грудень 1911 р.) закінчилися повним фіаско, то ініціативу їх регулярного проведення перехопив намісник Галичини М. Бобжинський як посередник українсько-польського поруміння: «П[ан]. намісник в переговорах між презесами польських і руських клубів в справі виборчої реформи обмежаєть ся до ролі посередника, який підпирає доведене до порозуміння». Так, зокрема в січні 1912 р. двічі (15 і 25 січня) відбувалися зустрічі між польськими й українськими політичними акторами. Незважаючи на те, що ці події викликали жваву дискусію в лоні парламентської репрезентації поляків (17), згоди щодо нового проекту виборчої ординації сторони не дійшли.

Українська преса, коментуючи чергову поразку сторін, констатувала й факт недовіри етнофорів-українців до ідеї компромісу: «... віденська історія починає повторяти ся на краєвім терені, у Львові. [...] Починають ся польсько-українські переговори у Львові. Що польська сторона починає їх після української сецесії, сього не забуває використати як політичний капітал, реклямуючи свою згідливість. [...] Своєю тактикою, своїм обманюванем і своєю віроломністю, які вічно повторюються. Поляки довели до того, що в нашій суспільности вже сам факт переговорюваня з Поляками стрічаєть ся з що раз більшим недовірем і невдоволенем. На основі дотеперішних досвідів наша суспільність переконана, що в усіх тих переговорах Поляки мають за ціль тільки обдурене противника,

а не чесне порозуміне з ним, - переконане, яке на жаль доси не потверджувало ся. І тому суспільність різко осуджує всякі уступки з наших принципіальних домагань бо переконана, що ті уступки, замість довести до порозуміння, дадуть тільки Полякам нове оруже проти нас».

Суттєвими в контексті пошуку елементів міжетнічного компромісу були вісім пунктів проекту виборчої ординації, запропоновані М. Бобжинським 25 січня 1912 р. Їх ми трактуємо певним «пристосувальним механізмом» політичної системи, який за умови прийняття дозволив би зберігати рівновагу у взаєминах політичних акторів українців і поляків у Галичині:

1. Частка українських мандатів має бути такою ж, як і репрезентації Галичини до рейхсрату - 26,4% від загальної кількості членів сейму.

2. Кількість українців - членів Крайового виділу - становитиме двоє проти восьми або, ймовірно, троє проти семи.

3. З-поміж членів Крайового виділу крайовий маршалок визначатиме двох своїх заступників у Крайовому виділі - по одному українцеві й поляку.

4. Українцям, які засідатимуть у сеймі, має бути визнане право вибору українських членів Крайового виділу, членів сеймових комісій - у кількості, яка відповідатиме їх співвідношенню до загальної кількості членів сейму; а також право вибору до тих інституцій, до яких сейм вибирає, не порушуючи права Крайового виділу щодо пропозицій стосовно Крайового банку.

5. У міській курії або новоутвореній загальній курії міст утворюються національні виборчі округи з тих виборців, які під час останнього перепису населення записали українську мову розмовною; буде встановлена відповідна кількість українських округів і мандатів.

6. У курії сільських і містечкових громад запроваджується двомандатна пропорційна система (аналогічна виборам до рейхсрату), однак зі змінами - для уникнення трьох або чотирьох турів виборів і спрощення процедури виборів. Відсоток голосів під час першого туру виборів посла більшості і меншості буде знижено, а у разі прийняття пункту 1 територію двомандатних округів буде зменшено.

7. Крайовий статут визначатиме компетенції сейму в тій редакції, на яку погодиться уряд.

8. Крайовий статут міститиме положення, згідно з яким організація громади і повітової ради ґрунтуватиметься на підставі заступництва інтересів, а також постанову, що у разі об'єднання двірського обшару (великих поміщицьких землеволодінь) з громадою обшар може залишити собі право використовувати місцеву поліцію (18).

Вже наступного дня, 26 січня, президія Українського клубу озвучила свою відповідь стосовно пропозицій М. Бобжинського, а преса опублікувала її 5 лютого 1912 р.:

1. Відмова від 26,4% мандатів; згода тільки на 31% за умови виконання цих пунктів.

2. Вимога утворення одномандатних національних виборчих округів як у курії сільських і містечкових громад, так і в обох (дочасній і загальній) міських куріях.

3. Вимога включення до Крайового виділу трьох українців із загальною кількістю вісім осіб, причому згода на те, щоби тільки двох з них вибирали члени сейму українці, а одного - цілий сейм з-поміж членів сейму українців.

4. Відмова від ідеї зменшення кваліфікованої більшості, необхідної для зміни крайового статуту.

5. Відмова від ідеї розширення крайової автономії.

Підсумовуючи чергові спроби українсько-польського порозуміння, часопис «Діло» оцінює політичну поведінку української делегації так: «... про уступки, які підсуває нам польська сторона : не може бути мови (розрядка в оригіналі. - І. М.)» (19).

Отже, переговорний процес між політичними акторами українців і поляків і далі залишався основою для нової ескалації конфлікту. Це засвідчили зустрічі 1 і 8 лютого. На підставі провалу переговорів польські сеймові клуби оприлюднили офіційний комунікат і слова М. Бобжинського, що «...Поляки поза ті межі у жодному разі не вийдуть, а до виходу поза ті межі схилити їх (він. - І. М.) не може» (20).

Зауважмо: взаємна згода з приводу правил і процедур є, так би мовити, «найслабшим» типом компромісу, а стійкішим - згода щодо ідеологічних установок і цінностей домінуючої та опозиційної еліт (21). Тому компроміс етнічних меншин, зокрема не елітний, а суспільний, ґрунтується на взаємозобов'язувальних домовленостях. А використовуючи критерії стійкості («рівновага» Д. Неша: нікому з учасників компромісу не вигідно його порушувати в односторонньому порядку) й оптимальності («рівновага В. Парето»: такий наслідок дає кожному учасникові не менш гарантований результат - зміст угоди не може поліпшитися ніякими іншими ходами), проаналізований етап міжетнічного компромісу ми вважаємо не оптимальним, але стійким.

В інструментарії протестних акцій етнічної більшості регіону у відповідь на позицію польських політичних фігур - т. зв. «широка агітація» за загальне виборче право у Східній Галичині, організація масових зібрань і віч. Їх розпочали в січні 1912 р. лідери УРП, які у своїх пресових виданнях закликали етнофорів-українців з «почуття великої відповідальності» організувати

віче на підтримку реформи виборчої ординації до ГКС, а на уступки, які пропонувала польська сеймова більшість, у «жодному випадку не приставати». На увагу заслуговує й зразок телеграми, яку надсилали Прем'єр-міністрові Карлу Штюрку учасники віч такого змісту: «Українські народні збори у (:) протестують проти законопроекту виборчої реформи польської сеймової більшості та просять високе правління представити урядовий законопроект, згідно з якими 1/3 українців буде забезпечена сеймовими мандатами» (22). Одночасно керівництво УРП зобов'язало організаторів і президії віч надсилати депутатам - членам партії петиції до сейму з якнайбільшою кількістю підписів і вимогами запровадити «український» варіант виборчої реформи і протестами проти «польського» проекту.

А що акції протесту, які ми трактуємо і як вияв колективної етнополітичної поведінки спільноти, мали резонанс, передусім у лоні власної етнотрупи, то вже в лютому у відозві Народного комітету УНДП політичні актори українців констатували: «... наш край відозвався ... сотками віч і зборів сповняючи свій обов'язок підпирав кріпким народним голосом своїх послів. Нехай-же сей вічовий рух за виборчою реформою не затихає, але нехай пригадає і нашим противникам і центральному правительству у Відні, що у східній Галичині півчетверта міліона руських селян, міщан і робітників домагаєсь для себе справедливого виборчого права, жадає відчинення брам сойму для репрезентації руського народу. І в сій борбі не сьміємо приостати та не приостанемо доки не усуне ся сей шляхотсько-польський сейм реакції, неволі, нетерпимости і темноти, а на його місце не стане народний сейм обох народів» (37).

У спектрі чинників, які сприяли якщо не безпосередній співпраці етнічних меншин, то принаймні вносили в стосунки поміж «чужими» необхідний для гармонізації їхньої взаємодії конструктив - демонстрація готовності захищати «вони»-інтереси або ж, щонайменше, проявляти емпатію, що свідчило б про готовність рахуватися з аргументацією потенційних союзників. Прикладом такої емпірики є позиція, яку зайняли окремі політичні сили під час акцій українців на підтримку виборчої реформи. Так, з ініціативи ППСД, ЄСДП і «централістів» з УСДП 11 лютого 1912 р. перед будівлею ГКС відбулася спільна маніфестація 11 тис. осіб.

Однак й інші масові зібрання, організовані в населених пунктах регіону українськими радикалами, націонал- і соціал-демократами спільно з польськими соціал-демократами, не дали бажаного результату. Навіть головний медіатор виборчої реформи К. Левицький на шпальтах загребського часопису «Neue Tagblat» заявив, що скептично ставиться до українсько-польських переговорів, не бачить шансів порозуміння і всю провину за це покладає лише на поляків. Адже між польськими політичними угрупованнями в Галичині, на його думку, немає згоди, - галицькі подоляки й ендеки й далі ведуть боротьбу з намісником. Приміром діячі РН не приховували побоювань, які пов'язували з можливим ухваленням нової виборчої ординації: «... процес винародовлювання охопить і наш люд, замкнутий у польських (національних. - І. М.) округах: схід краю (Галичини. - І. М.) набуде виразного вигляду моноетнічної етнографічної території, чисто української. З тієї причини українці : бажатимуть поділу Галичини на два окремі краї. І бажання це мало б бути виконане. Хто погоджується на виборчу геометрію, тим самим віддає українцям у власність усе населення і край...»

Нездатність здолати успадковані з минулого та набуті під час взаємодії на конкретному історичному етапі елементи кризовості двосторонніх відносин, урівноважити «ми»- та «вони»-інтереси продемонструвала сеймова криза 1913 р. Її ми трактуємо як наслідок відсутності послідовного прагнення нації-держави й влади з'ясувати причини кризовості міжетнічної взаємодії, зокрема претензії українців і поляків. Адже наприкінці 1912 р. жодна зі сторін не бажала поступатися своїми принципами щодо формування нового виборчого законодавства до ГКС. Це неминуче призвело до затяжної кризи у крайовому суспільстві, подолання якої на взаємно прийнятній основі унеможливлено істотними ідеологічними розходженнями і превалюванням етнонаціональних інтересів (38). До цих обставин додавалися й речі зовнішнього порядку - балканський конфлікт і небезпека майбутньої австрійсько-російської війни, які створили нову політичну ситуацію в польсько-українських відносинах.

Тому в ситуації загострення відносин з Росією та активізації її adeptів на території монархії уряд був зацікавлений у стабілізації міжетнічних відносин у регіоні. Адже оглядачі віденських часописів повідомляли, що офіційні кола імперії переконані, що поширення російської пропаганди між українцями цілком можливе, а тому цей факт вимагає енергійного втручання уряду в російську пропаганду в Галичині і підтримки українського національного руху (39). З другого боку, російські зовнішньополітичні сили тривалий час поширювали інформацію про неминучу кризу політичної системи Австро-Угорщини. Зосібна представник російської дипломатичної служби у Відні в повідомленні міністрові закордонних справ Росії С. Сазонову вказував лише на одну, важливу для Росії, при-

чину кризи - неможливість польсько-українського порозуміння. Тому, як висновують історики, розширення національних та конституційних прав українців у Габсбурзькій монархії неодмінно сприяло б піднесенню українського національного руху на території Підросійської України. Тому, щоб не допустити цього, російський уряд підтримував не лише москвофілів, а й польські «антиблокові» партії, для яких була характерна проросійська орієнтація (40).

Політичні актори етнічної більшості активно артикулювали тезу, що поляки дотримуються умов договору з Росією, який уклав у 1907 р. Прем'єр-міністр П. Столипін із депутатами-поляками III Державної Думи (41). Згодом його розширили, закріпили і узгодили з польськими політичними фігурами Австро-Угорщини та Німеччини на Слов'янському конгресі 1908 р. в Празі. В той час, коли в Галичині між українцями і поляками йшла боротьба за сеймову виборчу реформу, в Державній Думі лунали промови російських депутатів на захист інтересів поляків. У них промовці закликали уряд дотримуватися польсько-російських угод, не зазіхати на Польську землю, дати полякам свободу, а натомість збирати в кордонах своєї імперії всі «руські» землі (42). Артикуляторами цих ідей стали й пресові видання польської ендеції, зокрема «*Slowo Polskie*». На своїх шпальтах часопис закликав етнофорів-поляків не йти на уступки українцям у Галичині, оскільки за це росіяни «помстяться полякам у Росії». На це львівське «Діло» стверджувало, що «нахабство москвофілів у Галичині - відгомін нахабства вшехпольсько-подоляцького» (43).

А що під час саме балканської кризи москвофіли активізувалися і провадили пропагандистські акції в Золочівському, Рогатинському, Бережанському, Коломийському і Косівському

повітах, то до президії намісництва у Львові надходили регулярні повідомлення про їхні акції під гаслом «приходу російських військ». Показовим ми вважаємо і фрагмент із записів заарештованого австрійцями Шимона Беднасюка, звинуваченого у шпигунській діяльності на користь Росії: «На прадавній землі львівській повинні господарювати росіяни. Нашим гаслом є, щоби був єдиний народ російській на цілому широкому просторі від гір Карпатських аж до Камчатки в Азії» (44). Про такі випадки міністра внутрішніх справ систематично інформував М. Бобринський, зокрема й 24 грудня 1912 р. Для центральних органів влади це був, імовірно, останній аргумент для підтримки українського руху в Галичині. Офіційний Відень розпочав уносити певні корективи у свою політику стосовно українців, зокрема активно впливати на Коло Польське для вироблення компромісного рішення щодо реформування виборів до ГКС і нормалізації польсько-українських відносин (45). А що за діяльної участі Прем'єр-міністра К. Штюрка і намісника М. Бобжинського на переговорах у лютому - березні 1913 р. у Відні сторони досягли попередньої домовленості про реформування ГКС, то підґрунтя майбутнього компромісу було закладено.

На підставі «проекту Бобжинського» майбутній ГКС мав складатися з 228-ми послів, зокрема 62-х українців. До крайового законодавчого органу мало входити 13 вірилістів, з них четверо українців (п'ять польських єпископів, три - українські, два - ректори польських університетів, один - майбутнього українського та один - ректор Львівської політехніки); 45 послів з курії великих землевласників, між ними один українець; вісім - з курії середньої земельної власності, зокрема четверо українців; 99 - від сільських курій, між ними 45 українців; 44 від

міських курій, зокрема троє українців; 12 із загальної курії, зокрема троє українців; п'ятеро послів обирали торговельні палати і двох ремісничі. Запропонований проект уперше передбачав застосування принципів безпосереднього і таємного голосування, а польські й українські мандати забезпечувалися через національний кадастр (46).

Однак винесений на обговорення в ГКС варіант реформи не отримав підтримки з боку частини консерваторів, здебільшого подоляків, а також римо-католицького єпископату. Відхилення компромісного проекту виборчої реформи до сейму на думку історика Ю. Плекана, стало результатом боротьби між консервативною польською меншістю і демократичною польсько-українською більшістю.

Незважаючи на те, що проект реформи був поступкою для українців і фактично задовольняв політичних акторів поляків, окрім окремих угруповань, етнополітична поведінка останніх засвідчила неготовність більшості етнофорів «своїх» до здійснення поступок на користь «чужих». Зокрема 13 березня 1913 р. у Львові відбулося величезне віче противників проекту до виборчого законодавства - ендеків, членів «Центру», а також частини консерваторів. Очевидець цієї події Станіслав Грабський так характеризував (не)можливість польсько-українського порозуміння: «... такої корисної ситуації українці для себе ніколи вже не матимуть : для цього потрібно перечекати і тепер реформи не схвалювати». В атмосфері нападок «Gazety Narodowej», низки пресових видань польської ендеції, «Центру», стронництва Т. Цінського члени сеймової комісії щодо розгляду проекту виборчої реформи - польські депутати ГКС розпочали обструкцію. Її ми трактуємо як створення штучної ситуації, внаслідок якої і відбувся конфлікт-катализатор,

г а л и ч и н а
який призвів до консенсусного процесу - Галицького компромісу 1914 р.

Найбільшу лепту в конфліктну взаємодію, як свідчать джерела, вніс польський єпископат. У середині березня 1913 р. єпископи-вірилісти Юзеф Пельчар, Юзеф Теодорович та Леон Валенга повідомили намісника М. Бобжинського про неможливість участі у роботі ГКС. Мотивували вони це тим, що не можуть бути присутніми з різних, не залежних від них, причин. Подальше загострення двосторонніх взаємин спровокувала їхня «Заява єпископату», опублікована 2 квітня в періодичному виданні «Центру» - «Gazecie Narodowej». Фігуранти повідомляли, що «... польський єпископат, зібраний на спільній конференції у Львові 26 березня вирішив утриматися : від голосування за проект виборчої реформи із : принципових поглядів і сумніву, [що] через свій сепаратизм цей закон приніс би шкоду співжиттю обох народів». Конфліктність у міжетнічну взаємодію вніс і фрагмент листа єпископів, адресований графові Станіславу Тарновському: «...проект виборчої реформи розбуджує найбільші побоювання і загрожує повинню радикалізму, який однаково небезпечний науці релігії та етики, як і нероздільно пов'язаний з ними національній культурі. Будь-який радикалізм, чи то політичний, що не зупиняється перед хоч би найсвятішими етичними засадами: чи теж суспільний, що йде під прапором класових заворушень і ненависті, завдає удару по самих основах суспільства і моралі, і нехай нам ніхто не каже, що це не загрожує засадам католицизму».

Однак на зміну позиції польського єпископату, яку підтримували основні політичні фігури поляків, не змогли вплинути ані звернення влади/нації-держави, ані їхнього «брата по вірі» - греко-католицького митрополита А. Шептиць-

кого. Останній у віденській «Neue Freie Presse» закликав їх до порозуміння, зважаючи на спільність християнської віри, однак ця акція закінчилася невдачею (47).

Поодиноким прикладом міжетнічної взаємодії у цій ситуації залишилися протести українських соціал-демократів, які відбувалися спільно з лівицею поляків та євреїв. Відомий і той факт, коли під час першотравневої демонстрації 1913 р. в Бориславі член УСДП Млинко і член ЄСДП Брюкнер з трибуни критикували позицію польських єпископів щодо виборчої ординації - польською і почасти українською мовами. Однак заяви членів окремих лівих етнічних партій про те, що церква відокремлена від держави, а тому не може втручатися у справи останньої, політичні фігури поляків не почули. Як констатував пресовий оглядач, «... в останніх днях Галичина побачила явище, яке не приходилося бачити в тій країні. За реформу виборчу та проти її ворогів стали в один ряд усі демократичні галицькі партії без різниці національності. Явище в країні, де дві нації стоять на військовій стопі супроти себе і де національні пристрасті вибухають з надзвичайною силою - справді помітне».

Відразу після оприлюднення заяви єпископів М. Бобжинський виїхав до Відня, де подав прем'єр-міністрові рапорт про відставку. Його задовольнили тільки 13 травня, а в листі до екс-чиновника зазначалося, що імператор «ніколи не забуде єпископам того, що вони вчинили для бойкотування проекту виборчої реформи» (48). А що польсько-українське замирення в Галичині, зокрема реформування виборчого законодавства, так і не пішло далі нових взаємних обвинувачень, імператор розпустив ГКС і призначив дочасні вибори. Одночасно, без консультацій з Колом Польським, новим намісником

Галичини призначили Вітольда Коритовського, якому українські політичні актори закидали належність до табору противників порозуміння.

А що після дочасних виборів до ГКС у червні - липні 1913 р. обрали 31 депутата-українця із 47-ми повітів Східної Галичини (в 1908 р. українців було тільки 12), то політичні актори етнічної більшості регіону вкотре озвучили питання національно-територіальної автономії. Зокрема його обговорення в етнічних ЗМІ відбувалося як не у формі взаємних обвинувачень, то артикуляції ідеї можливого, так би мовити, «цивілізованого розлучення»: «Одне з двох: або поляки хочуть мати в Австрійській монархії Польський край, сурогат Польської держави, орган державного польського життя, у такому разі мусять згодитися на поділ Галичини на два краї: польський і український. Або якщо хочуть утримати єдність краю, мусили б виступити з новим розумінням Галичини, як гармонійної синтези польсько-українських національно-державних інтересів чи як державно-правної співвласності обох народів, польського й українського, з'єднаних між собою на підставі національної автономії».

Стосовно ж позиції польських політичних акторів, то в резолюції з'їзду ПСЛ від 5 квітня 1914 р. щодо українського питання зазначалося: «ПСЛ свідомо стану і положення нашого краю і переконана, що поділ краю на дві адміністративні частини нічим не можна обґрунтувати і ніколи [поділ] не буде проведено. Східна Галичина - це територія, на якій живуть поляки і українці, тому ПСЛ висловлює переконання, що лишень спираючись на національну рівність і справедливій позиції - відповідні для обох народів, ПСЛ свідомо своїх національних домагань, буде прагнути до того, щоб для справи незалежності отримати [в особі] українців союзника».

Практично реалізувати цю ідею мала б найменш як перший крок реформа виборчого законодавства до ГКС. Тому відразу після виборів, улітку 1913 р., політичні актори українців - депутати від УНДП і УРП у своїх заявах домагалися скликання спеціальної сесії сейму стосовно виборчої реформи у Львові, а за необхідності консультацій з урядом - перенесення її до Відня (49).

Напругу у двосторонніх відносинах напередодні осінньої сесії Райхстрату збільшили заяви членів українських парламентських клубів (націонал-демократичного і радикального) про неминучу з їхнього боку обструкцію уряду за зволікання у справі українського університету і реформи виборчої ординації до ГКС. «Метою української тактики у Відні, - заявляли українські послы, - є не зруйнування парламенту, тільки примушування його зайнятися польсько-українською суперечкою: і розв'язати її з огляду на наші вимоги». Політичні актори українців наголошували, що їхня обструкція звернена проти уряду К. Штюрка, який, на їх переконання, використовує парламент для «допомоги польському пануванню над нашим народом у Галичині».

Схожою, так би мовити, протесаною, етнополітичною поведінкою позначена й тогочасна заява української фракції ГКС - Українського сеймового клубу (УСК). Приміром, 25 жовтня 1913 р. у своїй резолюції ця представницька інституція заявила: «Після останніх сеймових виборів українська сеймова репрезентація на підставі ухвали клубу від 10 липня зайняла вичікувальну позицію і дала час уряду та польській стороні, щоб [вони] разом могли виступити з таким проектом реформи, з яким погодилася б українська репрезентація. Та, окрім прихильної, вичікувальної позиції, ані уряд, ані стронництва

польські не підготували прийнятних засад реформи. Тому Український сеймовий клуб вважає за необхідне виступити зі свого боку з головними вимогами щодо виборчої реформи...» (50) Головний постулат УСК - вимога рівного, загального, безпосереднього і таємного виборчого права. Члени клубу погоджувалися на реформу куріальної системи як перехідного етапу демократичної реформи сейму за умови, якщо в попередньому проекті компромісної реформи будуть враховані такі зміни: 1 - відсоток українських членів сейму дорівнюватиме третині - 33-м особам; 2 - буде скасована пропорційна виборча система; 3 - буде скасована плюральне виборче право; 4 - кількість мандатів для представників великої земельної власності відповідатиме їх податковим можливостям; 5 - буде скасовано курія середньої власності; 6 - українці матимуть трьох із восьми членів Крайового виділу; 7 - українська національна курія матиме право вето; 8 - проект не міститиме вказівок щодо повітових рад і двірських обшарів як таких, що не стосуються проблеми виборчої реформи (51).

А що українські парламентські клуби і далі продовжували обструкцію і регулярно надсилали прем'єр-міністрові протести щодо зволікання з ухваленням українсько-польського компромісу, то 5 грудня 1913 р. на одноденному засіданні ГКС намісник В. Коритовський вніс на розгляд законопроект виборчої реформи. Це створило формальні підстави для прикінцевих узгоджень позицій політичних акторів українців і поляків. Проте частина депутатів-поляків, що відстоювала куріальну систему виборів і не погоджувалася на рівне, пряме й таємне голосування, відкинула цю пропозицію. Вже 9 грудня УСК видав комунікат, в якому оголосив, що нове фіаско в перемовинах стало результатом тактики строн-

ництв, ворожих виборчій реформі, і пасивної поведінки уряду, а пресові видання етнічної більшості регіону не приховували розчарування: «Українська сторона має право домагатись, щоби ситуація вже раз вияснилась: чи польська сторона поважно трактує виборчу реформу і справді хоче компромісового вирівнювання ріжниць чи навпаки - тактикою проволікання стремить до розбиття справи і зрвання переговорів».

Як правило, на будь-якій стадії компромісу можливий, так би мовити, «зворотний» хід його реалізації, що втілюється використанням його фігурантами засобів конфронтаційного характеру. З-поміж них - публічні заяви «своїх», спрямовані до протиборчого табору - «чужих».

Проілюструймо їх фрагментами виступів українських політичних акторів на зламі 1913-1914 рр.: «Поки висів над сими панамі п'ясток української обструкції: бодай частина польських політиків розуміла, що полагождене сеймовою виборчої реформи в компромісі з Українцями є політичною конечністю, впливаючою з цілої системи фактів в області національної, краєвої, державної й економічної політики - конечністю, незалежною від сентиментів і настроїв» (52).

А що процес пошуку компромісної взаємодії між суб'єктами західноукраїнської етнополітичної сфери - не просто розподіл ролей на послідовно змінних стадіях переговорного процесу, а й тривала діалектика відносин у форматі влада/нація-держава - етнічні меншини, то «зондування» взаємних намірів і досягнення на т. зв. прелімінаріях попередньої згоди етнофори-українці трактували ключовим моментом українсько-польської угоди: «Виборча реформа зовсім не відповідає стремлінням нашого народу, але мимо того ми прийняли компроміс, щоби привернути спокій в край і лад в державі та уможливити спокійну діяльність сеї пала-

ти (Палати послів. - І. М.). Але бачимо, що і ся наша найдальша уступчивість не може спонука-ти польських партій, щоби прийняли умови, які для нас були вже жертвою. Від часу останних нарад комісії виборчої реформи знова минуло кілька тижнів і не зроблено ані кроку наперед. В тім є найліпший доказ, що Поляки зовсім не хотять реформи і правительство не трактує справи серйозно».

Оскільки компроміс увиразнює поведінку етнонаціональних спільнот у сфері етнополітичних відносин, саме політична культура перших окреслює зміст способів мислення і поведінки етнофора в царині міжетнічних відносин. Адже між компромісом та політичною культурою етногрупи існує прямий і зворотний зв'язок: 1 - коли в ході етносоціального або етнополітичного змагання/суперництва переважають компромісні варіанти розв'язання суперечок політичного характеру, тенденція політичної культури до компромісу проявляється сильніше; 2 - коли ліберально-демократичній політичній системі «підходить» раціонально-активістська модель політичної культури (Г. Алмонд, С. Верба) (53). У системі цінностей останньої компроміс акумулюється передусім як спосіб політичної поведінки етнофорів - частина механізму саморегуляції політичної системи.

А що прагматизація переговорного процесу передбачала й особистісну позицію етнічних лідерів, то суттєвою була участь у перемовинах посередників і медіаторів з їхнього середовища. Ба більше, у такій складній ситуації легітимності домовленостям надала участь державно-церковних діячів. Суттєвий приклад - толерантна позиція митрополита А. Шептицького щодо умов очікуваного політичними акторами обох етнонацій компромісу. Під час двосторонніх нарад щодо нього лідер українських греко-католи-

ків заявляв, що «... як єпископ нечасто : нерадо вдаюся в політику : однак нині забираю голос в сій високій раді : то думаю, що сповняю лиш свій сьвятий горожанський обов'язок. А прошу мені вірити, - з обох сторін Панів о се прошу, - сповняю його ширим серцем, дбайливим за добро цілого краю і обох народів» (70).

Постулати міжетнічної толерантності, артикульовані митрополитом учасникам переговорного процесу, визначали шляхи коректної міжетнічної взаємодії у досліджуваному хронотопі: «... Щоби доконати спасенного діла, піднесіть ся панове над прикрі для вас вражіння теперішньої хвилі. Оправданий жаль до одиниць нехай Вам не каламутить погляду на історичний факт, яким була би згода обох народів в такій важливій для нашого краю справі. Від віків живемо разом в сім краю, лучить нас звено спільних справ і спільних потреб та нещасть - закинемо боротьбу і положімо нині разом угольний камінь під ту будову розвою обох народів і красшої для цілого краю будуччини» (71).

Показовою була й практична діяльність А. Шептицького, який разом з єпископом К. Чеховичем 22 листопада 1913 р. брав участь у засіданні УСК, присвяченому реформі виборчого законодавства, а під час наради послів сеймових клубів 26 січня 1914 р. запропонував свої умови компромісу для нормалізації українсько-польських відносин у Галичині. Компромісний варіант А. Шептицького зокрема передбачав: 1 - із восьми членів Крайового виділу двоє мусять бути українцями; 2 - крайовий маршалок мусить мати один голос, а не два, як цього хотіли поляки; 3 - запровадження 12-ти двомандатних виборчих округів. А що на такі умови політичні фігури поляків погодилися, 28 січня (14 лютого) угоду підписали: «День 28. січня 1914 р. остане памятным в історії довголітних змагань

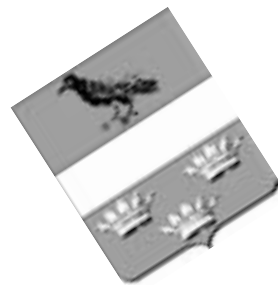

за реформу виборчої ординації до галицького сейму. [...] Покінчило ся шестилітнє невсипуще змаганє української репрезентації переведеня виборчої реформи, в якій вона мала зробити чималий досвїд що-до сути словности й вірности оголошеної програми ріжних політиків другого національного табору. Не час ще тепер підводити рахунки боротьби за виборчу реформу, виказувати взаємні здобутки і втрати та се годі й нині поминути мовчанкою, що проти майже тих самих постанов, які означено чейже з компетентною стороною Богу милим ділом, не так давно рушили були в похід польські шовіністи з інфулами (єпископськими митрами. - І. М.), оголошуючи похід проти мнимого масонства чим викликали були заколот в цілім краю. Та клич демократизації краєвої репрезентації і потреби покладеня основ під вирівнанє ріжниць між обома народами показав ся сильнішим чим усі інтриги...» (72)

Новий виборчий закон запроваджував принцип загального і прямого виборчого права при таємному голосуванні, скасував курії сільських громад і містечок, увівши багатоступеневі вибори. Однак виборче право було не рівне, а базувалось на засадах представництва інтересів з поділом на шість курій (великої власності, цензової міської, торгових і промислових палат, промислових об'єднань і сільських громад). Виборчі права отримували всі, хто мав право обирати до парламенту. Згідно з нормами нового виборчого закону 1914 р. кількісний склад депутатів ГКС повинен був становити 228 мандатів; у національному відношенні українцям передбачалося 62 мандати (27,2%). За ними закріплювалися посади віце-голови сейму, заступника голови і члена Крайового комітету, визначалося представництво у сеймових комісіях.

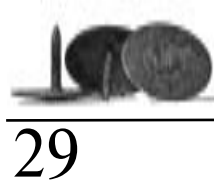
Згідно з умовами компромісу основою виборчого закону в перших трьох куріях залишався податковий ценз, а в курії сільських громад і в загальній курії міст виборче право отримував кожен повнолітній громадянин. Завдяки запровадженню національного кадастру, який передбачав, що виборці обиратимуть послами кандидатів тільки своєї національності, в найбільшій курії сільських громад польські послы отримували незначну перевагу. Великі польські землевласники зберігали свою попередню силу і, як і раніше, обирали 44-х послів. Уперше серед них з'явився українець, який навряд чи був би солідарний з рештою. Чисельність депутатів ГКС зростала на 67 осіб, найбільше в курії сільських громад - зі 74-х до 105-ти осіб, в курії торгових палат і промислових товариств - з трьох до семи, в цензовій курії міст - з 28-ми до 46-ти осіб (74). Однак фактично це не змінювало ситуації, оскільки депутати-українці, як і до реформи, не могли впливати на ухвали сейму. До того ж українське населення Галичини ніколи не мало більше 15% від загальної кількості депутатів сейму (76).

Результати виборчої реформи ілюструють порівняльні дані кількісного складу українських і польських депутатів ГКС:

Таблиця 1

Порівняльна таблиця кількісного складу депутатів «старої» і «нової» каденцій
Галицького крайового сейму

Представництво ГКС	Загальна кількість		Українці		Поляки	
Віришести	12	13	3	4	9	9
Курія великої посілості	44	45	0	1	44	44
Курія представників торгових палат і промислових товариств Львова і Кракова	28	7	0	0	3	7
Курія міст	28	46	0	6	28	40
Курія сільських громад	74	105	32	48	42	57
Загальна курія		12		3		9
Разом	161	228	35 (21,8%)	62 (27,2%)	126	166

Примітка. Таблицю укладено за: Плекан Ю. Борьба за реформу виборчого законодавства до Австрійського парламенту та Галицького сейму (кінець XIX - початок XX ст.). Монографія / Юрій Плекан. - Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2008. - С. 144.

Зауважмо: характер реформи передбачав прямі і таємні вибори за умови збереження виборчих курій, яких уже не існувало в інших провінціях імперії. Однак за прикладом Моравського 1905 р. компромісу запровадили принцип польського й українського національного представництва. Визнання національного кадастру і створення у ГКС національної курії для українців стали важливим надбанням етнонаціональної боротьби, яка до того затята точилася між двома народами. З точки зору національних інтересів етнічної більшості ре-гіону виборча реформа

була прогресивна: вона сприяла подоланню політичного протистояння представників польської й української етнонацій. А тому забезпечення українських виборчих округів національним кадастром та право вибору українською сеймовою репрезентацією своїх представників до сеймових комісій, крайового віділу і місцевих установ мали стати зародком української автономії у складі Австро-Угорщини. Це давало підстави сподіватися, що на практиці реформа могла врівноважити інтереси українців і поляків, представлених у ГКС. Щоправда, угода була справедливою

г а л и ч и н а
тільки у своїх загальних принципах, а визначені на її підставі межі виборчих округів і далі породжували суперечки політичних акторів (77).

30

Оскільки компроміс між етнічними меншинами - не просто один із засобів етнополітичної діяльності, несуттєва її властивість (акциденція), це радше «наскрізне» відношення, яке «пронизує» діяльність етнополітичних акторів у вертикальному і горизонтальному вимірах, а тому є невід'ємним атрибутом політики. «Ця реформа, - висновував історик І. Лисяк-Рудницький, - значила значно більше ніж передбачали її доволі скромні, явні умови. Крайовий статут був першим прикладом польсько-українського порозуміння; угода, досягнута 1848 р. на Слов'янському з'їзді у Празі, залишилася на папері, а «нова ера» 1890 р. хибувала на фундаментальне обопільне непорозуміння. Компроміс 1914 р. не дав українцям того, що вони думали їм належало; але принаймні він порушив монополію влади, яку поляки у Галичині мали від 1867 р.».

Тогочасні політичні оглядачі українсько-польський компроміс назвали «частковим примиренням». Зосібна так повідомляв кореспондент Санкт-Петербурзької телеграфної агенції С. Сватковський, зауважуючи, що угода налагодилася швидко, але цілком змінила свій характер (78). А що Галицький компроміс 1914 р. ґрунтувався на прийнятному варіанті крайової виборчої реформи, його можна вважати штучним, адже ані польські, ані українські політичні актори не спромоглися домовитися між собою без втручання третьої сили, залежали від якої вони були.

Як правило, в будь-якому компромісному рішенні етнічних меншин мусить бути взаємопов'язаний структурний ланцюг: потреби

сторін - інтереси - цілі - стратегії (за реалізацією цілей) - взаємодія акторів (пошук оптимальної формули згоди) - результат (компромісу досягнуто) - імплементація (компромісу досягнуто). Перелічені компоненти міжетнічного порозуміння, окрім останнього, в досліджуваному компромісі 1914 р. були. А що новий виборчий закон імператор санкціонував у липні 1914 р., розпустивши ГКС і призначивши нові сеймові вибори на жовтень того ж року, то внаслідок вибуху Першої світової війни цього не сталося. Новий виборчий закон до ГКС так і не запровадили.

Таким чином, перебіг відносно короткого і повною мірою не реалізованого (через історичні й політичні обставини) Галицького компромісу 1914 р. показав, що відсутність значних змін у польсько-українських відносинах у регіоні, як і домінуючий антагонізм у взаєминах двох етнонацій загалом, свідчить, що відмова держави від задоволення справедливих вимог етнічної більшості регіону перекреслила перспективу досягнення консенсусу і компромісу між етнонаціями навіть у недалекому майбутньому. Тут ми бачимо, що, на відміну від гармонізації стосунків, якої досягають у процесі взаємодії етнічні меншини і яка уособлює горизонтальну конфігурацію їх компромісу, ініційована етнічними меншинами співпраця з титульним етносом продемонструвала її вертикальний варіант.

1. Новый планъ польско-русского примиренія въ Галичин? // Галичанинъ. - 1897. - 12 (24) юня. - С. 1.

2. Кузутяк М., Вітенко М. Українська національна ідея в Галичині в контексті польсько-української боротьби за виборчу

реформу 1900-1914 рр. / Микола Кугутяк, Микола Вітенко // *Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. - Івано-Франківськ, 2009. - № 15-16. - С. 44.

3. Основи польсько-українського порозуміння // *Діло*. - 1911. - 7 серпня (25 липня). - С. 1.

4. Монолатій І. Політична мобілізація етнічної більшості західноукраїнських земель у другій половині XIX ст.: еволюція стратегій інтераціоналізму груп / Іван Монолатій // *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України*. - 2009. - Вип. 44. - С. 431.

5. Инакше ні! // *Діло*. - 1911. - 26 (13) серпня. - С. 1.

6. Основи польсько-українського непорозуміння // *Діло*. - 1911. - 9 серпня (27 липня). - С. 1.

7. Основи польсько-українського порозуміння // *Діло*. - 1911. - 7 серпня (25 липня). - С. 1.

8. Основи польсько-українського порозуміння // *Діло*. - 1911. - 10 серпня (28 липня). - С. 1.

9. Польсько-руська угода // *Діло*. - 1911. - 7 серпня (25 липня). - С. 2.

10. Ще про польсько-українське порозуміння // *Діло*. - 1911. - 23 (10) серпня. - С. 4.

11. Там само.

12. Там само.

13. Монолатій І. Жити і давати жити иншим. Німецький дискурс західноукраїнської етнополітичної сфери. Монографія / Іван Монолатій. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. - С. 117-118.

14. *Rusini a sejmowa reforma wyborcza* // *Czas*. - 1911. - 26 listopada. - S. 3-4.

15. Tomczyk R. *Radykalowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890-1914* / Ryszard Tomczyk. - Szczecin: ZAPOL, 2007. - S. 528.

16. Левицький К. На першу конференцію польсько-руську / Кость Левицький // *Діло*. - 1912. - 1 січня (19 грудня). - С. 3.

17. * Одним з головних чинників нерівності виборчого права тривалий час була практика плюрального вотуму, або плюрального виборчого права. За її змістом різні виборці могли мати різну кількість голосів на тих самих виборах, залежно від майнового стану, рівня освіти та деяких інших підстав. Одним з ідеологів практики плюрального вотуму вважається відомий британський автор XIX ст. Дж. С. Міл, котрий стверджував, що народне представництво має бути організоване за принципами <справедливості і доцільності>. Зокрема, він характеризував плюральний вотум як <поступове право голосу> і, по суті, акцентував на тому, що відповідна практика повинна послугувати переходу від цензового до загального і рівного виборчого права. - Авт.

18. Там само.

19. *Materialy do historii Galicji na pozatku XX w. 1. Sejmowa reforma wyborcza w rokowaniach stronnictw polskich i ukraińskich 1910-1913; zakonczonych opracowaniem przez Mich. Bobrzynskiego kompromisu*. - OR BJK, sygn. 8106/III, s. 10, 11, 28.

20. Уступки за виборчу реформу // *Діло*. - 1912. - 18 (5) січня. - С. 1.

21. *O rokowaniach polsko-ruskich* // *Czas*. - 1911. - 15 grudnia. - S. 2.

22. Tomczyk R. *Op. cit.* - S. 528.

23. Перед виборчою реформою // *Діло*. - 1910. - 26 (13) жовтня. - С. 1.

24. *Uwertura ruska* // *Czas*. - 1912. - 12 stycznia. - S. 1.

25. Польсько-українські переговори // *Діло*. - 1912. - 5 лютого (23 січня). - С. 1.

26. Політична дискусія в сойовім польськiм колi // Дiло. - 1912. - 18 (5) сiчня. - С. 1, 2; Соймовi справи. Президiї польських соймових клубiв про виборчу реформу // Дiло. - 1912. - 10 лютого (28 сiчня). - С. 2.

27. Rząd a sejmowa reforma // Czas. - 1912. - 4 lutego. - S. 1.

32 28. Переговори - зiрванi! // Дiло. - 1912. - 10 лютого (28 сiчня). - С. 1-2.

29. Польсько-українськi переговори // Дiло. - 1912. - 5 лютого (23 сiчня). - С. 1; Rząd a sejmowa reforma // Czas. - 1912. - 4 lutego. - S. 1.

30. Польсько-українськi переговори // Дiло. - 1912. - 5 лютого (23 сiчня). - С. 1-2.

31. Tomczyk R. Radykalowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890-1914 / Ryszard Tomczyk. - Szczecin: ZAPOL, 2007. - S. 532.

32. Глухова А.В. Компромисс и консенсус как методы регулирования и разрешения политических конфликтов / А.В. Глухова [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rciabc.vsu.ru/irex/pubs/glukhova4.htm>. Дата звертання: 11.12.2009 р.

33. Маковеев Н.И. Компромисс как политико-культурный феномен: Автореф. дис. : канд. философ. наук: 23.00.03. / Н.И. Маковеев. - Екатеринбург: Уральський государственный университет им. А.М. Горького, 2000. - С. 20.

34. <Під терором!> // Дiло. - 1912. - 6 лютого (24 сiчня). - С. 1-2;

35. Tomczyk R. Radykalowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890-1914 / Ryszard Tomczyk. - Szczecin: ZAPOL, 2007. - S. 532.

36. Ibidem.

37. До Руського народа Галицької Землі! // Дiло. - 1912. - 16 (3) лютого. - С. 1.

38. Tomczyk R. Radykalowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890-1914 / Ryszard Tomczyk. - Szczecin: ZAPOL, 2007. - S. 533.

39. Reforma sejmowa ordynacji wyborczej. Jak zabezpieczyc nasze mniejszosci narodowe w okregach wiejskich? - Lwow: Nakladem Rady Narodowej, 1912. - S. 14, 15.

40. Uгода polsko-ruska // Naprzod. - 1912. - 29 grudnia. - S. 1.

41. Под знаком російської експансії // Руслан. - 1914. - 10 лютого (28 сiчня). - С. 2.

42. Денеша князя Урсова о национальных и политических отношениях в Галиции. 29.05. (11.06.) 1910 г. - АВПРИ ИДД МИД России, ф. 135, о. 474, д. 156/89, л. 2-3.

43. Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до Австрійського парламенту та Галицького сейму (кінець ХІХ - початок ХХ ст.). Монографія / Юрій Плекан. - Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2008. - С. 138.

44. Поляки і Росія. Чому Поляки опираються соймовій виборчій реформі? Тайний договiр між Поляками і російським правительством о Галичину // Дiло. - 1913. - 20 грудня. - С. 2, 3.

45. Політика українського парламентського клубу // Галичанинъ. - 1909. - 17 (3) юля. - С. 1; Росія і галицька виборча реформа // <Дiло> і <Нове Слово>. - 1914. - 16 сiчня. - С. 3-4.

46. Московське нахабство // Дiло. - 1914. - 9 квітня. - С. 1.

47. Tomczyk R. Radykalowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890-1914 / Ryszard Tomczyk. - Szczecin: ZAPOL, 2007. - S. 545.

48. Gruchala J. Rząd austriacki i polskie stronnictwa polityczne w Galicji wobec kwestii ukraińskiej (1890-1914) / Janusz Gruchala. - Katowice, 1988. - S. 99.

49. Левинський В. Галицька криза / Володимир Левинський // Дзвін. - 1913. - № 4. - С. 280.
50. Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до Австрійського парламенту та Галицького сейму (кінець XIX - початок XX ст.). Монографія / Юрій Плекан. - Івано-Франківськ: Видавець Третьяк І.Я., 2008. - С. 133.
51. Tomczyk R. *Op. cit.* - S. 558.
52. *Ibidem.* - S. 559.
53. *Ibidem.*
54. Плекан Ю. Вказ. пр. - С. 135.
55. Tomczyk R. *Radykalowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890-1914* / Ryszard Tomczyk. - Szczecin: ZAPOL, 2007. - S. 579, odsylacz 222.
56. Проти ворогів реформи // Діло. - 1913. - 1 березня. - С. 1.
57. Gruchala J. *Rzad austriacki i polskie stronnictwa polityczne w Galicji wobec kwestii ukraińskiej (1890-1914)* / Janusz Gruchala. - Katowice, 1988. - S. 102; Tomczyk R. *Radykalowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890-1914* / Ryszard Tomczyk. - Szczecin: ZAPOL, 2007. - S. 559.
58. Демкович-Добрянський М. Потоцький і Бобжинський. Цісарські намісники Галичини 1903-1913 / Михайло Демкович-Добрянський. - Рим: Український Католицький університет св. Климента Папи, 1987. - С. 98.
59. *Ukraińskie programy* // Czas. - 1914. - 4 kwietnia. - S. 2.
60. *Z kongresu PSL* // Naprzod. - 1914. - 8 kwietnia. - S. 1, 2.
61. *Nowe zadania ukraińskie* // Czas. - 1913. - 17 lipca. - S. 1.
62. Tomczyk R. *Op. cit.* - S. 567, 568.
63. *Ukraiński projekt reformy* // Czas. - 1913. - 27 października. - S. 1.
64. *Ibidem.*
65. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. На підставі споминів / Кость Левицький. - Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. - С. 672, 673.
66. *Справа виборчої реформи* // <Діло> і <Нове Слово>. - 1914. - 12 січня. - С. 1.
67. *Кілька слів про один польський політичний принцип* // <Діло> і <Нове Слово>. - 1914. - 26 січня. - С. 1.
68. *Промова посла Олесницького* // <Діло> і <Нове Слово>. - 1914. - 10 січня. - С. 4.
69. Маковеев Н.И. *Компромисс как политико-культурный феномен: Автореф. дис. : канд. философ. наук: 23.00.03.* / Н.И. Маковеев. - Екатеринбург: Уральський державний університет ім. А.М. Горького, 2000. - С. 16-17.
70. *Наради над виборчою реформою* // <Діло> і <Нове Слово>. - 1914. - 27, 28 січня. - С. 2-3.
71. Там само. - С. 3.
72. Tomczyk R. *Radykalowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890-1914* / Ryszard Tomczyk. - Szczecin: ZAPOL, 2007. - S. 570.
73. *Закон про вибори депутатів до сейму для Королівства Галичини і Володимирії з Великим князівством Краківським.* Б/д. - ЦДІАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 2350, арк. 13.
74. *Наради над виборчою реформою. Компромис заключний!* // <Діло> і <Нове Слово>. - 1914. - 29 січня. - С. 1.
75. Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до Австрійського парламенту та Галицького сейму (кінець XIX - початок XX ст.). Монографія / Юрій Плекан. - Івано-Франківськ: Видавець Третьяк І.Я., 2008. - С. 143, 144.

76. Монолатій І. Міжетнічні компроміси та консенсуси в Австро-Угорщині: історична ретроспектива та етнополітичне значення / Іван Монолатій // Буковинський журнал. - 2007. - № 2-3. - С. 137-138.

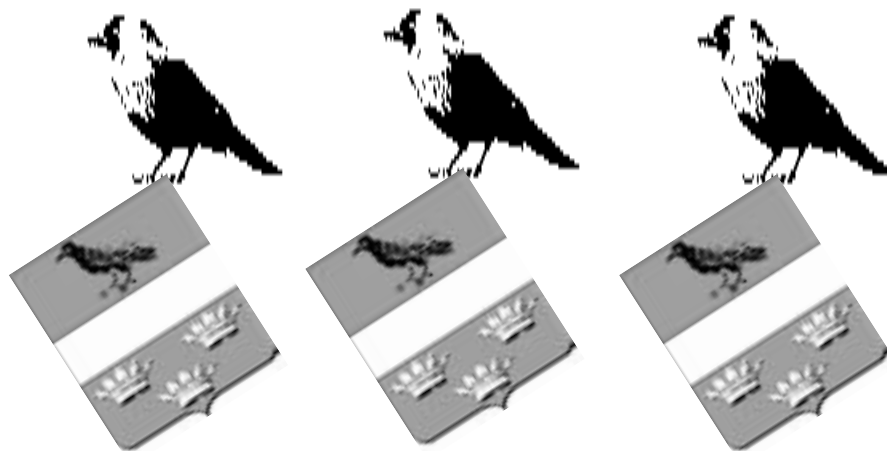
77. Кугутяк М., Вітенко М. Українська національна ідея в Галичині в контексті польсько-української боротьби за виборчу реформу 1900-1914 рр. / Микола Кугутяк, Микола Вітенко // Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. - Івано-Франківськ, 2009. - № 15-16. - С. 44.

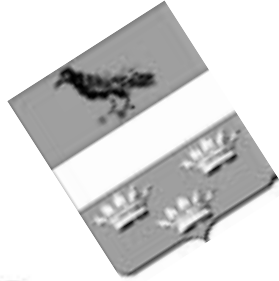
78. Grodziski St. Sejm krajowy galicyjski. 1861-1914 / Stanislaw Grodziski. - Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1993. - S. 69.

79. Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під австрійським пануванням / Іван Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: у 2-х т. / Ред. Я. Грицак. - К.: Основи, 1994.- С. 442.

80. Плекан Ю. Вказ. пр. - С. 146.

34

іван монолатій

С П Р А В А
С І Ч И Н С Ь К И Й
П О Т О Ц Ь К И Й
І П О Л І Т И Ч Н Е
Н А С И Л Ь С Т В О
В Г А Л И Ч И Н І

Дійовим, але невиправданим інструментом поглиблення етнополітичних суперечностей і виникнення/продовження конфлікту ми вважаємо практику політичного тероризму й використання насильства як засобу політичної боротьби. Останнє, за визначенням російських учених А. Дмитрієва й І. Залисіна, сприяє посиленню конфліктності взаємовідносин між учасниками політичного процесу, а дослідження французького соціолога Р. Ленга довели, що використання примусу/насильства в більшості випадків призводить до загострення конфліктів і конфронтації їхніх учасників. Отже, взаємодії, в основі яких лежить примус, глибоко конфліктні за своєю суттю і в типових випадках співмірні із загрозою застосування чи застосуванням сили (1). Тому, як стверджує Г. Пейдж, «у будь-якому випадку насильство, використане для досягнення політичних цілей або протидії їм, неминуче і часто – корисний факт політичного життя» (2).

А що ідейною основою етнічного тероризму є етнонаціоналізм, який, сказати б, виступає з ним у тандемі із сепаратизмом (3), то можна припустити таке. По-перше, суб'єкти політичного терору в досліджуваному хронотопі як каталізатор етнополітичного конфлікту використали тероризм етнічний. По-друге, в контексті етноконфліктної взаємодії на західноукраїнських землях етнічний тероризм виконував захисну функцію (аналогічну до т. зв. «охоронного націоналізму») національно-визвольної бо-

ротьби етнічної більшості регіону і мав індивідуальну форму.

Оскільки тероризм, за своєю сутністю будучи складним соціально-політичним явищем, яке акумулює в собі етнополітичні суперечності, які досягли в суспільстві конфліктного рівня, то ми припускаємо, що об'єкт терористичних посягань завжди має подвійний характер. З одного боку, він включає в себе безпосередню жертву терориста або цінності, які він мусить зруйнувати; з другого – спільний об'єкт, яким виступають елементи конституційного ладу (територіальна цілісність, політичний устрій держави і т. д.).

Розвиваючи це положення, слід зважити на міркування російських соціологів А. Білінської і Є. Ткачової. Перша дослідниця зазначає, що образ ворога починає формуватися ще в ході латентної фази конфлікту в результаті сприйняття, детермінованого лише негативними оцінками. Згідно з висновками другої вченої виокремлення «своїх» і «чужих» ще не передбачає відвертої ворожості щодо останніх. При цьому для того, щоб включилися механізми захисту, небезпека ззовні групи мусить мати конкретний характер, бути усвідомленою і вписаною в ієрархію відносин. Отже, екстремальна ситуація стимулює зростання соціальної напруги, а «викид» негативної енергії вимагає реальної мети, яка набуває рис визначеного образу «ворога» (4).

Проілюструймо це на прикладі вбивства намісника Галичини графа Анджея Потоцького членом УСДП Мирославом Січинським, яке ми трактуємо доконаним фактом внесення у національно-визвольну боротьбу етнічної біль-

г а л и ч и н а
шості західноукраїнських земель екстремістських тенденцій.

12 квітня 1908 р. під час традиційного прийому мешканців краю, який відбувся в осідку намісництва у Львові, смертельно поранили намісника Галичини А. Потоцького. Замах виконав 21-річний студент третього курсу філософічного виділу Львівського університету, член УСДП Мирослав Січинський – син греко-католицького священника зі Збараського повіту о. Миколи Січинського, колишнього посла Галицького крайового сейму (ГКС) (5). Як зауважують історики, вбивство намісника стало першим актом політичного терору в Австро-Угорщині, причому відбувся він у найбільшому коронному краю монархії, а жертвою став знаний і шанований у колах австрійського істеблішменту політик. Згідно із зізнаннями свідків М. Січинський застрелив намісника, вигукнувши: «За Каганця – Потоцький!», поклавши на того відповідальність за кровопролиття і виборчі поразки українців, передусім до ГКС. Виведений з кабінету, заарештований студент вигукнув до вражених українських селян, які саме чекали в черзі на прийом: «То за вашу кривду, за вибори, за Каганця!» (6)

А що йшлося про те, що 6 лютого 1908 р. в бійці з жандармами в с. Коропці Бучацького повіту багнетом смертельно поранили члена Ширшого Комітету УНДП Марка Каганця, який агітував на правиборах до ГКС за кандидата від УРП Северина Даниловича, то справа його загибелі набрала політичного розголосу. Тим більше, що в цьому виборчому окрузі кандидував граф Генрик Бадені, син тогочасного маршалка ГКС. Тому в українських політичних колах з'явилася поголоска, що «графи несуть відповідальність за ту смерть». А от українські

націонал-демократи відкрито оголосили, що М. Каганця замордовано, щоби «зтерити село і околицю і додати голосів графу» (7). Зауважмо: під час судового засідання М. Січинський, поза вбивством К. Каганця, свідчив як про безпосередні причини, які вплинули на його рішення, криваве «умиротворення» селян у с. Ліску-Шляхетському Бучацького повіту 27 лютого 1906 р. за участь у маніфестації під червоним прапором і розправу в с. Горуцькому Дрогобицького повіту 24 травня 1907 р. під час виборчої кампанії до райхстрату (8).

Конфліктогенний фактор виборчих кампаній до ГКС спричинила і взаємна агресія, відповідальність за яку дослідники покладають і на українські політичні фігури, насамперед УРП, а потім – на УДНП й УСДП. Як аргумент називають напади і розбої активістів українських партій у Ланах під Бібркою, Гринові, Сухові, Касперівцях, Кобаках біля Косова, Заболотіві, а також «криваве віче» в Улашківцях (9). Відомо також, що міжетнічну ворожнечу під час правиборів розпалювала й РНП, яка йшла спільним фронтом з політичними акторами поляків, передусім членами СНД. Очевидці подій згадували й усну вказівку намісника А. Потоцького керівникам повітових староств «стигати голови» кандидатам від українських партій (10).

Тому, відповідаючи під час судового засідання про мотиви свого вчинку, М. Січинський указував, що він керувався словами лідера польської ендеції Р. Дмовського: «Вбивство ворога нації не тільки не гріх, але навіть обов'язок», а враховуючи, що легальні методи боротьби за політичні і громадянські права українців не приносили бажаного результату, і став на шлях нелегальної боротьби (11).

Оскільки сучасна соціологія конфлікту оперує поняттями соціальної й інструментальної значущості «жертви» (12), то в нашому випадку необхідними складниками її образу були такі фактори, як-от: 1 – масштаб події, внаслідок якої з'явилася жертва; 2 – величина втрати; 3 – масштаб завдань, які розв'язувала жертва у своїй життєдіяльності, або завдань, які намагається розв'язати сторона конфлікту, яка (ре)конструює образ жертви; 4 – кількість адептів цієї «жертви»; 5 – актуальність проблеми, яку розв'язує жертва для конкретного соціуму в певний час; 6 – актуалізація значення жертви в етнічних ЗМІ. На наш погляд, саме аналіз повідомлень останніх дасть відповіді на висловлені припущення-фактори.

Інформацію про вбивство А. Потоцького періодичні видання помістили вже наступного дня після замаху на шпальтах газет. А що їхні дописувачі шукали різних причин атентату М. Січинського й намагалися використати в інтересах тодішніх політичних сил, свідчить порівняння віденської, краківської і львівської преси. Зокрема, віденські газети вказували на проблематичність розв'язання вузла українсько-польських етнополітичних суперечностей, а також на поступи етнічної більшості Галичини на шляху власного інституційного розвитку – використання крайнього методу політичної боротьби, відомого до того часу тільки в Російській імперії. Частина віденської й краківської преси спекулятивно заявляла, що замах на А. Потоцького був на руку австрійським німцям, які в такий спосіб отримали б збалансування сил – крах гегемонії поляків у державі, обмеження їхніх політичних впливів та збільшення присутності в органах виконавчої влади на місцях (13).

Раптова смерть галицького намісника викликала й реакцію російської преси. Так, орган російських націоналістів «Новое время» підкреслював факт співпраці А. Потоцького з москвофільським табором і вказував на інші спроби терористичних замахів на представників влади. Замах у Львові газета порівнювала з невдалою спробою вбивства варшавського губернатора, генерала Григорія Скаллона (14). В коментарі для віденської газети «Neues Wiener Tagblatt» представник радикального крила УНДП В. Будзиновський підтвердив, що інформація про смерть намісника викликала серед українських послів рейхсрату радість. А під враженням такого кроку українського студента висловили переконання, що це – початок боротьби народу за свої права (15).

Напруження спричинила публікація в часописі «Діло» редакційної статті «Граф Потоцький – убитий!» (16). Зважаючи на те, окремі фрагменти статті, в яких акцію М. Січинського виправдовували, влада конфіскувала; примірник газети вивісили у вітрині української книгарні по вул. Театральній у Львові. Такий вчинок поляки назвали провокацією, а польська молодь спільно зі студентами-москвофілами під пам'ятником А. Міцкевичу організувала антиукраїнську маніфестацію. В подальшому відбулися вуличні протести, найголовнішою особливістю яких стала «віконна війна» – поляки з гаслом «Wić Rusinów» били шибки в українських інституціях, зокрема науковій книгарні, Академічній бурсі, філіях «Просвіти», «Народній гостинниці», банку «Дністер», редакція газет, греко-католицькій семінарії і навіть монастирі сестер василіанок (17). Одночасно для дестабілізації ситуації регіональна влада поширювала неправдиву інформацію про замах на

старост у Сокалі, Сяноку, Калуші, Тернополі і Кам'янці-Струмиловій. До президії намісництва з різних місцевостей Галичини були ініційовані телеграми про акції терору, які мали б виконати українці на провінції, а тому відправники вимагали дотримання конституційного порядку і гарантій громадських прав. Комендантів військових гарнізонів Львова і Перемишля попередили про тримання військ у бойовій готовності напередодні і під час Великодніх свят (18).

На нашу думку, особливістю етнополітичного аналізу вбивства М. Січинським репрезентанта етнополітики Відня і польських політичних еліт у регіоні є з'ясування позицій політичних акторів українців у середовищі власної етнотрупи, проявив її етнополітичної поведінки на колективному та індивідуальному рівнях.

Найперше виважену позицію щодо замаху на А. Потоцького зайняли лідери Українського клубу в рейхсраті Ю. Романчук і М. Василько. Зосібна 15 квітня 1908 р. в тижневиках «Die Zeit» і «Neue Freie Presse» вони засудили вчинок М. Січинського як акт політичного терору, підкресливши, що довголітні утиски українців і сваволя польської адміністрації підготували «небезпечне збурення народу» (19). Однак лідери української репрезентації так і не зважилися на оприлюднення своєї позиції в жодному з українських часописів Галичини, з чого польська преса зробила поспішний висновок, що політики не мають відваги зробити цього перед українським суспільством, побоюючись бути скомпрометованими (20).

Внаслідок цього Ю. Романчука заатакували українські студенти Відня, вимагаючи скласти

повноваження голови Українського клубу, а орган радикалів «Громадський голос» написав, що беручи участь у похороні намісника, політик «приніс встид руському імені». Додамо, що в похороні А. Потоцького взяли участь і Олександр Барвінський, Кирило Студинський та станіславівський єпископ Григорій Хомишин (21). Проте 29 квітня українські послы райхсрату, члени УРП вимагали пояснень з приводу публікації Ю. Романчука, що підписався як голова Українського клубу. З'ясувалося, що тексти надійшли до редакцій газет лише як допис окремого посла райхсрату, а участь у похороні політик брав як приватна особа. А тому на засіданні репрезентації майже одностайно ухвалили комунікат (три послы висловили жаль перед втратою «симпатії у культурних народів»), що замах М. Січинського на А. Потоцького треба оцінювати «тільки як вплив невиносимого положення українського народу у Галичині» (22).

Показово-зухвалою була позиція члена УРП Кирила Трильовського. Йі занотував часопис «Руслан»: «Д-р Трильовський довів, що далі свого носа, далі своїх «Січей» в політиці далі не бачить. А яко чоловік не доріс до того, щоби зрозуміти і вшанувати загальнолюдську засаду, що *de mortis nihil nisi bene* (мертві нічого не просять. – І. М.)» (23). Протести етнофорів-поляків викликала спроба К. Трильовського організувати політичну маніфестацію українців на честь М. Січинського в Чернівцях.

Для одного з лідерів УНДП Є. Олесницького вбивство А. Потоцького стало серйозним ударом у справі українсько-польського порозуміння. Політик констатував: «Все пропало. Січинський знищив велику справу. З Потоць-

ким усе ми узгодили про польсько-українську угоду» (24).

Суттєвою щодо вбивства А. Потоцького ми трактуємо й позицію етноконфесійних спільнот, вбачаючи в ній свідчення етнополітичної поведінки рівно- та різностатусних груп. Так, на теренах Галичини відправлені поминальні богослужіння в римо-католицьких костьолах, православних церквах, протестантських зібраннях, синагогах. Знаковим компонентом була й позиція церковних першоієрархів. Зосібна львівський римо-католицький єпископ вірменського обряду Юзеф Теодорович у жалобній проповіді закликав вірних не ображати засад католицької віри і категорично уникати методів терору. А що місцевим органам влади йшлося про те, щоб і в греко-католицьких храмах відбулися поминальні служби, то, як повідомляли часописи, незважаючи на адміністративне втручання і тиск на священників, частина з них відмовилася від відправ за небіжчиком (25).

У цьому контексті більш ніж показовою була архипастирська позиція митрополита А. Шептицького. У виголошеній напередодні Великодня проповіді 24 квітня 1908 р., у Велику П'ятницю, в катедрі Св. Юра він публічно засудив убивство А. Потоцького, кваліфікував його злочином і закликав вірних до протидії актам політичного і будь-якого іншого терору. «Публічний злочин, – казав митрополит, – мусить бути публічно засуджений; він мусить викликати між християнами рішучий та енергійний протест». Відповідаючи на закиди шовіністів, передусім польських, про раціональність політичних убивств для добра народу, А. Шептицький підкреслював: «На нас лежить ще більший обов'язок засудження здійсненого злочину, бо

той хто його сповнив, у своєму засліпленню мислив прислужитися національній справі. На Бога, так не є! Злочинами не служать народові! Злочин, сповнений в ім'я патріотизму, є злочином не тільки супроти Бога, але й також власної суспільності, є злочином проти Батьківщини» (26). Згодом, 1 травня 1908 р., єпископат Галицької провінції (митрополит А. Шептицький, станиславівський єпископ Григорій Хомишин, перемиський – Костянтин Чехович) видав спільний пастирський лист до вірних УГКЦ, в якому засудив замах і вбивство намісника Галичини (27).

А що вчинок М. Січинського набув значного резонансу в державі, то вже весною 1908 р. предметом дебатів у Палаті послів стало погіршення українсько-польських відносин у Галичині. Їх проведення вимагали передусім українські послы і віце-президент Українського клубу Григорій Цеглинський, які, враховуючи нові факти виборчих зловживань під час виборів до ГКС, 1 лютого і 2 квітня внесли подання про необхідність зміни адміністративної системи в Галичині (28). Зауважмо, що сам факт парламентських слухань підтверджує висновок В. Ачкасова про те, що образи «героя» для одних і «жертви» для інших, сказати б, архетипи колективної поведінки, успішно працюють у кризових ситуаціях (29).

Упродовж 20–26 травня безпосередніми учасниками гострих, часом безкомпромісних суперечок і взаємних обвинувачень виступали політичні актори українців і поляків – члени УРП, УСДП, УНДП, представники московфільських інституцій, члени ППСД – об'єднані в Українському клубі та Колі Польському. З'ясування позицій суб'єктів етнополітичної сфери дозволить рельєфно побачити оцінку,

г а л и ч и н а
місце і роль етнічного тероризму в етнополітичному конфлікті в Галичині.

Поza публічною позицією членів УНДП (Ю. Романчика і М. Василька) з приводу вчинку М. Січинського, яку вони висловили перед політичними колами держави та членами української репрезентації, іншим полюсом притягання залишалися українські радикали та їхній ідеолог К. Трильовський.

На засіданні Палати послів він, зосібна, казав: «Чин Січинського повсюдно прийнятий руським народом із запалом. [...] Усі робітники, з якими я розмовляв у Коломиї – Русини, Поляки і Жиди – погоджуються з вчинком Січинського, а навіть у Відні соціальні демократи, робітники, так само робили». На додачу посол від УРП твердив, що в Галичині відтепер співають: «Наш Січинський най жиє, а Потоцький най гниє!» (30). А що позицію українського єпископату Австрії на чолі з А. Шептицьким радикали сприйняли холодно, то «Січовий батько» назвав митрополита «молодим польським шляхтичем» і «новим Валленродом» (за аналогією з героєм А. Міцкевича). Щоправда, К. Трильовський відразу ж застеріг, що ті слова говорив не від імені Українського клубу, а лише від імені фракції УРП (31).

Дещо іншу тональність мав виступ члена УСДП Семена Вітика, який прямо заявив, що причина насильницької смерті А. Потоцького – підтримка небіжчиком москвофілів на останніх виборах до ГКС. Український соціал-демократ заявив, що намісник «старався створити нову націю» і надати їй «офіційного характеру», додаючи, що члени УСДП шанують

російський народ, але в Галичині не можна допускати до процесу русифікації українців (32). Адже для послаблення української фракції в майбутньому ГКС А. Потоцький вдавався до свавілля під час виборів, тим способом забезпечивши майже половину місць українських послів москвофілам (33).

Лідер ППСД І. Дашинський заявив, що розуміє дії українців з причини браку в них національної автономії в Галичині. Однак говорячи про численні факти приниження національних почуттів етнічної більшості регіону, заперечив використання тероризму як методу політичної боротьби в державі як такого, що суперечить нормам конституції (34).

Натомість очільник Кола Польського Станіслав Гломбінський відкидав закиди української опозиції щодо зловживань крайової влади під час виборів до ГКС і заявив, що очолювана ним фракція не підтримає заключного документа такого змісту. Одночасно лідер польської репрезентації визнав, що українці в Галичині «спромоглися на значний поступ в різних сферах життя», на що К. Трильовський вигукнув: «Das ist user Verdienst! (Це наша заслуга. – І. М)». А от С. Гломбінський зауважив: «Не заперечую, бо в першу чергу це заслуга українського народу» (35). Інші члени Кола Польського – Войцех Дедушицький, Годзимир Малаховський і Ян Стапінський – спекулятивно заявляли, що за останні 40 років українці в Галичині лишень за підтримки центральної і крайової влади інституційно оформилися як етнонація, створили «український культурний П'ємонт». Останній, за їхніми твердженнями, експортував українську ідею до Буковини, Закарпатської Русі і підросійської України (36).

З критикою діяльності українських політичних партій виступив москвофіл Микола Глібовицький, який намагався довести конкретними фактами узалежнення політичних фігур етнічної більшості Галичини і Буковини від «німецької політики». На цей випад гостро зреагували члени УСДП та УРП. Зосібна С. Вітик перервав виступ криками: «Переселяйтеся у Сибір! [...] Я Вам доведу, скільки рублів отримали Ви і Ваша партія (РНП. – І. М.) від Миколая (Миколи П. – І.М.). Вас купили царські наймити! Тепер Ви слуги Польського клубу!» (37).

Дебати 20–26 травня 1908 р. в Палаті послів з приводу загострення українсько-польських відносин у Галичині не принесли бажаного для Українського клубу, зокрема радикальної фракції, результату. Адже остання категорично вимагала ухвалення постанови про визнання перманентного тиску адміністративної влади Галичини на українців під час виборів. Своєрідним підсумком «руських дебатів» стали виступи міністра внутрішніх справ Ріхарда Бінерта, який запевнив, що держава буде пильніше придивлятися до діяльності УРП щодо поширення радикальних ідей у суспільстві. А тому за проєкт постанови радикальної фракції проголосували тільки соціалістичні і сіоністичні послы (38). Це надовго змінило бачення українського питання в очах парламентської більшості.

Отже, справа Потоцького – Січинського в широкому сенсі свідчить про такі особливості використання методів етнічного тероризму. По-перше, «жертва» в структурі етнополітичного конфлікту (невинно постраждалий етнофор) стала причиною і/або приводом до виникнення конфліктної ситуації в конкуренції лідерів етнічних еліт за владу в регіоні і цілковитий вплив на виборчий процес. І по-друге, конструювання

образів «жертва» і «герой» польськими та українськими політичними фігурами сприяло: а) перетворенню визначеного етнофора на жертву цілеспрямованого насильства з боку етнічної більшості, а отже популяризації політичними акторами етногрупи віктимології; б) трансформації ціннісних уявлень етнонаціональних спільнот про «месника за безневинну смерть селянського провідника» (М. Каганця) і «жертву гайдамацького терору» (А. Потоцького).

Таким чином, усталенню в досліджуваному хронотопі атмосфери етнополітичних конфліктів сприяло переплетення пріоритетів етнонацій. Кожна з них керувалася цілями, які відповідали їхнім інтересам без урахування прагнень «чужих». А що будь-який груповий інтерес, за визначенням М. Сціборського, є запереченням аналогічних домагань інших етнонаціональних спільнот (39), то природа етнічного конфлікту, найімовірніше, крилася в самому дискурсі етнонаціоналізму. Своім відправним пунктом останній визначав інтереси «своїх», а тому, спираючись на парадигму нонконформістської ознаки націоналізму (К. Шиховський), етнополітичний конфлікт на західноукраїнських землях можна трактувати як «політичну доктрину відмови» «чужих» (40). При цьому за ознакою статусу суб'єктів, які брали в ньому участь, ми його класифікуємо як зіткнення між не- (поляки – євреї) та рівноправними (українці – євреї) групами. Всі конфлікти за оволодіння владою як найдефіцитнішим ресурсом набирали маніфестаційної форми внаслідок значущості завдань, які намагалися реалізувати їхні безпосередні учасники – держава, з одного боку, етнофори й політичні актори, з другого.

1. Дмитриев А. В., Залысин И. Ю. *Насилие: социо-политический анализ* / А. В. Дмитриев, И. Ю. Залысин. – М.: РОССПЭН, 2000. – С. 147–148.

2. Пейдж Г. Д. *Общество без убийства: возможно ли это?* / Пер. с англ. / Гленн Д. Пейдж. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2005. – С. 102.

3. Ланцов С. А. *Этнический терроризм и борьба за национальное освобождение* / С. А. Ланцов // *Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 6: Философия, культурология, политология, право, международные отношения.* – 2008. – Вып. 1. – С. 26, 27.

4. Денисов Д. А. *Идентификация образа врага в политической коммуникации* / Д. А. Денисов // *Вестник РГГУ. Серия «Политология. Социально-коммуникативные науки».* – № 1/09. – М., 2009. – С. 118–119.

5. Głąbiński St. *Wspomnienia polityczne. Część pierwsza. Pod zaborem austriackim* / Stanisław Głąbiński. – Pelplin: Nakładem drukarni i księgarni Sp. Z O. ODP., 1939. – S. 104–107; Partacz Cz. *Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908* / Czesław Partacz. – Toruń: Adam Marszałek, 1996. – S. 227–244.

6. Tomczyk R. *Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914* / Ryszard Tomczyk. – Szczecin: ZAPOL, 2007. – S. 461; Левицький К. *Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів* / Кость Левицький. – Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. – С. 497.

7. Там само. – С. 468, 469; Михальський Ю. *Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ ст. (1902–*

1914) / Юрій Михальський. – Львів, 2002. – С. 103.

8. Tomczyk R. *Op. cit.* – S. 460, odsyłacz 229.

9. *Ibidem.* – S. 452.

10. Левицький К. *Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів* / Кость Левицький. – Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. – С. 469.

11. Partacz Cz. *Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908* / Czesław Partacz. – Toruń: Adam Marszałek, 1996. – S. 240, 241.

12. Козырев Г. И. *Социальное конструирование образа жертвы в социально-политических отношениях и в конфликте* / Г. И. Козырев // *Вестник РГГУ. Серия «Социология».* – № 2/09. – М., 2009. – С. 25.

13. *Rusini a Niemcy* // *Czas.* – 1908. – 24 kwietnia. – S. 2.

14. Tomczyk R. *Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914* / Ryszard Tomczyk. – Szczecin: ZAPOL, 2007. – S. 462, odsyłacz 234.

15. *Ibidem.* – S. 465.

16. Гр. *Потоцький убитий!* // *Діло.* – 1908. – 13 квітня (31 березня). – С. 1.

17. *Вчорашні погроми* // *Діло.* – 1908. – 14 (1) квітня. – С. 1; *Справа М. Січинського* // *Діло.* – 1911. – 11 листопада (29 жовтня). – С. 1–2.

18. Tomczyk R. *Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914* / Ryszard Tomczyk. – Szczecin: ZAPOL, 2007. – S. 461–462.

19. Левицький К. *Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів* / Кость Левицький. – Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. – С. 476.

20. *Z obozu socjalistów lwowskich // Czas. – 1908. – 23 kwietnia. – S. 2.*
21. *Wśród «Ukraińców» // Czas. – 1908. – 5 maja. – S. 2.*
22. *Klub ruski // Czas. – 1908. – 25 maja. – S. 2.*
23. *Z prasy ruskiej // Czas. – 1908. – 17 kwietnia. – S. 3.*
24. Демкович-Добрянський М. *Потоцький і Бобжинський. Цісарські намісники Галичини 1903–1913 / Михайло Демкович-Добрянський. – Рим: Український Католицький університет св. Климента Папи, 1987. – С. 37.*
25. Демкович-Добрянський М. *Вказ. пр. – С. 41–45; Tomczyk R. Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914 / Ryszard Tomczyk. – Szczecin: ZAPOL, 2007. – S. 466, odsyłacz 249.*
26. Partacz Cz. *Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908 / Czesław Partacz. – Toruń: Adam Marszałek, 1996. – S. 232–233.*
27. *List pasterski biskupów ruskich // Czas. – 1908. – 9 maja. – S. 1.*
28. *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes in den Jahren 1908. – Session XVIII, 56. Sitzung. – Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1908. – S. 3951–3953.*
29. Денисов Д. А. *Идентификация образа врага в политической коммуникации / Д. А. Денисов // Вестник РГГУ. Серия «Политология. Социально-коммуникативные науки». – № 1/09. – М., 2009. – С. 120.*
30. *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes in den Jahren 1908. – Session XVIII, 74. Sitzung. – Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1908. – S. 4858.*
31. *Ibidem. – S. 4859.*
32. *Ibidem. – S. 4799, 4800.*
33. *Wybory sejmowe w roku 1908. — OR BJK, teka 8108, s. 103–106.*
34. Tomczyk R. *Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914 / Ryszard Tomczyk. – Szczecin: ZAPOL, 2007. – S. 471.*
35. *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes in den Jahren 1908. – Session XVIII, 72. Sitzung. – Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1908. – S. 4706.*
36. *Ibidem. – S. 4707–4710.*
37. *Ibidem. – S. 4712.*
38. *Ibidem. – S. 4712–4713.*
39. *Сціборський М. Націократія / Микола Сціборський. – Париж, 1935. – С. 78.*
40. Гон М. *Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Монографія / Максим Гон. – Рівне: Волинські обереги, 2006. – С. 239.*

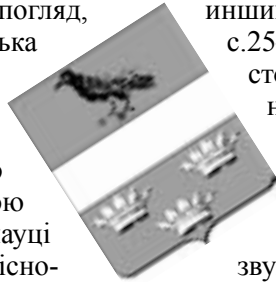

ВОЛОДИМИР ВЕЛИКОЧИЙ

У К Р А Ї Н С Ь К А
С О В Є Т С Ь К А
І С Т О Р І О Г Р А Ф І Я
П Р О С У С П І Л Ь Н О
П О Л І Т И Ч Н І
П Р О Ц Е С И
У Г А Л И Ч И Н І

Відсіваючи зерна від половини ...: (штрихи до оцінки наукового здобутку української советської історіографії суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр.)

Кожна наукова студія вимагає використання загальнозживаної (усталеної/уточненої) професійної лексики, яка включає в себе не лише терміни, але й визначення та поняття. Такого уточнення вимагає, на наш погляд, і словосполучення «українська історіографія». Не занурюючись у дискурси про її етнонаціональні зрізи, вважаємо за необхідне окреслити два пов'язані з цією проблемою підходи. Значною мірою під впливом Д. Дорошенка в науці поширився, так би мовити, «особистісно-інституціональний» підхід, згідно з яким український історіографічний простір включався доробок провідних істориків, мислителів та наукових осередків на «материковій» Україні та за її межами. Таке розуміння, очевидно, не вичерпує всього розмаїття його змісту і виявів, зокрема не вирішує питань, пов'язаних з мовою, походженням і багатьма іншими аспектами історіографічного процесу. Тому звертаємо увагу на тлумачення української історіографії як «регіонального» складника загальної історіографії. У такому сенсі сучасні вчені представляють її як універсальний феномен, що складається з сукупності літератури з проблем історії України (1); процесу виникнення і розвитку історичної науки в Україні (2); наукової дисципліни, яка вивчає стан і розвиток історичної науки в Україні (3) [7, с.116; 5, с.413].

Цей багатоаспектний підхід може уточнюватися, конкретизуватися через поняття «регіональна історіографія», що своєю чергою інтерпретується на національному, локальному, місцевому рівнях. У даному випадку вона уявляється не в «широкому» (як різновид загальної – європейської, світової), а у «вузькому» розумінні – як частина (складова) української національної історіографії. Через узагальнення доробку Я. Верменич, Я. Калакури, І. Колесник, В. Потульницького та інших сучасних учених [5, с.411–435; 23, с.25–47; 7; 34, с.304–309; 33] ця проблема стосовно нашої теми з'ясується наступним чином. Вихідною для її розуміння є позиція, згідно з якою історіографія сприймається як процес осмислення нагромаджених знань у різних, дедалі більш звужених територіальних і часових рамках, що розширює потенційні можливості історіографічного освоєння величезного масиву знань про регіон, нагромаджених історичною наукою. Багатоплановість регіонального зрізу української історіографії рельєфно проявляється у вивченні закономірностей становлення і розвитку історичної науки в певних регіонах, з'ясуванні процесу дослідження регіональної специфіки; аналізі ступеня історіографічної розробки локальних місцевих проблем тощо. З розширенням наукового простору регіональна історіографія стикається з потребою вийти за межі рефлексії на теми політичної історії й дедалі більше занурюватися у складний світ ментальностей, регіональної ідентичності тощо. Зрештою, вона збагачує поліваріантність української історичної науки, ліквідуючи комплекс меншовартості «периферійних вчених», які починають розробляти не лише

г а л и ч и н а
«місцеву», історико-регіональну проблематику, а й концептуально важливі теоретико-методологічні питання.

Актуальною, на наш погляд, є і потреба уточнення часових меж розгортання як конкретно-суспільних процесів, так й еволюції історичних знань за певними критеріями, що надає їм більшої структурованості, виразності, створює передумови для аналітичних і компаративістських узагальнень тощо.

Ця проблема вже була предметом історіографічного аналізу. Не зовсім логічними виглядають висновки В. Капелюшного, який, відстежуючи еволюцію поглядів дослідників, стверджує, що лише наприкінці 1990-х років вони стали датувати хронологічні межі національно-визвольних змагань 1914–1923 рр. Це ілюструється на прикладі доробку В. Вериги і Я. Грицака, а самі зміни в поглядах пояснюються накопиченням нових знань і ґрунтовним переосмисленням проблеми, що властиве працям знаних сучасних авторів, зокрема В. Верстюка, О. Реєнта, О. Рубльова, В. Солдатенка та ін. [24, с.18–19]. Однак не всі названі вчені поділяють таке датування [36, с.4], навіть більше того – відзначають, що підходи Я. Грицака не знайшли належного розвитку в працях наступних дослідників [6].

Інші історіографи – О. Реєнт, Б. Янишин, О. Павлишин, А. Панчук [35, с.27–28; 29; 30] – утверджують побутуючий у сучасній літературі погляд, згідно з яким розширення хронологічних меж революційних подій від 1914 до 1923 рр. пов'язується передусім із Я. Грицаком. Сам же Я. Грицак визнавав, що І. Лисяк-Рудницький і Р. Шпорлюк першими з-поміж українських істориків виступили проти розгляду революції в Україні як регіонального варіанта російської революції, адже вона

охопила й терени півдавстрійської України, яка разом з підросійською включилася в єдиний рух за національне самовизначення. Виходячи з відмінностей соціальної бази і завдань української та російської революцій та зважаючи на характер і паралелізм розгортання визвольних рухів інших слов'янських народів, Я. Грицак доводить, що українці також можуть розглядати 1914 р. як відправну точку своєї революції. Зрештою, слідом за Марком фон Гаґеном поглиблюється думка, що Перша світова війна заактивізувала «українське питання» до безпрецедентного рівня, спричинила істотне піднесення національного руху. Це положення обґрунтовується особливостями національного та соціального становища українства, передусім у Галичині [13, с.121–125].

Таке прочитання не лише широковідомих «Нарисів» [12, с.102–165], а й спеціальних полемічних публікацій Я. Грицака [14] спонукає до часового уточнення – «доби незалежної України» – тверджень, що він «один з перших в українській історіографії показав мобілізаційну роль війни», яка «сильно заактивізувала українське питання і спричинила до зростання української національної свідомості». Це ж стосується і проблеми подолання невинуватої дихотомії в періодизації Першої світової війни на західно- та східноукраїнських землях [35, с.28], адже у своїх працях Я. Грицак активно спирався й артикулював доробок зарубіжних авторів. Це в жодному разі не применшує наукової значущості й оригінальності розробок визнаного українського дослідника, а лише конкретизує послідовність осмислення вченими окресленого кола питань.

Значимо також, що у сучасному історіографічному просторі України відзначається присутність двох груп науковців

(але не «наукових напрямів», як їх подекуди номінують). Представники першої, яких часто називають «традиціоналістами», обстоюють традиційні підходи і класичну лінійну схему українського історичного процесу. Другу («модерністів», «ревізійністів») передусім уособлюють відома київська дослідниця Н. Яковенко та львівський учений Я. Грицак. Згуртування й інституціоналізація останньої відбувається навколо таких наукових і дослідницьких проектів, як «Критика», «Модерна історія», «Український гуманітарний огляд», «І», «Дух і літера» та ін. Це середовище прагне переосмислити українську історію передусім на основі західних теоретико-методологічних й історіософських концептів, його власне «інтелектуальне обличчя» лише починає вимальовуватися. Між цими групами точиться відкрита чи завуальована полеміка, однак допоки, вважаємо, ще рано говорити про її цілеспрямований і предметно структурований характер. При цьому простежуються більш чи менш виразні обриси в підходах і трактуваннях як конкретно-історичних, так і концептуально важливих проблем історії Галичини 1914–1919 рр., що засвідчують розробки вже згадуваних Я. Грицака, О. Павлишина та ін.

Розвиток української історіографії ставить сьогодні на порядок денний абсолютно виправдану, з нашої точки зору, необхідність аналізу напрацьовань попередніх поколінь вчених. Більше того, з відстані пострадянського майже двадцятиріччя все актуальнішою виглядає потреба неупередженого вивчення доробку української советської історіографії, виокремлення того, що можна вважати науковим здобутком. Усвідомлюємо, що пропонувана студія може лише частково сприяти вирішенню цього завдання.

Українська советська історіографія належить до специфічних феноменів історієписання. Вона представила чи не найменший здобуток із означеної проблеми, оскільки не належала до пріоритетних напрямів дослідницької діяльності. Здолавши етап гострої критики першої половини 1990-х років, сучасні вітчизняні вчені перейшли до виважених, поміркованих оцінок советської історичної спадщини [37; 23, с.231–261], методологічного й історіософського осмислення її природи [17], ґрунтовної полеміки щодо наукового апарату, періодизації, характерних рис советської історичної науки [32] тощо.

Советська історіографія пройшла складну і відносно «поступальну (в межах компартійних директив) еволюцію» у вивченні суспільних процесів на західноукраїнських землях у 1914–1919 рр. За міжвоєнної доби ця проблема опинилася на «далекій периферії» советських досліджень, що особливо дисонансувало зі значними здобутками представників державницького напрямку в Галичині й еміграції. За умов відносно вільного розвитку наукової думки та короточасного піднесення україністики в УССР, що тривали до 1929 р., з'явилися лише окремі історико-документальні розвідки про російську політику в Галичині за часів Першої світової війни і революційні події в краї [11]. Таке ж маргінальне становище ця тематика посіла в перших синтетичних та узагальнюючих працях [42;43], автори яких намагалися підігнати національну історію України до марксистської формаційної схеми і теорії класової боротьби. Ці тенденції поглиблюються за наступного десятиріччя на тлі репресій і погрому наукових установ, мітологізації української історії та перетворення історичної науки в ідеологічну служницю сталінського режиму.

За повоєнного періоду другої половини 1940-х – 1950-х років усталюється нова парадигма советської науки щодо суспільно-політичного розвитку Галичини за воєнно-революційної доби 1914–1919 рр. Її стрижнем став постулат про невинно зростаюче прагнення національно і соціально пригноблених трудящих мас Галичини до єднання з російськими пролетаріатом, селянством, солдатами задля спільного виступу проти австро-німецького та російського імперіалізму. Це обґрунтовувалося їхнім «русофільством» (усвідомлення «споконвічної» етноісторичної єдності з російським народом), з одного боку, та «русоцентризмом» (позиціонуванням Росії як покровительки й опікунки усіх народів імперії) – з іншого. Таким чином, анексія царською Росією Галичини, як, до речі, згодом і більшовицькою Росією – України, трактувалася як явище «закономірне», «прогресивне», що відповідало прагненням місцевої людності, а українські політичні лідери оголошувалися «буржуазними реакціонерами». У типовому, виразному, довершеному вигляді такі підходи і трактування знайшли відображення у працях І. Богодиста, В. Осечинського, які до кінця 1980-х років залишалися «відправними» і чи не найбільш цитованими при висвітленні зазначеної теми.

Зробимо одне принципове зауваження. Імператив історичного розвитку українства Галичини як прагнення приєднатися (чи то пак, «повернутися») в лоно Росії та постійне паплюження ідеї національної державності зумовлювалися не лише «марксистською догматикою», яку багато сучасних дослідників трафаретно трактують як «методологічну основу» советської історіографії. Характер і спрямованість советських досліджень визна-

чали не стільки наріжні основи марксистсько-ленінізму (до речі, вдало структуровані Л. Зашкільняком [16]), скільки «свіжо прийняті» компартійні директиви, які залежно від «завдань поточного моменту» зобов'язували істориків актуалізувати й пропагувати відповідні історичні ідеї. Поряд з цим слід ураховувати й інші моменти, на які вказав Ю.Сливка. Концептуальні погляди на боротьбу українського народу за державну незалежність були опрацьовані задовго до визвольних змагань 1917–1920 рр. у політичних колах країн, до складу яких входили українські землі, тож після їх завершення вони лише уточнювалися, шліфувалися зарубіжною історіографією залежно від конкретних обставин. Таким чином, польська, чеська, угорська історіографії також мали значний вплив на висвітлення советськими істориками національно-визвольної боротьби у Галичині [37, с.5–6].

Від советської історіографії зайве було очікувати якісних змін у трактуваннях зазначеної проблеми за доби так званої хрущовської «відлиги», тим більше – брежневського «застою». Однак період кінця 1950-х – поч. 1960-х років позначився певними зрушеннями у висвітленні історії західноукраїнських земель, що зумовлювалося послабленням компартійного контролю, переглядом деяких ідеологічних догм, поверненням історичній науці її дослідницьких функцій, урешті частковим розширенням прав союзних республік. Попри збереження ідейної заангажованості і навколонукової лексики, все ж проглядається згасання крайньої войовничості змісту історичних досліджень. Ці тенденції і явища проявилися в працях керівника відділу Інституту історії, завідувача кафедри Київського університету ім. Т. Шев-

ченка І. Компанійця, який, перебравши від В. Осечинського неформальну «естафету», виступив одним з авторитетних фахівців з історії Галичини «доби імперіалізму». За цього часу активізувався й остаточно повернув собі домінуюче становище у дослідженні цієї проблеми львівський науковий осередок, який представляли Є. Галушко, І. Васюта, В. Ілько, О. Карпенко, М. Кравець, Г. Ковальчак, Ю. Сливка, інші вчені.

Важко погодитися з сучасними вченими, які два наступні десятиліття виставляють як період «суцільної темряви», коли в діяльності українських істориків «звичайними явищами» стали «поверховість і легковажність, зниження вимог до себе і малокомпетентність, дилетантство і безвідповідальність, пристосуванство і нахил до зовнішнього блиску, поклоніння штампам і стереотипам» (Я. Дашкевич). Вважаємо за невдячну справу піддавати суворій науково-критичній експертизі існуючу під пресом ідеологічної машини історіографію, тому, не звинувачуючи її представників у відомих недоречностях, воліємо відшукувати, узагальнювати їх оригінальний доробок, який, попри часові нашарування, відбиває поступ української історичної думки. Утім, такий підхід не означає відмови від її виваженого аналізу.

Прикметною позитивною рисою доробку советських дослідників 1970–1980-х років стало нарощування джерельної бази, яка поповнювалася документами не лише з архівосховищ УССР й ССРСР, а й закордонних, переважно польських, установ. Учені були ознайомлені з розробками иноземних колег із країн соцтабору, а також західно-українських авторів міжвоєнного періоду, який не тільки слугував предметом критики «буржуазних

націоналістів», а й використовувався як інформативне історичне джерело. Попри переважання наративізму, описовості, цитатно-ілюстративного викладу матеріалу, простежуємо прагнення до цікавих узагальнень на основі опрацювання значного масиву емпіричного матеріалу. Формулювалися аналітичні положення і висновки щодо внутрішнього й зовнішнього становища та перспектив боротьби українців Галичини за своє національне, соціальне визволення.

Окреслені риси і тенденції притаманні працям О. Карпенка, С. Макарчука, Ю. Сливки, І. Васюти та інших дослідників. Історико-біографічні праці про плеяду істориків, які довели, що і за умов советської дійсності можна було залишатися справжніми науковцями, залишаються актуальними для сучасної історіографії, хоча окремі плідні кроки у цьому напрямі вже зроблено [41;25]. Говорячи про складну, делікатну з морально-етичних міркувань проблему становища і поведінки вчених-істориків за умов советської дійсності, висловимо кілька міркувань стосовно їх «співіснування» і ставлення до офіційних ідеологічних доктрин. По-перше, зберігався неписаний закон визнання обмеженого кола авторитетів, які «монополізували» розробку певних конкретно-історичних тем, визначаючи (диктуючи) контури і перспективи їх вивчення. По-друге, історики допускали певні форми компромісу, полярні точки якого коливалися від удаваного визнання чи нейтралітету щодо офіційного доктринерства до намагань відкрито висловлювати свої погляди, як у випадку з О. Карпенком [26].

Ця проблема викликає різні рефлексії у сучасних істориків, які принципово оцінюють загальне становище існування української

історіографії та дії її окремих представників. Так, С. Білокінь одним з перших змалював її становище за советської командно-адміні-стративної системи, тож його стаття, надрукована 1990 року в «емігрантському» часописі, викликала широкий резонанс у наукових колах України. У гострому, категоричному тоні автор наголошує, що в застійні часи історики мали доступ до закритих архівних фондів відповідно до своїх тем, але вони «ніколи не підводили», оскільки система сама по собі була настільки бездоганною, що десятиліттями не давала збою. Завдяки жорсткій централізації та організації досліджень офіційні історики загалом ревно працювали на офіціоз, обслуговуючи панівну ідеологію [1]. Звертаючись до цієї проблеми, Ю. Сливка вказував на діяльність особливо ревних «борців за чистоту марксистської ідеології», які писали рецензії-доноси в офіційні інстанції з вимогою покарати «буржуазно-націоналістичних істориків», що наслідувалися по-новому оцінювати характер національно-визвольного руху в Галичині [37].

Наголосимо на ще двох властивих українській советській історіографії явищах. Перше стосується збірників документів «з історії революційного руху» та «боротьби за возз'єднання» трудящих Західної України [15; 3; 18; 31; 2]. На відміну від інших археографічних видань, наприклад, з історії козацтва, вони зовсім не відображають «позицію нейтралітету», позаяк відбір матеріалів мав тенденційну спрямованість, тож, спотворюючи суспільні реалії, підштовхував дослідників до такого ж їх однобічного висвітлення. Друге явище пов'язане з появою колективних робіт, які, нівелюючи творчу індивідуальність і науковий стиль, нав'язували «єдино правильний

канонізований інтеграл» висвітлення зазначеної тематики; відхід від нього засуджувався, вважався «неправильним», «ненауковим». Це стосується багатотомних історичних синтезів, що у 1950–1980-х роках виходили під егідою Академії наук Української ССР [22; 20; 21]. Вони виразно відображають державно-ідеологічну кон'юнктуру детермінованість советської історіографії, коли фундаментальні трактування й оцінки певних історичних подій «підганялися» під чергові зміни у державно-політичному режимі та корегувалися з його стратегічними завданнями.

Такі риси загалом притаманні і працям з історії західноукраїнських земель, стрижневою ідеєю яких було доведення постійних прагнень населення до возз'єднання з советською Україною, що трактувалося як «акт історичної справедливості» [8; 40]. У них простежуються впливи шістдесятництва, тож авторам удавалося, не виходячи за межі ідеологічних канонів, проштовхнути ідею етнонаціональної окремішності українців від поляків і росіян, що подавалося як один з чинників зближення Галичини та Наддніпрянщини, безумовно, в його «советському варіанті». Відтак і акценти зміщувалися на показ «боротьби трудящих західноукраїнських земель за [своє] соціальне і національне визволення» [19; 10]. Однак у наступних виданнях революційно-визвольний рух у цьому регіоні уже розглядався виключно як складова «Великої Октябрьської соціалістичної революції» [38], що відповідало компартійному курсу на створення нової соціально-політичної спільноти – «советського народу».

У сучасній історіографії подекуди зберігається витворений на початку 1990-х років стереотип протиставлення «наскрізь заідеологізованої» советської історіографії

діаспорній. Насправді ця риса властива їм обом: ідейна заангажованість зумовлювалася протистоянням двох політичних систем; дух конфронтаційності знижував наукову вартість праць, а надмірна заполітизованість призводила до однобічних оцінок і висновків. Однак серед науковців молодшої генерації діаспори поступово переважило розуміння необхідності толерантного ставлення і творчого використання всієї історичної спадщини.

Процеси горбачовської «перебудови» і «гласності» викликали якісно нову ситуацію в історичній науці України. Своєрідним перехідним етапом від зламу старих стереотипів до формування осучасненого образу минулого у постсоветській історіографії став кінець 1980-х – початок 1990-х років. Його зміст і тенденції розвитку вже досліджувалися вітчизняними і зарубіжними вченими[4; 27; 28; 39], що дозволяє зосередитися на з'ясуванні того, як поліваріантність інтерпретацій історичного процесу, переоцінки традиційних підходів та чергової концептуалізації української історії позначилася на вивченні проблем, пов'язаних із темою нашого дослідження. Динаміку цього процесу відображають деякі періодизації трансформаційних процесів радянської «перебудовчої» історіографії, згідно з якими у 1987–1989 рр. розпочалося відкриття та формулювання проблематики, пов'язаної з «білими плямами» історії; упродовж осені 1989 – літа 1990 рр. наростала критика найодіозніших постулатів советської історіографії, а на літо–осінь 1991 р. припав завершальний етап концептуалізації нової версії історії України [39, с.15].

Основним джерелом цього унікального історіографічного етапу стала публіцистична література, що головним чином забезпечувала

постановку та розкриття «білих» і «чорних плям» історії. Про розмаїття її тематичного спектра дають уявлення окремі покажчики[9]. Аналіз їх матеріалів та публікацій, уміщених у списку джерел нашого дослідження, спонукає до таких висновків. У центрі переосмислення суспільно-політичної історії Галичини 1914–1919 рр. постали проблеми, пов'язані з її возз'єднанням із Наддніпрянщиною у 1919 р. і темою українського січового стрілецтва. Навколо них точилися дискусії щодо реконструкції подій революції та громадянської війни в Україні 1917–1919 рр. До речі, навіть у чисто формальному вимірі кількість присвячених їм публікацій історико-публіцистичного, історико-популярного, біографічного, мемуарного, наукового характеру не поступалася числу публікацій з історії Центральної Ради, а також козацтва, ОУН і УПА та ін. Вони засвідчили і регіональний зріз «перебудовчої історіографії»: проблеми УСС і злуки УНР і ЗУНР загалом обговорювалися на сторінках видань західного регіону України, а інші згадані теми – у центральних і східних областях. У першому випадку процеси переоцінки і демітологізації у громадському і науковому середовищах відбувалися більш радикально, безкомпромісно: наростання тотальної критики старих советських парадигм не залишало шансів для їх збереження у будь-якому модифікованому вигляді.

Швидка руйнація старих стереотипів та втрата усталених методологічних канонів і орієнтирів зумовили «раптове загострення» кризових явищ в українській історіографії, що, у свою чергу, ускладнило проведення наукових досліджень. Згодом цю ситуацію визначатимуть і як початок «ренесансу» історичної науки в Україні, коли на тлі

критики советської історіографії розгорталося нагромадження «нових» фактів, реабілітація «незаслужено забутих» імен, переосмислення знакових і актуальних проблем історичного минулого. Важливу роль у заповненні такого «історіографічного вакууму» відіграла різножанрова діаспорна література, яка бурхливим потоком полинула в Україну, стаючи чи не головним «першоджерелом» продукування компілятивних праць. Поряд з цим розпочалося як перевидання класичних робіт з української історії, так і публікація різного роду маловартісних текстів. Все це дало потужний, але неоднозначний імпульс розвитку історіографічного процесу в першій половині 1990-х років та вповні проявилось у вивченні проблем, пов'язаних із даною темою. Такі суперечливі процеси переосмислення породжували нові стереотипи та національно-патріотичний патос, що не завжди наближало до відновлення історизму і об'єктивності наукових оцінок.

Отже, у ХХ ст. українська історіографія пройшла складний, бурхливий і суперечливий шлях розвитку, що відповідним чином позначилося на характері та результатах наукових зусиль у сфері вивчення суспільно-політичних процесів у Галичині в 1914–1919 рр. Базову основу для аналізу наукової літератури з цієї теми дає вироблення прийнятного розуміння суті і змісту понять «українська історіографія», «регіональна історіографія» та понятійно-категоріального апарату вітчизняної історичної науки загалом. Попри деяку дискусійність, умовність, вважаємо, що науковообґрунтовані історичний та історіографічний хронологічні рівні нашого дослідження відповідають реаліям суспільного становища Галичини та особливостям розвитку української історичної науки.

Зміст, особливості, динаміку нагромадження наукових знань просупільно-політичні процеси у Галичині за воєнно-революційної доби визначали такі головні фактори, як українська історіографічна традиція, західні науково-методологічні віяння та ідеологічні установки й світоглядні уподобання, зумовлені панівними державними режимами, впливами українських партійно-політичних угруповань, особистісним світобаченням дослідників тощо. Це визначило періодизацію історіографічного процесу даної дослідної теми та поділ істориків на відповідні групи. Градація на західноукраїнську історіографію міжвоєнного періоду, історіографію українського зарубіжжя (емігрантсько-діаспорну) 1920–1990-х років, советську 1920–1980-х років, сучасну вітчизняну (з 1991 р.), попри певну умовність і недосконалість, відображає як поступальність і тяглість процесу її осмислення, так і неповторне змістове наповнення кожного з означених концептуально-хронологічних блоків.

Важливою рисою української історіографії суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. стало те, що до кінця 1980-х років на процес їх осмислення суттєво вплинули не стільки теоретико-методологічні пошуки, в яких пануючою засадою залишався позитивізм, скільки обставини ідейно-політичного характеру, які передусім і спонукали до дискурсу навколо різних наукових проблем. При цьому безоглядно пануючою парадигмою залишався україноцентризм, який виріс з романтичної історіографії попередньої доби й адаптувався до нових віянь часу та суспільних викликів. На тлі дискурсу про «кризові явища» у сучасній вітчизняній історіографії в її межах зроблено якісно новий поступ вивчення всього комплексу проблем, пов'язаних із

заявленою темою. Долаючи стереотипи й інертність впливів попередніх періодів, сучасні історики, використовуючи справжній науковий доробок, витворений у советську добу, пропонують нові методологічні підходи й теоретичні моделі інтерпретації емпіричного матеріалу. Спираючись на традиції української історіографії та постмодерністські виклики історичної науки, вони прагнуть переосмислити складний і суперечливий феномен суспільно-політичних процесів у Галичині за військово-революційної доби 1914–1919 рр.

1. Білокінь С. Про становище історичної науки в Україні / С. Білокінь // Український історик. – 1990. – Ч. 1–4. – С. 138–144.

2. Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР. 1917–1939 : зб. докум. і м-лів. – К. : Наукова думка, 1979. – 558 с.

3. Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною : док. і м-ли (1921–1939). – Станіслав : Станіславське обл. вид-во, 1957. – 319 с.

4. Величенко С. Перебудова та минуле неросійських народів / С. Величенко // Український історичний журнал. – 1992. – № 1. – С. 96–105.

5. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Я. В. Верменич. – К. : Ін-т історії України НАН України. – 2003. – 516 с.

6. Верстюк В. Чи на війні як на війні? [Електронний ресурс] / В. Верстюк. – Режим доступу : <http://tdcse.iatp.org.ua/Verstiuk4.htm>

7. Винник Н. М. Український суспільно-політичний рух в Галичині в кінці XIX – на

початку XX ст. в українській історіографії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / Н. М. Винник. – Львів, 2008. – 20 с.

8. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / відп. ред. Ю.Ю. Сливка. – К. : Наукова думка, 1989. – 488 с.

9. Газетно-журнальна публіцистика 1989–1991 рр. як історичне та історіографічне джерело в проблематиці «білих плям» вітчизняної історії : науково-допоміжний бібліогр.показчик / упоряд. В. В. Та-расов. – Х. : Курсор, 2007. – 274 с.

10. Галушко Є. М. Боротьба трудящих західноукраїнських земель за соціальне і національне визволення 1917–1920 рр. / Є. М. Галушко // Торжество історичної справедливості. – Львів, 1968. – С. 365–376.

11. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні / О. Гермайзе. – К. : Книгоспілка, 1926. – Т. 1. – 387 с.

12. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття / Я. Грицак. – К. : Генеза, 1996. – 360 с.

13. Грицак Я. Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації / Я. Грицак // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісій НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип. 2: 1995–1997 рр. – С. 117–137.

14. Грицак Я. Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації / Я. Грицак // Україна модерна. – Львів, 1999. – Ч. 2–3. – С. 254–269.

15. Двадцять років під ярмом польських панів : зб. Львівськ. обл. іст. архіву. – К., 1940. – 204 с.

16. Зашкільняк Л. Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна

українська історична наука / Л. Зашкільняк // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми: кол. монографія / за ред. Леоніда Зашкільняка. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2004. – С. 24–56.

56

17. Зашкільняк Л. О. Міжнародна наукова конференція у Львові «Виклики сучасної історіографії: світовий та український контексти» / Л. О. Зашкільняк, Р. Б. Сирота // Український історичний журнал. – 2002. – № 2. – С. 152–153.

18. З історії революційного руху у Львові: 1917–1939: док. і м-ли / відп. ред. І. Крип'якевич – Львів: Книж.-журн. вид-во, 1957. – 795 с.

19. Ілько В. І. Західна Україна у роки імперіалістичної війни (1914–1917) / В. І. Ілько, М. М. Кравець // Торжество історичної справедливості. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1968. – С. 295–310.

20. История Украинской ССР: в 10 т. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 4. – 694 с.

21. Історія Львова / АН УРСР, Ін-т сусп. наук; відп. ред. В. В. Секретарюк. – К.: Наукова думка, 1984. – 414 с.

22. Історія Української РСР: у 8 т., 10 кн. / АН УРСР, Ін-т історії, Ін-т археології. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 3. – 607 с.; Т. 4. – 531 с.; К., 1977. – Т. 5. – 592 с.

23. Калакура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій / Я. Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.

24. Капелюшній В. П. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.) / В. П. Капелюшній. – К.: Орлан, 2003. – 608 с.

25. Карпенко О. З історії Західно-Української Народної Республіки. (До 85-річчя з дня народження професора О. Ю. Карпенка) /

за заг. ред. М. Кугутяка; О. Карпенко. – Івано-Франківськ: Прикарп. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2006. – 494 с.

26. Кугутяк М. Він повертає українській історії її справжнє обличчя. До 85-річчя з дня народження професора Олександра Карпенка / М. Кугутяк // Карпенко Олександр. З історії Західно-Української Народної Республіки. (До 85-річчя з дня народження професора О. Ю. Карпенка) / за заг. ред. М. Кугутяка. – Івано-Франківськ: Прикарп. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2006. – С. 5–11.

27. Кульчицький С. Українська історія як знаряддя легітимізації пострадянського політичного устрою наприкінці 80-х років / С. Кульчицький // Історія та історіографія в Європі. – 2004. – Вип. 3. – С. 101–106.

28. Орлов І. Современная российская историография: смена научной парадигмы? / И. Орлов // Харківський історіографічний збірник. – К.: Вид-во НУА, 2006. – С. 15–21.

29. Павлишин О. Історіографія української революції 1917–1921 рр. / О. Павлишин // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми: [кол. монографія] / за ред. Леоніда Зашкільняка. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. – С. 168–183.

30. Панчук А. М. Історіографія Західно-Української Народної Республіки (1918 – 2000 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / А. М. Панчук. – К., 2000. – 242 с.

31. Під прапором Жовтня: Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917–1920): док. і м-ли / ред. О. Карпенко. – Львів: Каменяр, 1957. – Т. 1. – 660 с.

32. Портнов А. Українська радянська

історіографія : до постановки проблеми / А. Портнов // Сучасність. – 2000. – № 6. – С. 112–116.

33. Потульницький В. Проблема регіоналізму в українській політичній та історичній думці XIX – першої половини XX ст. (на прикладі образу Галичини) / В. Потульницький // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 150–167.

34. Потульницький В. А. Україна і всесвітня історія. Історіографія світової та української історії XVII–XX століть / В. А. Потульницький. – К. : Либідь, 2002. – 480 с.

35. Реєнт О. П. Україна в період Першої світової війни : історіографічний аналіз / О. П. Реєнт, Б. М. Янишин // Український історичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 3–37.

36. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних та культурних процесах (1914–1939) / О. С. Рубльов. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2004. – 648 с.

37. Сливка Ю. Етапи та головні напрями дослідження ЗУНР в українській історіографії / Ю. Сливка // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 3–9.

38. Сливка Ю. Ю. Боротьба за возз'єднання українських земель в єдиній державі в період перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції та іноземної воєнної інтервенції в Країну Рад (1917–1920 рр.) / Ю. Ю. Сливка // Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / відп. ред. Ю. Ю. Сливка. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 7–56.

39. Тарасов В. В. Роль публіцистики у вивченні «білих плям» української історії. 1989–1991 рр. : автореф. дис. на здобуття

наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спец. іст. дисципліни» / В. В. Тарасов. – Дніпропетровськ, 2008. – 19 с.

40. Торжество історичної справедливості. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1968. – 803 с.

41. Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. на пошану проф. Юрія Сливки. – Львів : НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. – Вип. 7. – 602 с.

42. Яворський М. Історія України в стислому нарисі / М. Яворський. – Харків : Держвидав України, 1928. – 340 с.

43. Яворський М. Нариси з історії революційної боротьби на Україні / М. Яворський. – Харків : Держвидав України, 1927. – Т. I. – 414 с.

еміль брікс

П О Х В А Л А
М І С Т А М
Ц Е Н Т Р А Л Ь Н О Ї
Е В Р О П И

Після політичних перипетій 1989-1990 рр. майбутнє Європи належить її містам. Чернівці, Львів, Краків, Братислава і Трієст – це лише кілька прикладів міст, які, якщо хочуть використати шанси, повинні поширювати свої впливи поза кордони держав, де вони розташовані. Я спробую розтлумачити цю думку, базуючись на інтерпретації вислову з 1986 р. угорського письменника Дьордя Конрада: «Якщо Будапешт захоче бути містом тільки угорським, а Відень – тільки австрійським, то тоді обидва залишаться тільки провінційними містами»

Той, хто побуває у Празі чи Тимішоарі, Кракові чи Трієсті, переконається, що усі ці міста схожі між собою. Ці схожості, що є результатом тисячолітнього історичного процесу, до тепер є наочним свідцтвом спільності центральноєвропейської культури. Невдовзі після великого переселення народів в Європі виникли «держави центру», які не тільки творили між заходом і сходом географічний простір зі своїм культурним і політичним обличчям, сформований у протиставленні із західно- і східноєвропейськими системами влади і релігійними напруженнями між Римом і Візантією. Центр Європи аж до часу формування у ньому великих держав, керованих Габсбургами і Ягелонами, був великою мірою прикордонною і перехідною територією, на якій принаймні політичні стосунки залежали від зовнішніх чинників. Із встановленням у XIV ст. політичної потуги Габсбургів і Ягелонів понад регіонального значення набули також міські осередки держав; особливо для Праги,

Відня і Кракова це було початком культурної самостійності. Міста Центральної Європи стали важливими політичними і економічними осередками, а також вогнищами науки і освіти (заснування університету у Празі у 1348 р., у Кракові – у 1364 р, у Відні – у 1365, У Печі – у 1367 р.)

До розвитку територіальних європейських держав великою мірою долучилися англійські і французькі взірці державотворення, які у Центральній Європі, з огляду на її багатокультурність і на різні цивілізаційні рівні були повторені тільки після формування нового політичного порядку по завершенні Першої світової війни. Хоча, передвісники створення єдиного культурного простору з'явилися у Центральній Європі ще наприкінці Середньовіччя. У результаті династичного поєднання керованих Габсбургами територій Австрії, Чехії і Угорщини у XVI ст. виникли політичні і культурні умови, у яких цей регіон розвивався близько 400 років. У XVI столітті, у період Ренесансу, великої і ідейно потужної течії, започаткованої у середземноморських країнах, у містах Габсбурзької держави почали вимальовуватися обрії окремішнього культурного простору, характерного для Центральної Європи. Загрози для європейської системи цінностей, які йшли з боку Отоманської Порти і ісламу, спричинилися до посилення рефлексій на тему людської індивідуальності. Реформація, а ще більше концепція контрреформації, яку сприйняли Габсбурги, і в якій ідеї місії католицизму і боротьби із зовнішніми і внутрішніми ворогами сформували специфічний для бароко спосіб відчуження життя, окреслили

межі між культурним простором Центральної Європи і іншими європейськими просторами. Історик літератури Зоран Константинович пише про це так: «У Західній Європі барокова свідомість виявлялася у картезіанському, раціоналістичному способі мислення і знаходила свій вираз передусім у філософії і літературі; у Центральній Європі вона виражалася грою форм у музиці і архітектурі. Просвітництво на центральноевропейських теренах також не покладалося цілковито на розум і Кантівський категоричний імператив, а реалізувалося безпосередньо у процесах виховання широких народних мас». У XIX ст. монархія Габсбургів, попри триваючі глибокі модернізаційні процеси, у порівнянні із країнами Заходу виглядала як монархія суперечностей. Багатомовність, а разом із нею багатокультурність стали елементом політичної системи, у якій існувала глибока внутрішня згода щодо системи ієрархії цінностей, яка, однак, через прагнення до державотворення окремих національних груп не могла виконувати роль державотворчого чинника. Після революційних рухів 1848 р. у дискусіях щодо Центральної Європи, у яких розмірковували, поміж іншим, про ці території як про спільний економічний простір, на перший план вийшла дискусія про реформування Габсбургської монархії у дусі федералізму. Великі міста стали осередками модерну і культурних обмінів, але у них сильніше, ніж у регіонах чи на загальнодержавному рівні, увиразнилися незалежницькі прагнення окремих народів. Власне у тому постійному напруженні між поняттям міста як модерного простору і розумінням його як місця конфронтації локальної традиції із чужими етнічними традиціями і з державою на загал,

центральноевропейські міста стали дуже привабливим згромадженням людей і через свою багатофункційність ставали справжніми осередками культурного життя. Окрім того, у другій половині XIX ст. міста Габсбургської монархії стали не тільки схожими зовні, але і схожими за своїми творчими потенціями – середовище чехів і німецькомовних німців у Празі і Брно, поляки і українці у Львові, італійці і словенці у Трієсті, словенці і німецькомовні австрійці у Любляні. У цьому центральноевропейському порядку існувала можливість і деколи навіть необхідність подорожі із міста до міста. Біографи усіх видатних постатей, які, живучи на зламі століть, істотно вплинули на духовне життя XX ст., звертають увагу на часті зміни місця перебування своїх героїв у період пізньої Габсбургської монархії (Музіль, Фройд, Канеті, Бубер, Герцль, Кокошка...). Така «зміна обривів» давала їм змогу пізнати життя вигнанців, не покидаючи меж своєї країни.

Після розпаду багатонаціональної монархії Габсбургів Центральна Європа, попри нові прикордонні конфлікти, викликані націоналізмами, залишилася єдиним культурним простором – з одного боку, тому, що тісні зв'язки між країнами, які залишалися у економічній і культурній сферах, були розірвані тільки імперіалістичними апетитами Третього Райху і їх злочинною реалізацією у час Другої світової війни. Поділ Європи після 1945 року на два ворожі табори був ще одним наслідком розривання таких зв'язків. Центральна Європа перестала бути окремим простором, вона втратила навіть свій географічний сенс і її назва з'являлася лише подекуди у прогнозах погоди. Залишився також центральноевропейський часовий пояс, але він був встановлений на-

прикінці XIX ст. на території від Мадриду до Варшави не з культурних, а з економічних міркувань.

Повторне відкриття Центральної Європи сталося тоді, коли – не у Відні, а у таких нібито периферійних містах як Трієст і Краків, у таких столицях східноєвропейських держав, як Прага чи Будапешт – стали чутні голоси молодих інтелектуалістів, які говорили про втрату їхніми країнами своїх центристських позицій і які шукали форми для вираження своїх протестів проти «осхіднення» своїх країн у комуністичній реальності. Чеський письменник Мілан Кундера на початку вісімдесятих років написав у Парижі статтю під назвою «Трагедія Центральної Європи», після якої складалося враження, що такого сигналу чекало ціле покоління інтелектуалів. Центральна Європа була окреслена у статті як простір між Німеччиною і Росією і услід за угорським письменником Дьорді Конрадом автор звертав увагу на те, що власне міста цього регіону, завдяки загальноприйнятим у них поглядам, нормам і традиціям витворили певну форму солідарності понад кордонами держав і ідеологій. У медійній дискусії підкреслювалося, що на просторі панування Габсбургів живими були латинські і католицькі традиції, а також впливи німецькомовної культури, яку великою мірою, особливо у XIX ст., співтворили юдеї. Тоді ж порушувалися також етичні проблеми (Вацлав Гавел виголосив постулат життя у правді). Занепад комуністичних режимів тільки підтвердив життєздатність культурних традицій Центральної Європи. Географія цього регіону, найбільш відображена у його містах, надалі залишається багатозначною і багатобарвною.

У жодній інтелектуальній дискусії на європейську тему неможливо було оминати справи Центральної Європи, ані заперечити існування окремішнього культурного простору цієї частини континенту, не наражаючись при цьому на звинувачення у зраді її мешканців, які у своїх протестах проти реального соціалізму посилалися на легендарну Центральну Європу. Напередодні 1989 року для опозиції, яка опиралася реаліям східної частини розділеної Європи, посилення до відчуття культурної спільності, що виходила далеко за межі політичних блоків, було важливим не тільки як підтвердження культурної самостійності цієї території і його інтелектуальної еліти, але було і формою протесту проти розполовинення континенту і спробам накидання його східній частині комуністичного бачення людини і світу.

Той протест інтелектуалів проти примарної реальності позначеного східним штемплем простору їхнього життя дуже істотно долучився до занепаду реального соціалізму. Сьогодні знову виникає запитання, чи у новому європейському порядку, створеному на засадах демократії, державності, що спирається на право і ринкову економіку, міркування про культуру Центральної Європи і надалі може відігравати позитивну роль.

Виглядає на те, що знову проявилися дуже вже різні національні інтереси окремих країн, які тяжіють до заходу і водночас думають про Центральну Європу як про трамплін чи місце, з якого можна потрапити до ЕС чи НАТО. Мабуть незабаром стане зрозуміло, чи у новій ситуації, яка створює конкуренцію між такими країнами, як, скажімо, Чехія, Словаччина, Польща, Україна, Угорщина, Словенія і Хорватія багатоміжові культурні

традиції можуть позитивно впливати і у часи радикальних політичних змін. Цінності центральноєвропейської культури неможливо ані просто оцінити, ані теж точно означити. Ці цінності варто шукати у царині колективного досвіду, у життєво необхідних практиках щоденного подолання суперечностей, у сприйнятті і визнанні своїм чужого і іншого, задля того, аби безконфліктно формувати власне життя. Якщо такого роду виклики історії для цього простору породили серед його мешканців особливе уміння синтезу або принаймні – вжиємо тут термін Роберта Музіля – «мислення можливостями», то така здатність могла проявитися власне у теперішній ситуації, коли знову відновлюються старі конфлікти, які вважалися уже подоланими. Центральна Європа є взірцем «культури консенсусу», і її історія є водночас і привабливою (через велику інтеграційну спроможність), і сповненою недоліків (схильність до ідеологізації, уникання конфліктних ситуацій).

Окремі елементи культурної спільности, а також конфлікти, які роздирають центр Європи, є продуктом історичного розвитку цього регіону. Вони виникли із прагнень до витворення власної національної ідентичности окремих народів і прагнень через неї досягнути інші форми інтеграції (наприклад релігійної чи династичної). Вони сформувалися у суперечках про збереження мовної і етнічної різноманітності, і водночас набрали рис «вагітних» історичних особливостей, які найбільше проявилися у виразному, а тому такому дивному прагненні до асиміляції. Згадаймо тут про асиміляційну тугу центральноєвропейського юдейства, а також про тугу багатьох людей у країнах, які дотепер називають східноєвропейськими, за їхнім новим поверненням до Європи, яке б не

опиралося винятково на національну основу. Це виразно маніфестується також у ностальгії, яку породжує пам'ять про колишню Галичину на теренах південної Польщі. Культурні традиції цього регіону виявляються також у гарячих суперечках щодо того, що на Заході називається політичною культурою, і що угорський письменник Дьордь Конрад називає антиполітикою. Там спосіб вираження своєї точки зору часто буває дуже романтичним, але його метою завжди є раціональне вирішення конфліктів і проведення дискусії на одній, зрозумілій людським емоціям, площині – розмові про демократію і культуру.

Усе це підкреслює постійну присутність історії як моральної категорії, або, принаймні, як позитивно трактованої форми ностальгії. Водночас міт Габсбургів стає тут предметом рефлексії як, через необхідність, і ті спільні історичні проблеми, які у часи реального соціалізму були табуйованими. Для багатьох людей з цього культурного простору сучасність того, що несучасне є щоденним життєвим досвідом.

Аби внести ясність у поняття, варто насамперед поставити запитання про кордони Центральної Європи, адже противники усіляких форм центральноєвропейської політики, висуваючи аргументи проти неї, передусім вказують на географічну неокресленість цього регіону, тоді як її прихильники вважають цей чинник своєрідним *fascinosum* і навіть самою суттю європейськості.

Доля Європи після Другої світової війни і до нещодавно залежала від того, чи існував у ній однозначний Захід і такий же однозначний Схід. Навіть для Австрії, історія якої не відповідала цій схемі, підлаштування до Західного світу стало передвісником визнання, що і політична

європейська інтеграція, і культурна співпраця повинні великою мірою враховувати поділ континенту на дві частини.

Коли у 1989 році впала залізна завіса, а водночас свою ідеологічну підставу втратив запроваджений після Другої світової війни поділ на Західну і Східну Європу, це зовсім не означало кінець історії, а радше початок процесу повернення політичному і культурному життю центру континента багатьох історичних досвідів, які відкидалися до того часу. Поняття «Центральна Європа» стало політичним гаслом, яке служило зближенню ідеологічно різних до того часу країн, від України до Австрії і від Польщі до Хорватії. З думкою про це поняття опозиційні інтелектуали Угорщини, Польщі і Чехії, підтримані голосами австрійців, мешканців північної Італії і німців дискутували ще у сімдесятих роках. У тих дискусіях брали участь також ті, хто з огляду на своє походження (Ежен Йонеску) чи на свої переконання (Андре Глюксман) були дотичні до центральноєвропейської традиції. До тепер тривають суперечки про межі понятійно трактованої Центральної Європи. У діалозі про неї не можна оминати Німеччину, хоча її не вважають складовою частиною. Схоже діється і з сербськими територіями, Румунією і Болгарією. Для Німеччини Центральна Європа становить традиційно важливе з політичної і економічної точки зору запліччя, що сягає аж до історично змінної величини російської сфери впливу. Для Австрії Центральна Європа є передусім простором між сферами впливу великих держав, географію якого можна окреслити тільки за культурними критеріями.

Спільний культурний простір неможливо означити, приймаючи за єдиний критерій кордони між країнами. Це твердження, що має

універсальне значення, особливо стосується Центральної Європи, адже жодна її країна немає наприкінці ХХ ст. таких же меж, які мала на його початку (якщо країна тоді взагалі існувала). Отже центральноєвропейську спільноту слід шукати у інших структурах. Передусім у містах, у яких пам'ять про колишню спільноту є водночас викликом для майбутнього.

Саме центральноєвропейські міста були місцями взаємопроникнення різних традицій і можуть такими залишатися і надалі, незалежно від поділу на так званий «східний блок» і «вільний Захід». Між обома блоками не треба уже творити якихось спеціальних зв'язків, слід тільки вирішувати щоденні проблеми їх економічної і культурної співпраці. Чим більшим буде простір, на який впливають міста і з яким утримують зв'язки, тим більш цікавими партнерами стають вони для інших міст. Прийшов час, коли міські голови повинні висувати ініціативи з поліпшення міської інфраструктури і відновлення попередніх контактів. Стабільність і безпека Центральної Європи уже не пов'язані з існуванням залізної завіси, яка колись служила для підпорядкування більшої частини Центральної Європи східній державі. Вони залежать від спроможності долати кордони, що вивільняє нову динаміку і творчу дестабілізацію. Карл Шльогель так описує зміни, які тут відбуваються: «Це не тільки політичне чи геополітичне перегрупування стратегічної мапи, а справжня зміна, що відбувається на теренах, де живуть місцеві суспільства. При цьому усе стає інакшим, ніж було: відчуття власного дитинства і подальша життєва дорога людини, спосіб бачення інших і самого себе, напрямки розвитку цілих регіонів і долі людей, що там

живуть, перспективи міст, що раніше лежали на кінці світу і які стають раптом рухливими місцями транзиту... Усюди відновлювана мережа зв'язків починає наново пов'язувати давно засипані і позатирані лінії і пункти». Це слова німецького спостерігача, який виконує завдання своєї країни у Центральній Європі.

64

Він говорить про «затоплені міста», які знаходять своє місце на мапах і у нашій пам'яті. Протекціоністська доброзичливість цих слів по суті знову виражає ставлення Заходу, яке повністю приймається і у Німеччині. Такого роду аналіз процесів у Центральній Європі не враховує факту, що історичні досвіди, нагромаджені у тому регіоні, будять серед його мешканців недовіру до великих і очевидних ідей. Існування залізної завіси сприяло утопічному мисленню (тобто не пов'язаному із конкретним місцем). Так, на Сході, як і на Заході, критика системи влади і теорія суспільного розвитку не мали територіального виміру, а тільки вимір часовий: вони були зорієнтовані на прогрес і майбутнє. Але через величезні відмінності на теренах Центральної Європи поняття прогресу тут не є ані однозначним, ані бездискусійним. Йоган Нестрой так сформулював цю думку: прогрес відбувається доти, доки не скінчиться. Центральна Європа є перерізанам багатьма кордонами простором непростого співжиття багатьох людей, що розтягнувся між Німеччиною і Росією. Так можна було б означити простір, на якому витворилася центральноевропейська спільнота. На цьому просторі народжувалися і народжуються конфлікти поміж різними системами, люди, які тут живуть, змушені терпіти незносну для себе близькість чужих, ідея національної держави є надалі недостатньою, а справа обмеження суверенності надалі актуальною.

На такому просторі постійно слід піклуватися про взаємне розуміння, і про це свідчить драматичний кінець югославської держави. І поки існує різноманітність, яка породжує конкуренцію, творча напруга, що оживляє, культурний простір Центральної Європи є водночас викликом для розвитку демократичними методами політичних структур, які конфронтували би існуючі конфлікти з ситуацією власне такої різноманітності і спричинялися б до їх щоденного вирішення. Каліфорнійський урбаніст Едвард В. Соя, покликаючись на багатокультурність Лос-Анджелеса, шкодував, що сучасні теорії суспільного розвитку легковажать поняттям простору на користь поняття часу: «Простір трактується зазвичай як щось стале, мертве, не діалектичне...» Простір залишають географії як допоміжній науці, у сучасних політичних теоріях ним займаються політично скомпрометовані геополітики. У дискусії вісімдесятих років про Центральну Європу за основу приймали уявну інверсію простору і часу. Перевороти 1989/90 рр. спричинилися до того, що стало модним дискутувати і писати про кінець історії. Зміна уже сталася, простір стає привабливим, а час є довільною величиною.

Але ж міркування про культурний простір Центральної Європи є чимось більшим, ніж просто мода, над цим міркують не тільки занурені у ностальгію емігранти і розчаровані утопічні інтелектуали. Прагнення відтворити історичні зв'язки, і, передусім, пошук початків суспільства у взаємодіях різних чинників, властивих для другої половини ХХ ст. і пізньої Габсбурзької монархії, поєднує сьогодні людей, що живуть на теренах, які після завершення видимої стабілізації на Сході і Заході повинні творити своє майбутнє у новій Європі.

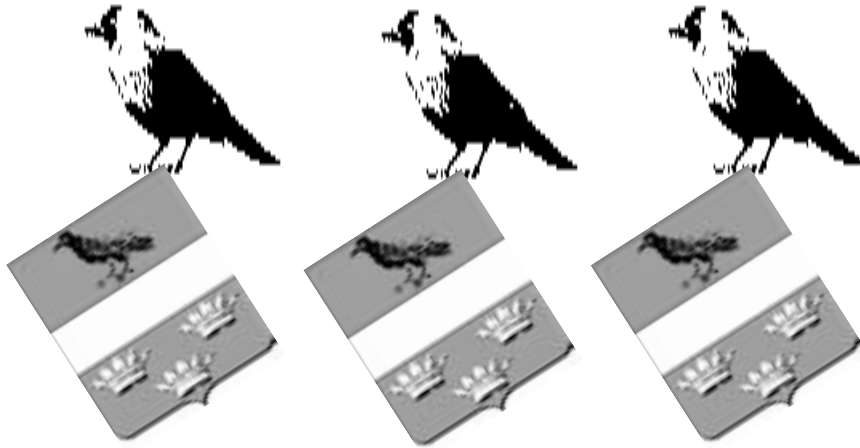

g a l i c l j a

Якби це не звучало занадто патетично, то ми могли б порівняти міста Центральної Європи до низки перлин; однак, це порівняння одразу викликає не таке уже й банальне запитання: чию ж шию буде прикрашати це намисто?

65

Вацлав Гавел

Д И В У В А Т И С Я
Г Р Е Б А

Ми живемо у першій атеїстичній цивілізації, яка втратила зв'язок із нескінченністю і вічністю.

Щоправда, я знаю чимало інших, більш поважних проблем, пов'язаних із людським житлом на цій планеті – починаючи від нетрів, що оточують азійські чи південноамериканські міста-молохи і до поселень, зруйнованих землетрусами чи повенями. Але дозвольте мені почати із особистої нотки.

Коли багато троків тому я їхав автомобілем з Праги до нашого сільського будиночка на сході Чехії, то дорога від центру міста і до таблички, що вказувала на його межі, тривала близько п'ятнадцяти хвилин. Потім починалися луки, ліси, поля і села. Сьогодні та ж дорога з Праги триває добрих сорок хвилин і мені важко зорієнтуватися, чи я вже виїхав з міста, чи ще ні. Те, що донедавна було виразно окресленим містом, тепер втрачає свої межі, а разом із ними і свою ідентичність. Місто оточене величезним колом чогось, що я не умію назвати. Адже це вже не є містом – принаймні у моєму розумінні цього слова – це також не є передмістям і вже точно не є селом.

Міста, що потопляють краєвиди

Те «щось» не має ані вулиць, ані майданів, натомість там є випадково розкидані величезні поверхові магазини, промислові парки, позбавлені промислу, супермаркети і гіпермаркети, салони автомобілів і меблів, заправки, заклади харчування, величезні паркінги, самотні величезні будинки із офісами для оренди, різні склади, а поміж ними – групи

якихось будиночків, які, хоча і стоять близько один до одного, все ж виглядають страшенно самотніми. Але найбільше мені перешкоджає те, що усе оточують великі клапти землі, які є нічим: ані галявиною, ані полем, ані лісом, ані пустищем, ані якимось сенсовним місцем людського поселення. Деколи у цьому важкому для опису просторі можна помітити якийсь оригінальний, у сенсі архітектури, будинок, але тут він виглядає, як скалка: він не розміщений у жодному контексті, у жодній гармонії чи діалозі і просто стирчить.

Хтось постійно дає дозвіл на те, аби наші міста неконтрольовано знищували краєвид, природу, традиційні стежки, алеї, села, млини, звивисті струмки чи потоки, щоби замість цього будувалися якісь гігантські агломерації, у яких життя стає анонімним, де розриваються мережні природних суспільних зв'язків і які своїм інтернаціоналістичним уніформізмом атакують усіяку винятковість, ідентичність чи різноманітність. Навіть, якщо хтось і намагається нав'язати до чогось місцевого чи оригінального, то це виглядає підозріло, адже відразу кидається у вічі, що це звичайна підробка, створена для очевидної мети. З'являється новий тип уже раніше описаного явища: безмежна спільнота споживацтва породжує новий тип самотності.

Пиха атеїстичної цивілізації

Що породжує і чому все більше поширюється такий фатальний стан речей? Як це можливо, що людина так нерозумно поводить себе не тільки з оточуючою природою, але з цілою планетою, на якій живе? Ми знаємо, що поведимося як самогубці, і все ж чинимо так і далі. Чому?

Ми живемо у першій, справді глобальній

г а л и ч и н а
цивілізації. Це означає, що будь що, будь де народжене, дуже швидко і легко може опанувати цілим світом.

Водночас ми живемо і у першій атеїстичній цивілізації, тобто цивілізації, яка втратила зв'язок із нескінченністю і вічністю. Тому у ній короткотривала вигода завжди переважає над довготривалою. Важливим є те, чи інвестиція повернеться за десять чи п'ятнадцять років, і менш важливо, як вона вплине на життя наших потомків через сто років.

Однак, найбільш небезпечною рисою цієї глобальної атеїстичної цивілізації є її пиha. Пиha когось, кого сама логіка багатства веде до того, щоб перестати шанувати витвори природи і наших попередників, такий не-пошанівок є засадою і повага до тих речей з'являється лише з метою здобуття нових, можливих джерел прибутку.

Подумайте, для чого проєктант повинен мучитися, будуючи багатоповерховий магазин (що само по собі приносить чимало клопотів), адже він і так може мати скільки завгодно землі і збудувати на ній стільки багатоповерхових магазинів, скільки захоче? Для чого він повинен замислюватися над тим, чи його об'єкт пасує до оточення, якщо до нього веде найкоротша дорога і при ній можна збудувати великий паркінг? Хіба це проблема для нього, що між його об'єктом і сусідніми є степове пустище? Чому він повинен хвилюватися, що з літака місто щоразу більше нагадує розлізлу на усі боки ракову пухлину (до чого він теж успішно спричинився)? Чому він повинен перейматися кількома десятками гектарів, які відкраює від сільськогосподарської землі, яка для багатьох людей все ще залишається щонайменше природним елементом рідного краєвиду?

Відчуваю, що за усім тим криється не тільки глобально поширена короткозорість, але також і надута самовпевненість цивілізації, в основі якої лежить пихате переконання, що ми уже усе знаємо, і незабаром пізнаємо ще не знане, бо уже відомо, як це зробити. Ми переконані, що це наше славнозвісне усвідання, яке поглиблюється із небувалим розвитком науки, техніки і раціонального мислення на загал, дає нам право служити будь-чому, що приносить відчутний, вирахований зиск. І це веде до зросту, зросту, зросту і знову зросту, зокрема і до зросту агломерацій.

А повага до тасмниці?

Разом із культом вирахованого зиску, очевидного поступу і відчутної користі зникає повага до тасмниці. А разом із нею і покірна повага до усього, чого ми ніколи не виміряємо і не пізнаємо. Зникають також болючі запитання про нескінченність і вічність, що донедавна були найважливішими об'рями наших починань.

Ми зовсім забули про те, про що знали усі попередні цивілізації: ніщо не є очевидним.

Гадаю, що нещодавня фінансова і економічна криза була дуже важливим і за своєю суттю надзвичайно виховним знаком для сучасного світу.

Більшість економістів прямо чи опосередковано вірила у те, що світ і людські діяння є цілком зрозумілими, науково описаними, а отже передбачуваними. Ринкова економіка і усі її юридичні рамки опиралися на переконання, що ми знаємо, чим є людина і яку вона має мету, знаємо логіку дій банків і фірм, знаємо, як працює акціонерна спілка і чого можна очікувати від того чи іншого суб'єкта чи колективу.

Натомість несподівано виявилося, що все зовсім не так: ірраціональність шкірила на нас зуби із усіх біржових екранів і навіть найбільш фундаменталістичні економісти, які, ніби володарі істини, були свято переконані, що невидима рука ринку знає, що робить, несподівано мусили визнати, що не можуть надивуватися порухам тієї руки.

Сподіваюся і маю надію на те, що еліти теперішнього світу зрозуміли, що означає такий сигнал.

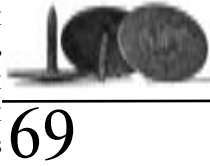
У всьому цьому немає нічого такого особливого, чого б уважна і вразлива людина не бачила уже віддавна. Це застереження перед надмірними амбіціями і пихою сучасної цивілізації. Людська поведінка не є цілком зрозумілою, як гадають більшість творців економічних теорій чи інших концепцій. А ще менш передбачуваними є починання фірм, інституцій чи цілих бізнес-імперій. Звісно, що після цієї кризи з'являться тисячі теоретиків, які досконало опишуть, як і чому так сталося і як у майбутньому такому запобігти. Однак, це не буде означати розуміння сигналу, яким була для нас криза, а радше навпаки – це буде лишень черговим прикладом тієї людської пихи, про яку тут йдеться.

Я розумію нещодавню кризу як тихий і дуже делікатний заклик до покорі. Тиху і делікатну відозву про те, щоб ми автоматично не трактували усе, як очевидне. Світ є і буде повен дивовижних речей, і не усвідомлення цього означає дорогу до пекла. Дивні ситуації, неочевидність, таємниці, загадки, щось неймовірне – усе це було викинуте зі світу серйозних рішень і сховане у шухляди за сімома замками, а кожного, хто про це згадує, вважають підозрілим диваком. Добре не буде доти, доки ми знову не відчинимо ті шухляди.

У світі дизайну неможливо жити

Сучасна пиха, про яку я говорю, з'явилася не сьогодні. Адже уже у міжвоєнний період чимало відомих, авангардних архітекторів були переконані, що якісь раціональні теорії можуть бути ключем до нового погляду на питання людських поселень. З такими переконаннями вони почали проектувати різні щасливі міста з розділеними сферами для проживання, спорту, розваг, торгівлі чи ресторанів – і все це у логічному інфраструктурному поєднанні. Цими архітекторами опанувало помилкове уявлення, що просвіщенний розум спроможний створити ідеальне місто. Однак, нічого такого не сталося. З'ясувалося, що сміливі урбаністичні візії і проекти – це одне, а життя – це щось інше, і саме це життя часом вимагає цілком чогось інакшого, ніж пропозиція архітектора: наприклад райони, які є предивним сплетінням різних функцій, де обабіч урядової споруди є стадіон, а ще поруч – кнайпа, а далі – житловий будинок, а ще далі, скажімо, якийсь скверик. Цілими століттями людство жило у культуротворчих цивілізаціях, у яких спосіб поселення відповідав природному і загальному відчуттю того часу, завдяки чому неписьменний, середньовічний коваль, який повинен був викувати клямку, неодмінно виковував готичну клямку і зовсім не потребував для цього ані учителів, ані готичних дизайнерів. Цивілізація дизайнерів, у якій ми зараз живемо, є одним із багатьох другорядних ефектів тієї ж сучасної пихи, коли людина вважає, що уже все збагнула і тому зуміє досконало запланувати оточуючий світ.

Здивування і усвідомлення неочевидності є, на мою думку, єдиними можливими шляхами виходу з небезпечного світу цивілізаційної пихи. Бо чи існує взагалі щось очевидне?

Подивування неочевидністю усього, що творить наш світ, є, зрештою, першим імпульсом до постановки питання про сенс усього і про сенс існування. Цього ми не знаємо і ніколи не дізнаємося. Не виключено, що усе існує тільки для того, щоби ми мали чому дивуватися. І що ми існуємо лише для того, аби міг дивуватися хтось. І, врешті, для чого той хтось повинен чомусь дивуватися? Яку альтернативу має саме буття? Адже, якби не було б нічого, не було б також і нікого, хто б це зауважив. А якби не було нікого, хто б це зауважив, то виникає запитання, чи взагалі існувало б також і саме небуття.

70

Катастрофа

Може за кілька сотень світлових років від нашої Землі хтось дивиться на нас через досконалу лорнетку. І що він бачить? Бачить Тридцятилітню війну. Адже все продовжує тривати – нічого, що трапилося колись, не може «відійти», а кожним нашим словом чи жестом ми спричиняємося до того, що Космос стає вже назавжди інакшим, ніж був хвилину тому.

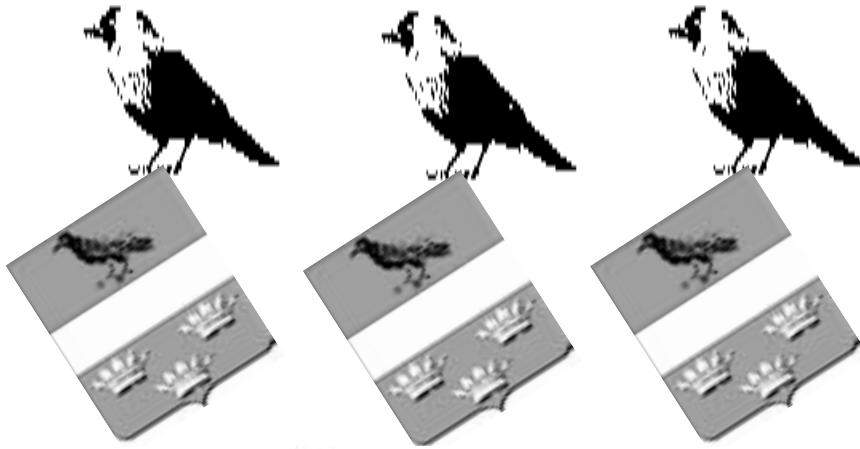
Так чи інак, але я переконаний, що нашу цивілізацію чекає катастрофа, якщо людство не опам'ятається. А опам'ятається воно тільки тоді, коли почне поборювати свою короткозорість, свої дурні переконання про власне усвідання, свою надуту пиху, які так глибоко закоренилися у наших думках і діях.

Дивуватися і замислюватися на неочевидністю речей таки треба.

*Промова виголошена 1-жовтня 2010 року
на відкритті конференції Форум 2000.
Переклала Ірина Магдиси*

g a l i c j a

71

Тарас Возняк

П Р О Б Л Е М И

Т Р А Н С К О Р Д О Н Н О Г О

С П І В Р О Б І Т Н И Ц Т В А

Наш час є непростим як для України, так і для Польщі. Польща неначе реалізувала усі свої політичні плани, однак життя ставить нові завдання і проблеми, і їх треба вирішувати. Україна також підійшла до моменту, коли вона може перейти до конкретних кроків по облаштуванню свого реального найближчого європейського майбутнього. Що теж відбувається не просто, з великими дискусіями у суспільстві, інколи з компромісами, відступами і навіть поразками. Навіть така проста мета, як вступ до Світової Організації Торгівлі стала об'єктом торгу між нашими політичними угрупованнями.

Однак, попри все Україна, хоч і повільно, але йде у правильному напрямку. Порівняйте розквіт демократій у Білорусі та Росії, і, що головне, тенденції розвитку цих держав, і всі ми побачимо, що Україна рухається у зовсім протилежний бік. Ми розуміємо, що це справа не одного дня і не одного року. Як український народ, так і політичні еліти України – і на сході України, і на Заході України – повинні пройти процес глибокої внутрішньої еволюції і остаточно визріти до того загальнонаціонального консенсусу, що іншого шляху, окрім євроатлантичної та європейської інтеграції у нас немає.

Кардинально змінити ситуацію в країні зможуть тільки системні зміни. Однією з найістотніших системних змін буде вбудовування України у Європейський Союз. На даному етапі це ще не означає участі України у структурах ЄС, інтеграцію «у» ЄС. Ми повинні провести спокійний та виважений аналіз стосунків України з ЄС у їх кільканадцятирічній перспек-

тиві. Ми повинні побачити не лише реальний сьогоднішній стан, але й тенденції розвитку стосунків України та ЄС.

І у цьому сенсі ми не можемо не звернути уваги на те, що попри всю недалекоглядність сьогоднішнього брюссельського істеблїшменту, Україна об'єктивно зближується з ЄС. Але не тому, що хоче стати членом ЄС, а тому, що до цього веде проста логіка підприємництва та міжнародної кооперації. Вже сьгодні ЄС за даними Держкомстату України має ті самі об'єми торгових стосунків з Україною, що і Російська Федерація - експорт до ЄС складав у січні-жовтні 2007 р. - 28,28 % а до РФ - 25,83 %, відповідно імпорт з ЄС складав - 36,28 %, а з РФ - 28,59 %. Щоправда, негативною тенденцією є негативне сальдо торгового балансу - ми щораз більше імпортуємо з ЄС, ніж експортуємо. Причому, ріст імпортних надходжень в Україну з ЄС росте набагато швидше - 38,9 %, ніж з країн СНД - 31,7 %. Водночас ЄС є нашим головним інвестором - 54%, який за даними Держкомстату України явно домінує над Росією - 5% та США - 5,3% за станом на 1 жовтня 2007 р. Але головним є не об'єми торгових відносин чи інвестицій, а їх динаміки. ЄС однозначно випереджує і РФ, і США за всіма економічними показниками і є нашим головним економічним партнером. І найбільшим ринком з 450 млн. споживачів. І ним залишиться, безвідносно до того, що про це думають у Москві чи Вашингтоні.

Однак ЄС не є гарантом нашої незалежності у широкому сенсі цього слова. А з цією проблемою ми ще не покінчили. Тому ЄС і не є головним політичним партнером України. І це парадокс, який українська влада досі вирішити

г а л и ч и н а
не може. Україна і далі перебуває у геополітичному трикутнику США-РФ-ЕС.

З іншого боку, ми маємо переходити до політики малих кроків та вирішення конкретних проблем. Бо за великою ілюзією швидкої євроінтеграції ми так і не побачили, не усвідомили ті незручності чи й просто втрати, які, нехай тимчасово (правда на який час?), ми отримали. А тому ми першочергово повинні:

- пробувати, якщо не подолати, то зменшити негативне торговельне сальдо з ЕС не лише відкриваючи, але й захищаючи свій ринок;

- диверсифікувати Європейську політику сусідства, добиватися особливого статусу України для ЕС;

- пом'якшити негативні наслідки від розширення Шенгенського режиму на територію нових членів ЕС;

- протистояти перетворенню України у донора робочої сили для ЕС.

Отож, Україна повинна активно переформатовувати свої стосунки з ЕС. І при цьому не лише улягати пропозиціям Брюсселя та втягуватися у безкінечні дискусії щодо чергового Плану дій Україна - Європейський Союз. Та безініціативність, яку демонструє Україна і призводить до того, що формат стосунків визначаємо не ми - нам їх окреслює ЕС.

Ми повинні покінчити з «вербальною» і «романтичною» євроінтеграцією, як практиками шкідливими. І до них не повертатися. Якщо ЕС не бачить навіть віддаленої нашої перспективи участі у структурах ЕС, інтеграції «у» ЕС, то немає сенсу постійно про це запитувати. Це шлях безперспективний і навіть шкідливий. Тому ми повинні формувати і нову внутрішню позицію щодо ЕС. Можливо, більш прагматичну.

Що, однак, не заперечує практики реальної інтеграції «з» ЕС. Реальні результати об'єктивного процесу інтеграції «з» ЕС попередньо було окреслено. Їх потрібно розширювати, застосовуючи всі можливі засоби, включно з тими, які пропонуються самим ЕС. Однак, не занадто втягуючись у запропоновані ЕС формати - вони обслуговують інтереси ЕС, і це нормально. Нам потрібно творити свої формати стосунків з ЕС, як це робить, наприклад Російська Федерація. Вона вибирає, що насправді їй вигідно, а що ні. А тому і має кращі результати.

Це не означає конфронтації з ЕС. ЕС – великий гравець на світовій арені і він має стосунки з різними державами. Він готовий до паритетності. Однак, Україна останніми роками цього не демонструвала. І це помилка. Ми повинні шукати консенсусу з ЕС, а не тільки наполягати на своєму чи повністю віддаватися на його волю.

І у цьому сенсі ми повинні розуміти, що у західному напрямку Україна має три можливі формати стосунків:

- глибока інтеграція «з» ЕС з наступною інтеграцією чи ні «у» ЕС;

- швидка інтеграція у НАТО;

- встановлення особливого партнерства України з США.

Два перші варіанти не суперечать один одному. У випадку інтеграції країн Центральної Європи вони доповнювали один одного. Натомість останній варіант можливий за обставин повної невдачі двох попередніх інтеграційних проектів. Цей проект можна назвати «пожежним». У даному випадку Україна буде тим «краном», який вмонтований на потоках енергоносіїв з Євразії до ЕС, і певною платформою для забезпечення геополітичного балансу у все

тій же Евразії. А також забезпечення інтересів США у регіоні. Це не може не стати елементом глобальної конкуренції США та ЕС у майбутньому. Тому до цього «пожежного» проекту слід ставитися виважено.

Слід робити і наступні кроки. Потрібно приділили головному структурному завданню – вбудовуванню України у європейські та євроатлантичні структури. Що не завжди вдається.

У цьому аспекті на всіх рівнях суспільства та влади мусимо задатися запитанням – а чим власне для нас, на нашому, скажімо регіональному чи міському рівні, є ця євроінтеграція? Бо ж ми працюємо не у Києві чи Варшаві, а у Любліні та Львові.

Що означає поспішати у питанні євроінтеграції, скажімо на рівні району чи області? Чи питання євроінтеграції належить до компетенції цих рівнів влади? Відповідь має дати самому собі кожен із керівників. Зрештою, можемо звично і почекати, поки буде вироблена загальнодержавна політика.

Якщо б Львівщина була там, де Черкаська чи навіть Хмельницька області, то може й не вартувало б поспішати. Однак Львівська область розташована на самому євроінтеграційному вістрі, на передовій євроінтеграційного фронту України. Причому, це стосується не тільки географії. Саме на Львівщині та Західній Україні загалом і розташований головний суспільний євроінтеграційний ресурс України – рівень підтримки євроінтеграційних планів у нас найбільший. Натомість на Сході України, як показали останні вибори, ситуація зовсім інша. І на цю реалію слід зважати. Отож, відсидітися у тилу чи відмовчатися нам не вдасться. З нашою допомогою, завдяки нам і через нашу територію Україна інтегруватиметься з Європейським Союзом. Львівщина, Волинь,

Закарпаття, а невдовзі і Буковина є і будуть воротами України до ЕС.

Як виглядають ці ворота сьогодні? Вони насправді дуже вузькі і непривабливі. І проблема не лише у хамстві, чи корупції на кордоні. Проблема у тому, що Україну упродовж двох каденцій президента Леоніда Кучми, а тепер і за каденції Віктора Януковича країну вперто і цілком свідомо розвертають спиною до ЕС. Головна інфраструктура держави розбудовується на схід. Автобани, швидкісні потяги, комунікації тягнуться у тому напрямку. Усе це має щонайтісніше пов'язати нас з Росією. Теж непогано. Тим часом, на західному кордоні спільними зусиллями не лише нашої влади, але й деяких добродіїв з ЕС, нишком розбудувалася нова «берлінська стіна» між нами і Європою. А отже – «берлінська стіна» між Україною та Польщею, що дуже небезпечно. І це не тільки візова стіна. Це і стіна, породжена різким перепадом у добробуті українців та поляків, це стіна, породжена різницею у стандартах життя. Ми не маємо права дивитися на це байдуже. Бо де стіна – там презирство і конфлікти. Ми вже це переживали.

Тому ми повинні розбудовувати ті інфраструктурні елементи, які дозволять нашим народам не просто перебувати поруч один з одним, а тісно співпрацювати. І ми маємо для цього всі можливості. Західна Україна, а особливо Львівщина, об'єктивно є найбільшим інфраструктурним вузлом на схід від Варшави та на захід від Києва. Ба більше – ми один з кількох головних інфраструктурних вузлів Європи взагалі.

Саме у Львові та поруч перетинаються два з дев'яти трансєвропейських транспортних коридорів (№3 Берлін-Вроцлав-Львів-Київ та №5 Трієст-Будапешт-Львів-Київ), нафтогони

г а л и ч и н а
«Одеса-Броди» та «Дружба», газопровід «Помари-Ужгород», функціонує Бурштинський енергоострів як інструмент експорту електроенергії до ЄС.

Що ж може запропонувати у цьому аспекті Львівська область?

76

Україна у масштабах Європи є великою країною. Після останньої фази розширення ЄС насправді опинився на межі вичерпання фінансових, адміністративних та загалом інтеграційних ресурсів, тому розпочати процес інтеграції України, хай навіть початковий чи підготовчий, важко. Але можна пробувати рухатися у ЄС не цілим потягом з назвою «Україна», а з різною швидкістю наближатися різними вагонами – інтегруватися регіонами. Львівщина є прикордонним регіоном, вона має право розраховувати на кошти ЄС, які призначаються на транскордонне та прикордонне співробітництво.

Тому, на моє глибоке переконання, саме Львівська область мала б виступити з ініціативою створення на своїй базі пілотного євроінтеграційного проекту. У чому його суть? На базі Львівської області можемо започаткувати створення потужного євроінтеграційного інфраструктурного центру, який стане інструментом, через який Україна не декларативно, а реально відкриватиметься до Європейського Союзу, створюватиме реальні механізми співпраці, реалізації спільних проектів. На прикордонні регіони насправді може поширитися дія новостворюваних європейських фондів на кшталт PHARE, які на відміну від фонду TACIS, дієво готували країни центральної Європи до реального членства у ЄС. Таким фондом може стати фонд INTERREG.

Все більш очевидно, що Львівська область, з огляду на своє географічне розташування та зосереджений у ній економічний, організацій-

ний та інтелектуальний потенціал, буде відігравати головну роль у євроінтеграційних процесах на західному кордоні України.

З огляду на можливу державну адміністративно-територіальну реформу саме Львівській області можуть бути делеговані певні повноваження щодо ефективного менеджменту суміжних територій. Однак, на сьогодні ми спостерігаємо протилежні доцентрові тенденції і спроби навпаки концентрувати всі центри прийняття рішень у Києві.

Тому Львівщину слід готувати до того, щоб вона стала не конкурентом суміжних територій у царині залучення інвестицій, розвитку консульських служб, розбудови прикордонної інфраструктури (для Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької областей), а їх притягальним центром.

Для створення такого євроінтеграційного центру чи проекту на даному етапі слід, не очікуючи на директиви уряду, провести ревізію наявних організаційних, економічних та інфраструктурних ресурсів, які мають бути задіяні та розвинуті на території області і на прилеглих територіях, якомога швидше виступити з ініціативою створення центру євроінтеграції на базі Львівської області, розробити «Стратегію євроінтеграційного пілотного проекту на базі Львівської області».

Така активна позиція може сприяти пріоритетному залученню в область не тільки зовнішніх, але й внутрішніх інвестицій, а отже зможе вирівнювати ту інвестиційну диспропорцію всередині країни, яка була штучно створена за останні роки. Бо парадоксальним чином сьогодні Східні області реально більше отримують інвестицій, ніж неначе б то близькі до ЄС західні області України. За нового уряду така диспропорція може тільки збільшитися.

Які ж проблеми ми маємо? Щонайперше недостатньо розбудовану інфраструктуру на кордоні. Скажімо, з нашим головним партнером на заході – Польщею – ми маємо 4 залізничні переходи (Смільниця-Кросценко, Шегині-Медика, Рава-Руська-Гребенне, Ягодин-Дорогуск), 6 автомобільних переходів (Смільниця-Кросценко, Шегині-Медика, Краковець-Корчова, Рава-Руська-Гребенне, Устилуг-Зосин, Ягодин-Дорогуск), 1 піший перехід (Шегині-Медика) і КПП в аеропорту у Львові. От і все. Тоді як Польща на всіх своїх кодонах має (чи тепер вже мала) більше 200 різного типу переходів. Віддаль між переходами понад 60 км, тоді як за європейськими нормами вона мала б бути не більше 20 км. Тільки на Львівщині українська сторона пропонує побудувати переходи Угринів-Долгобичув, Белз-Будимін, Грушів-Будомеж, Нижанковичі-Мельховіце, Мшанець-Бистре, Боберка-Смольнік.

Наступною проблемою є проблема чисельних в Україні національних меншин: польської – 144,1 тис., угорської – 156,6 тис., румунської – 151 тис. (за переписом 2001 р.). Компактно проживаючи біля кордону, вони можуть мати ускладнення у спілкуванні зі своїми родичами безпосередньо за лінією кордону. Спробою вирішити це питання стало визнання за ними, громадянами України, статусу етнічного угорця чи поляка. Відповідні законодавчі органи цих країн прийняли ухвали щодо цього. Цей статус дозволить їм отримувати шенгенські візи на пільгових умовах, проживати і працювати у цих країнах без того, щоб зголошуватися до відповідних служб, право на пільговий проїзд, навчання і навіть медичне обслуговування. Уже сьогодні статус закордонного угорця діє. Такі пільги могли б охопити 1% населення України. Однак, у такому випадку постає законне

питання про рівність усіх громадян України безвідносно до національності. Реакція українців на таке правове урегулювання може бути неадекватною. Бо вже сьогодні йдеться про 900 тис. етнічних поляків.

Певним врегулюванням стала угода про 30-ти кілометрову зону уздовж кордону з полегшеною формою отримання віз. З Угорщиною угода щодо цього врегулювання підписана, те саме з Словаччиною і Польщею. Важливо, що таке врегулювання не ускладнює міжетнічних стосунків на кордоні.

Чиновники ЄС запропонували Україні спрощену процедуру отримання віз для кількох категорій громадян – студентів, дипломатів, високопосадовців, родичів іноземних громадян, журналістів. Назагал ці пільги можуть охопити 4-5% громадян України, причому тих, що живуть у Києві та кількох великих містах. Що теж не вирішує всієї проблеми.

Звичайно, розв'язати більшість цих та інших проблем силами однієї ЛОДА не вдасться – значна частина компетенцій зосереджена на рівні місцевого самоврядування – у районних, міських та селищних радах. Це означає, що робота облдержадміністрації із формування чіткого розуміння першочерговості таких завдань має бути глибоко структурна і методична.

Допомогою могла б стати і сітка існуючих українських та закордонних інституцій, що працюють у регіоні – Представництво МЗС у Львові, філія Інституту стратегічних досліджень, Генеральні консульства Республіки Польща, Чеської Республіки, Російської Федерації, Почесні консульства, мережа банків і їх представництв та багато інших інституцій.

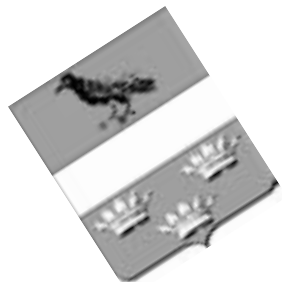
Однак, на даному етапі найголовнішим ресурсом є бажання реально включитися у процес євроінтеграції і запропонувати Києву та

г а л и ч и н а

Варшаві не лише ідеї, але й допомогу. В іншому випадку ми так і залишимося глибокою провінцією. Особливо в економічному аспекті. Натомість нам потрібно, щоб з регіоном рахувалися, щоб він відігравав істотну роль в самій Україні. Без активної позиції самого регіону в питанні євроінтеграції цього не буде. А якщо цього не буде, то ми ризикуємо і надалі залишити країну розвернутою інфраструктурно тільки на Схід. Натомість Польща може залишитися крайньою східною країною ЄС.

78

Віра бурдж

Е В Р О І Н Т Е Г Р А Ц І Й Н І
Н А М І Р И У К Р А Ї Н И
Г А У Ч А С Т Ь
У Д І Я Л Ь Н О С Т І
Т Р А Н С К О Р Д О Н Н И Х
Р Е Г І О Н І В

Нові демократичні держави, що постали на теренах ЦСЕ та колишнього ССРСР, дотримуються засадничих принципів проголошеної ними зовнішньої політики – інтеграції в європейський простір, визначили одним з головних напрямів внутрішньої політики усунення диспропорцій регіонального розвитку, що передбачає цілеспрямований розвій територій, шляхом конструктивного вирішення пріоритетних регіональних проблем. Відомо, що однією з умов набуття членства в Європейському Союзі є вирівнювання депресивних регіонів і територій та доведення їх розвитку до загальнонаціонального. У кожній країні ці проблеми за змістом багатоаспектні, містять різні чинники і формуються під впливом певної системи факторів політичного, соціального, економічного, національно-етнічного, культурно-історичного, природно-кліматичного, природоресурсного тощо характеру. Специфіка розвитку кожної країни має визначальне значення у формуванні *пакету* проблем окремих її адміністративних одиниць і за своєю багатомірністю вони не поступаються загальнодержавним, лишень їх кількісні й якісні ознаки більш дезагреговані і ситуативні. Вирішення внутрішніх регіональних проблем в Україні перебуває у тісному взаємозв'язку з напрямом європейської інтеграції нашої країни та транскордонною співпрацею євро регіонів у складі прикордонних областей України й інших сусідніх країн, частина з яких вже стали членами Європейського Союзу.

Україна впродовж багатьох років робить певні кроки у наближенні до членства в Європейському Союзі і домоглася в цьому напрямі

деяких успіхів. Ще з перших років нового століття посадовці вищих політичних кіл України, часто в своїх заявах, намагаючись прискорити процес інтеграції, заявляли, що ЄС вже готовий укласти угоду з Україною про асоціацію. В окремі періоди так і було. Наприклад, 13 січня 2005 р. Європейський парламент прийняв безпрецедентну для інституцій ЄС резолюцію щодо України, в якій закликав Раду, Комісію та держави-члени «розглянути, поза межами заходів Плану дій в рамках європейської політики сусідства, інші форми асоціації з Україною, надання чіткої європейської перспективи країні та відповіді на продемонстровані переважною більшістю українського народу прагнення, що в кінцевому рахунку може призвести до вступу країни до ЄС». Втім, Україна не зуміла використати свій шанс. Вважаємо слушною думку з Г. Друзенка, який аналізуючи взаємини «Україна – ЄС 2005», писав, що вони розвиваються під знаком втрачених можливостей та навмисної невизначеності (1).

Наступний приклад, який підтверджує думку шановного візаві, сягає 2008 р., коли закінчився термін дії Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) між Україною й ЄС. Її заміна новою угодою стала одним з ключових пунктів порядку денного відносин України з ЄС. Власне, про це йшлося на саміті Україна – ЄС, який відбувся 9 вересня 2008 р. у Парижі. Його найважливішим рішенням стала нова посилена Угода між Україною та ЄС «Про асоціацію». Зазначимо, що за цією Угодою планувалося, що Брюссель і Київ розпочнуть переговори зі встановлення безвізового режиму та Зони вільної торгівлі. Угода «Про асоціацію» мала замінити Угоду «Про партнерство і

співробітництво», яка діяла десять років. Угода «Про асоціацію» визначала чотири основні напрями співпраці Україна – ЄС: політичний діалог, зовнішня політика і політика безпеки; питання юстиції, свободи і безпеки; економічне співробітництво; створення повномасштабної Зони вільної торгівлі (2).

82

З початку 2007 р. було проведено дев'ять раундів переговорів, за результатами яких попередньо досягли домовленості щодо перших двох напрямів у повному обсязі та за більшістю питань, які відносяться до економічного співробітництва. Переговори щодо Зони вільної торгівлі продовжувались у 2009 р., оскільки вони розпочались після прийняття рішення про вступ України до СОТ. На підсумковій прес-конференції саміту Україна – ЄС, Президент Франції Н. Саркозі заявив: «Сьогодні ми говоримо, що Україна є європейською країною, яка розділяє спільні цінності і спільну історію з Європою. Ми вперше офіційно представили таке формулювання. Європейський Союз визнає європейські прагнення України і вітає європейський вибір України» (3). Водночас «Європейський Союз вважає, – підкреслив Н. Саркозі, – що Угода «Про асоціацію» з Україною «не закриває жодного шляху, так само як і не відкриває жодного шляху», що Європейський Союз таким рішенням хотів ще раз підкреслити спільність цінностей з Україною, спільність історії. Свої висловлювання Н. Саркозі аргументував тим, що Європейський Союз не надав йому права робити інші заяви (4).

Актуальність цього питання була зумовлена особливо високими очікуваннями (найперше від України) щодо змісту та спрямованості майбутньої Угоди, яку очікувалось підписати у 2009 р. чи в 2010 р., або ж дану Угоду «Про асоціацію», взагалі, не підпишуть (нині європей-

ські комісари відкладають її підписання на 2011 р., а наші посадовці переконані, що в листопаді 2010 р. процес ухвалення Угоди завершиться). Каталізувати негативний процес може:

– факт політичної кризи в Україні – постійна боротьба між Президентом та урядом, з одного боку, і парламентом, з іншого упродовж 2005-2010 рр., перебування країни в стані перманентних виборів, неоднозначне сприйняття в Євросоюзі рішень Конституційного суду України щодо відміни змін 2004 р. до Конституції та повернення України знову в 1996 р. і до президентської республіки. Європу й так *лихоманить* від постійних криз і вона просто не готова прийняти в своє коло ще одну політично нестабільну країну;

– недосконала нормативно-правова база, яку наші депутати з *великими зусиллями* намагаються підвести під європейські стандарти. Україна ще 1994 р. взяла на себе зобов'язання про поступове приведення національного законодавства у відповідність до законодавства ЄС. Проте, в цьому напрямі Україна рухається занадто повільно. Сусідні посткомуністичні країни, поряд з іншими реформами, змогли зробити це швидко, і як результат – вони члени ЄС;

– відчутно відсталий економічний розвиток, корумпованість та низький рівень життя громадян України в порівнянні з громадянами країн ЄС та й колишніх республік ССРСР, зокрема й Грузії, яка зуміла за шість років майже подолати корупцію та значно підвищити рівень добробуту населення. Українська економіка – по галузях, секторах і підсекторах – не структурована в тій мірі, як це прийнято в ЄС, де діють міцні асоціації виробників і на національному, і на рівні ЄС. У нас же ринкові відносини надто слабкі, та ще й *постадміністративні*. Тому довести інформацію й отримати

відповідь від виробників кожного сектора, а тим більше галузі – справа вкрай проблемна.

Наші політики, з одного боку, дуже хочуть отримати перспективи членства в Європейському Союзі, адже це шлях до Європи, і ЄС є найбільшим донором України. Допомога надходила, головним чином, через програму TACIS (зокрема через її національну, регіональну, транскордонну й ядерну компоненти), а також Європейську ініціативу за демократію та права людини, програми гуманітарної та макрофінансової допомоги. Технічна допомога через програму TACIS постійно зростала (2002 р. вона становила 47 млн. євро, 2005 р. – 88 млн. євро, в 2006 р. її обсяги досягли 100 млн. євро). Загалом же обсяги технічної допомоги ЄС склали на початку 2006 р. понад 2,2 млрд. євро (5). І цією можливістю Україна не змогла ефективно скористатись – не зрозуміло куди подівались ці кошти? Чому не проводились задекларовані реформи? Чому відсутні позитивні зрушення в економіці країни? І таких «чому» – безліч. З іншого боку, наші політики ніяк не примиряться між собою, оскільки крісло президента одне, а претендентів багато, і всім їм хочеться його зайняти. Тому політика в Україні і в сфері євроінтеграції в т.ч., розвивається за відомим українським жартом – де два українці, там три гетьмани. Тож, і виходить, що навіть при значній економічній і політичній підтримці, Україна постійно втрачає свої шанси й можливості на членство в ЄС.

Голова Громадської експертної ради при Українській частині Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС О. Рибачук нещодавно заявив, що дії чинного уряду України нині швидше відображають російське бачення інтеграції на просторі колишнього СРСР. Водночас, на його погляд, і ЄС не може дати від-

повіді про своє бачення політики щодо України. За словами одного з чиновників ЄС, кожного лідера України, який не говоритиме про перспективи членства в ЄС, у Брюсселі прийматимуть чудово. Утім, українські політики «як мантру» продовжують повторювати про «членство в ЄС як стратегічну мету України». Цікава заувага з цього питання і члена представництва ЄС в Україні І. Фідоса про те, що лише повторювання без конкретних дій є риторикою і немає сили. ЄС, за його словами, хоче бачити найперше прогрес у здійсненні реформ. І хоч поки що ЄС не говорить про перспективи членства для України, ті переговори, що ведуться щодо безвізового режиму та Зони вільної торгівлі з ЄС, вже є значним кроком вперед. Окрім того, зазначив І. Фідос, ЄС задоволений конструктивними відносинами між Україною та ЄС, однак відсутність заперечень у Росії щодо інтеграції України до ЄС приємно дивує з огляду на досить стриману реакцію Росії на політику «Східного партнерства» (6). Нинішня ж українська влада, як і попередня, декларує курс на членство в ЄС як стратегічну мету України. Але наразі Київ може співпрацювати з ЄС через політику сусідства і в програмі ЄС «Східне партнерство», членами якої є Україна, Білорусь, Молдова та три нові незалежні країни Північного Кавказу, і через транскордонне співробітництво.

Розрахунки на те, що підписати Угоду «Про асоціацію» з ЄС Україна зможе вже 22 листопада 2010 р. на саміті Україна – ЄС, очевидно, надто оптимістичні і поспішливі. Керівник Адміністрації Президента С. Львовичкін повідомив, що Президент В. Янукович вважає, що власне на саміті буде підписана нова Угода «Про асоціацію». Посадовець наголосив, що він має повноцінний документ, який складаєть-

ся з 5-ти частин, і з яких одна має записи щодо створення Зони вільної торгівлі: «Є всі підстави говорити про те, що Угода буде укладена. Зараз допрацьовуються певні деталі, але ми сповнені оптимізму щодо перспектив підписання цієї Угоди в поточному році. Наступним етапом розмов Києва з Брюсселем має бути тема скасування віз для українців» (7). Проте, в Європейській комісії (ЕК) дотримуються іншої думки.

Як наголосила представник ЕК Анжела Філотте, саміт із Україною «дасть можливість подивитися, де саме ми перебуваємо щодо Угоди «Про асоціацію» з Україною, але зараз занадто рано говорити про те, коли угода буде підписана» (8).

Такої ж думки дотримується і аналітик Інституту Євроатлантичного співробітництва В. Горбач, зазначаючи, що за ті майже десять років, упродовж яких тривають переговори спершу про Зону вільної торгівлі з ЕС, а нині про Угоду «Про асоціацію», обидві сторони достатньо далеко просунулися. Водночас експерт наголосив, що зарано говорити про те, що вони вийшли на фінішну пряму, а заяви українського керівництва про укладання Угоди «Про асоціацію» найближчим часом, на думку В. Горбача, є «переоцінкою власних можливостей та видаванням бажаного за дійсне» (9). На нашу думку, не варто особливо замріюватись, не слід бути *невиправданим оптимістом* та видавати бажане за дійсне, а українські політики повинні діяти, дотримуватись взятих зобов'язань, виконувати їх у встановлені терміни. Також вважаємо, що одним з кроків до досягнення бажаної мети, втіленням прагнення України стати повноправним членом ЕС може, крім іншого, слугувати вирішення низки проблем у сфері регіонального розвитку, формування

якісно нової державної регіональної політики згідно принципів і стратегічних пріоритетів ЕС, головним з яких є активізація цієї політики для створення нового *просторового* обличчя Європи. Заходи, здійснені Україною в останні роки, ще не забезпечили соціально-економічного зростання регіонів, підвищення добробуту життя всіх громадян країни, незалежно від місця їх проживання, на основі запровадження єдиних соціальних норм і стандартів. У цьому контексті важливу роль для прикордонних територій України, які є об'єктом регіональної політики ЕС, має транскордонне співробітництво.

«Розширення відкриває нові можливості для Євросоюзу щодо інтенсифікації існуючого рівня співробітництва з його сусідами, – зазначив Комісар з питань розширення Європи Г. Ферхойген, – щодо сприяння розвитку стабільності, процвітання і безпеки поза новими кордонами Союзу. Досвід, який набули нові члени Євросоюзу, зараз вони можуть розділити зі своїми сусідами, поза зовнішніми кордонами ЕС» (10). Тож, взаємодія України у транскордонній співпраці з країнами-членами ЕС, узагальнення досвіду і поширення його на відносини з сусідами – важливі для реалізації стратегії України щодо вступу до Європейського Союзу.

Основною організаційною формою транскордонної співпраці є єврорегіони, практика функціонування яких в останні роки довела свою ефективність у справі ліквідації бар'єрів для вільного переміщення людей, товарів, послуг, капіталів. У Європі є понад 180 єврорегіонів і їх кількість постійно зростає. Зазвичай провідна ідея європейського регіонального руху, що виник у середині 50-х рр., спрямовувалась на поліпшення чинних механізмів взаємодії окремих територіальних одиниць і націо-

нальних утворень, усунення перешкод і бар'єрів у торговельно-економічній та пов'язаних з нею сферах. Разом з основною лінією процесу формування Європейського співтовариства, створювався додатковий *дисипативний канал*, через який *негативна енергія* прикордонної напруги, міжетнічних протиріч і економічних відмінностей мала трансформуватися в нові механізми співпраці, взаємовигідне транскордонне інвестування. Цей процес стимулював культурне, науково-освітнє співробітництво, міжнаціональне спілкування, сприяючи основному загальноєвропейському процесу інтеграції.

Процеси *європейської регіоналізації* розвивались доволі швидко. Так, у 1958 р. виник перший євро регіон на базі територій Німеччини – Голландії. У 1971 р. було укладено Договір про створення Асоціації прикордонних європейських регіонів з штаб-квартирою у Бонні. У 1973 р. відбулася Конференція морських периферійних регіонів, основні ідеї якої лягли в основу створення в 1981 р. Європейської хартії узбережжя (29 регіонів із 9 держав). Нині в Європі діє понад 30 структур регіональної співпраці. Лише на східному кордоні Німеччини, федеративній устрій якої полегшує цю форму взаємин, діє 8 євро регіонів. З 1991 р. функціонують польсько-чехо-німецький євро регіон «Ніса», польсько-українсько-білоруський євро регіон «Буг» і Карпатський євро регіон, в яких беруть участь прикордонні території Угорщини, Польщі, Словаччини, Румунії й України. А зважаючи, що чотири з п'яти перелічених країн – члени ЄС, то, безперечно, співпраця з ними надто важлива для України.

У 1997 р., завершуючи переговори по укладенню українсько-румунського базового політичного договору, румунська сторона зініціювала включення до тексту пункту про створення

двох євро регіонів «Верхній Прут» і «Нижній Дунай». Ініціативу відобразили у ст. 8 Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією, підписаного у Констанці 2 червня 1997 р., де вказано, що «Договірні Сторони відповідно до положень Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або місцевими органами влади заохочуватимуть і підтримуватимуть безпосередні контакти і взаємовигідне співробітництво між адміністративно-територіальними одиницями України і Румунії, зокрема у прикордонних зонах. Вони сприятимуть співробітництву між адміністративно-територіальними одиницями обох держав у рамках існуючих, а також новостворюваних євро регіонів «Верхній Прут» і «Нижній Дунай», до участі в яких можуть запрошуватись адміністративно-територіальні одиниці інших зацікавлених держав. Договірні Сторони діятимуть у рамках включення цього співробітництва в рамки відповідної діяльності європейських інституцій» (11).

Проблема створення двох євро регіонів обговорювалась і на зустрічі Президентів України, Республіки Молдова та Румунії 3-4 липня 1997 р., на якій прийняли рішення про приєднання до вищеназваних євро регіонів прикордонних адміністративно-територіальних одиниць Молдови. Вона також відображена у Заяві Президентів України, Республіки Молдова та Румунії щодо тристороннього співробітництва від 3 липня 1997 р. Так, у ст. 5 зазначено, що «підтримувати ініціативи і проекти за участю трьох держав, зокрема розвиток транскордонного співробітництва, прямих зв'язків між територіально-адміністративними одиницями, створення євро регіонів «Нижній Дунай», «Верхній Прут», а також точкової вільної економіч-

ної зони в районі Рені – Галац – Джурджулешти». Цьому питанню присвячені дві статті Протоколу про тристороннє співробітництво між урядами України, Республіки Молдова та Румунії, підписаного тоді ж. Ст. 2 розділу II-го гласить, що «разом із зацікавленими відомствами на центральному та місцевому рівнях [Сторони] визначають конкретні заходи в рамках спільних програм по втіленню в життя домовленостей щодо розвитку еврорегіонів «Нижній Дунай» та «Верхній Прут» і точкової вільної економічної зони в районі Рені – Галац – Джурджулешти», і ст. 1 розділу III-го: «[Сторони] Заохочуватимуть встановлення і розвиток прямих зв'язків між місцевими органами влади, особливо у суміжних районах трьох країн з метою розвитку співробітництва адміністративно-територіальних одиниць відповідно до концепції еврорегіонів».

Проаналізуємо детальніше створення еврорегіону «Верхній Прут», логічним продовженням процесу створення якого була Кишинівська заява Президентів України, Республіки Молдова і Румунії про тристоронню співпрацю від 22 жовтня 1998 р. У ч. 1 ст. 2 Заяви вказано, що слід «підтримувати органи місцевої влади у створенні еврорегіону «Верхній Прут». Окрім згаданих документів, нормативно-правовою базою для створення еврорегіону «Верхній Прут» є Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова, підписаний у жовтні 1992 р. (ст. 12) і Договір між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво прикордонних областей України й адміністративно-територіальних одиниць Республіки Молдова (11 березня 1997 р.). Зауважимо, що остаточно узгоджено текст Угоди про створення еврорегіону «Верхній Прут» було лише 10 січня 2000

р. у м. Глибока, де й уклали Тимчасове положення про Робочі комісії еврорегіону.

До складу еврорегіону ввійшли Україна (Чернівецька область), Республіка Молдова (Бельцький, Єдинецький повіти), Румунія (Ботошанський, Сучавський повіти). 30 листопада 2000 р. прийняли Статут та основоположні Рішення щодо партнерів еврорегіону з боку ЕС та інших країн з визначенням спільних пріоритетів і механізмів їх реалізації. Ці документи практично завершили формування транскордонної структури й інших еврорегіонів, утворених спільно зі східноєвропейськими сусідами вздовж західного кордону України. Оскільки створення еврорегіонів передбачено базовим політичним договором, підписаним Президентами України, Республіки Молдова і Румунії, то це форма не лише міжрегіональної, а й міждержавної транскордонної співпраці.

У грудні 2000 р. Рада еврорегіону подала запитання на офіційне партнерство до австрійської землі Карінтія, баварського округу Швабія (Німеччина) та французького департаменту Майєнн. У січні 2001 р. земельний уряд Карінтії офіційно вирішив встановити партнерство з еврорегіоном «Верхній Прут». Австрійська сторона й UNIDO зацікавлені у створенні на базі екоєврорегіону «Верхній Прут» Регіонального центру чистого виробництва з передачею сучасних технологій, з одночасною *екологізацією* і зниженням ресурсоенергоємності економіки регіону. Уряд округу Швабія теж зацікавився пропозиціями і встановленням прямих виробничих і комерційних зв'язків з українськими підприємствами еврорегіону «Верхній Прут». За дорученням Уряду підготовлено пілотний проект Програми відпрацювання системних завдань державної регіональної політи-

ки і субрегіональної євроінтеграції на базі Чернівецької області України.

Розвиток транскордонної співпраці, при збереженні специфіки самобутності й індивідуальності кожної зі сторін, певною мірою дозволяє вирішувати локальні проблеми, максимально використовуючи національний потенціал і поступово згладжуючи прояви периферійності у розвитку окремих територіально-адміністративних одиниць на благо їх населення і держав загалом, сприяючи зусиллям ЄС з реалізації завдання переходу від «Європи країн – до Європи регіонів». Крім того, сучасна транскордонна співпраця є важливим інструментом, використовуючи який народи прагнуть подолати традиційні нерівності в економічному розвитку прикордонних регіонів. Професор Сучавського університету Румунії Ш. Пурич наголошує, що «це пов'язано з тим, що в ХХ ст. капіталістичний розвій охопив певні регіони держав, в той час як інші зони, передовсім розташовані поблизу кордону з країною, з якою відносини були не найкращими, або віддалені від важливих транспортних континентальних шляхів, чи які не мали значних власних ресурсів і технологій, залишились менш розвиненими» (12). Ця ситуація звична для постсоціалістичних країн, в яких колишні уряди, заявляючи про *рівність і добробут* для всього населення, вели планову політику економічного і соціального розвитку, а нині – наявність депресивних регіонів вказує, що така рівність лише декларувалась. Так, на Буковині Вижницький чи Заставнівський райони краще розвинені, ніж Путильський чи Герцаївський, у Румунії Сучавський повіт більш розвинений у порівнянні з Ботошанським. Подібні приклади можна навести і по Республіці Молдова. Не дивно, що ще більші економічні і соціальні

диспропорції існують між складовими єврорегіону «Верхній Прут». Тож, причетні до цієї транскордонної організації праці, органи влади шукають методи й шляхи оптимального використання всіх наявних ресурсів.

Буковинці відразу ж після офіційного рішення про створення єврорегіону «Верхній Прут» включились у роботу. Були визначені сильні сторони території, зокрема: привабливі природні умови, ріки, лісові комплекси тощо; посилення природоохоронного контролю в екологічній сфері; зниження величин викидів від стаціонарних джерел забруднення; розширення мережі природно-заповідного фонду області; наявність мінеральних вод. Втім, буковинцям добре відомо, що область має цілий ряд і слабких сторін – незадовільний стан лісів та ґрунтів; відсутність гідрозахисних і гідрорегулюючих споруд на гірських річках; самовільна експлуатація кар'єрів, неякісні розкривні роботи; проблеми виділення полігонів і місць захоронення для токсичних відходів; забруднення земель промисловими, побутовими відходами; брак сучасних водоочисних споруд і каналізації на значній частині області тощо. Виходячи з необхідності покращення ситуації на Буковині, при подальшому плануванні дій у межах єврорегіону «Верхній Прут», завжди ці проблеми були пріоритетними і всі пропозиції, які вносила обласна влада, безпосередньо торкалися цих проблем.

На підставі попередніх напрацювань, пріоритетів і завдань щодо розвитку транскордонної співпраці в регіоні, відповідно до доручень Президента України (6.07.1999 № 23-01-180, пп. 4, 5 та № 1-14/760, п. 5), постанови Кабміну (29.05.2002 № 587) «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів», розпорядження Кабміну (14.02.2002 р.

№ 59-р) «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва у межах євро регіону «Верхній Прут», рішень Ради євро регіону «Верхній Прут» та її звернень до Президентів і Урядів України, Румунії та Республіки Молдова, Декларації Бухарестського Саміту «Довкілля та сталий розвиток у Карпатсько-Дунайському регіоні» (2001), Заключного звернення і рекомендацій 6-го засідання Парламентського комітету «Україна – ЕС» (1.10.2003), Резолюції Європейського Парламенту 2003/2018 (INI) про послання Єврокомісії «Ширша Європа – Сусідні країни. Нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами», рішень міжурядових комісій «Україна – Австрія» й «Україна – Баварія», Концепції програми транскордонного співробітництва в межах євро регіону «Верхній Прут», затвердженої Міжвідомчою комісією з питань розвитку транскордонної співпраці й євро регіонів і Чернівецькою ОДА, до проекту Програми Сусідства «Україна – Румунія» з ініціативи буковинців були включені цілі, пріоритети і завдання по забезпеченню сталого розвитку прикордонних територій, їх провідних економіко-соціальних секторів, залучено міжнародну технічну допомогу.

Буковина, відповідно до завдань, подала на розгляд за програмою TACIS з прикордонної співпраці до Єврокомісії ряд заявок (2004) на проекти, які мали здійснюватись на базі євро регіону «Верхній Прут»: «Розвиток транскордонної транспортної системи Верхнього Прута», «Технічна допомога та запровадження міжнародних і європейських правил щодо управління лісовими ресурсами та деревообробною промисловістю в Україні. Найкраща практика управління на експериментальних українських фірмах», «Екологічний план управління водними ресурсами євро регіону «Вер-

хній Прут». Питання підтримки цих проектів були узгоджені з основними партнерами: провідними Віденськими інститутами TINA й IC Consulting Group, які спеціалізуються на проектуванні транс'європейських та регіональних транспортних мереж у ЦСЄ, а також регіональними партнерами Буковини і даного євро регіону в Австрії (Федеральна земля Карінтія та м. Клагенфурт), Італії (округ Удіне), Баварії, Франції і Польщі.

У ході підготовки Програми Сусідства ЕС «Україна-Румунія» члени євро регіону «Верхній Прут» визначили спільні проектні напрями та в 2004 р. підписали протокол про погодження понад 30 таких зустрічних проектних пропозицій, під які румунська сторона стабільно отримує фінансування від програм ЕС. У 2005 р. спільно з італійськими Інститутами INFORMEST і CATAS та Ботошанським повітом (Румунія) успішно завершено мікро-проект «Стале управління лісовими ресурсами й інтегрований розвиток життєвого циклу деревини» за програмою TACIS з прикордонного співробітництва. Разом з компанією «Укрекокомресурси» Кабінетом Міністрів України, Міністерством довкілля та сталого розвитку Франції, Міністерством природи України й Австрійським федеральним екологічним агентством здійснено проект «Розробка стратегії гармонізації правової бази поводження з відходами на державному та регіональному рівні за стандартами ЕС», та проект за програмою TACIS IBPP «Ключові інституції», в якому Буковина була пілотною для відпрацювання регіональних механізмів управління ситуацією з відходами. Значимо, що в результаті виконання цих програм екологічна ситуація на Буковині відчутно змінилась на краще.

Водночас ряд проектів поданих Буковиною спільно з Радою євро регіону «Верхній Прут» були відхилені Європейською Комісією. Це стосувалось моніторингу й оцінки транс кордонних водних ресурсів у басейні р. Прут; концепції водозабезпечення Чернівців. Не пройшли проектні пропозиції TACIS СВС подані спільно з Карінтією і спрямовані на забезпечення сталого розвитку євро регіону «Верхній Прут»; програма управління водними ресурсами р. Серет; інституційне забезпечення транс кордонного співробітництва в євро регіоні «Верхній Прут» з питань екологічної ефективності, сталого розвитку тощо.

Органи влади, громадські організації області ведуть активну роботу по поглибленню транс кордонного співробітництва, забезпечення сталого розвитку прикордонних територій та їх провідних економічних і соціальних секторів із залученням міжнародної технічної допомоги. Для створення належних умов реалізації запропонованих проектів за Програмами Сусідства, Буковина ініціювала Закон України «Про транс кордонне співробітництво», який Верховна Рада України прийняла у 2004 р. У зв'язку з підготовкою до прийняття Закону, Україну з робочим візитом відвідав Генеральний секретар Асоціації Європейських Прикордонних Регіонів (АЕВР) Й. Габбе, і провів ряд консультацій у ВРУ і Міністерстві економіки по підготовці до 2-го читання даного законопроекту. Візит спланували також з огляду на прикордонне сусідство 19 з 25 регіонів України, що межують з державами розширеного ЕС і з країнами-учасницями СНД. У ході обговорень законопроект, ініційований Чернівецькою ОДА і розроблений Міністерством економіки України, доопрацювали з урахуванням понад 70 пропозицій депутатів ВРУ і понад 100 – від регіо-

нальних влад. Він отримав високу оцінку провідного європейського фахівця Й. Габбе і визнаний досить актуальним не лише для України. Й. Габбе безпосередньо ознайомився з розвитком транс кордонного співробітництва на західних кордонах України з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, де запроваджувались нові Програми Сусідства з ЕС. Й. Габбе вів предметну дискусію з цих питань з З. Бройде, директором Державного НТЦ «Екоресурс», що виконує ресурсно-координаційні функції в євро регіоні «Верхній Прут», який за розпорядженням КМ України є пілотним для «експериментального опрацювання в межах зазначеного євро регіону механізмів транс кордонного співробітництва як елементів процесу європейської інтеграції і розбудови регіональної політики». Особливо наголошувалось на необхідності гармонізації не лише українського законодавства, але й нового проекту Конвенції країн СНД з новітніми напрацюваннями у законодавстві ЕС щодо транс кордонного співробітництва, які відповідатимуть сучасним викликам у взаєминах розширеного ЕС з його новими сусідами.

Втім, зрозуміло, що для впровадження будь-яких ініціатив, які покликані активізувати та посилити ефективність діяльності в євро регіоні «Верхній Прут» потрібні кошти, а вони відсутні, оскільки бюджет області невеликий, а Київ також переживає кризові часи. За ініціативою області питання про часткове фінансування конкретних транс кордонних проектів з Державного бюджету України неодноразово розглядалося Комітетом ВРУ з питань євро інтеграції, на ім'я голови Бюджетного комітету у 2002-2010 рр. направлялись офіційні запити щодо виділення цільових бюджетних коштів на вказані потреби, але їх не включили до держав-

г а л и ч и н а
ного бюджету ні в 2003-2004, ні в наступні роки.

Натомість румунська сторона, за послідовної підтримки уряду в період 2002-2009 рр. здійснила лише у єврорегіоні «Верхній Прут», наступні проекти за спільно визначеними пріоритетами Програми Сусідства: «Сучава – природокористування та навколишнє середовище до європейських стандартів» (219 млн. євро); інвестиційний проект з модернізації технологічної бази деревообробної промисловості Сучавського повіту (200 млн. дол. США); розвиток інфраструктури Сучавського аеропорту (7,65 млн. євро); будівництво вантажного терміналу на КПП «Серет» (понад 3 млн. дол. США); створення Центру економіки та підприємництва «Буковина» (4 млн. євро); заснування навколо м. Серет у районі українсько-румунського кордону режиму вільної економічної зони (майже 200 тис. євро).

За ініціативою Чернівецької ОДА питання забезпечення сталого соціально-економічного і просторового розвитку, зокрема у сфері дії Карпатської Конвенції, що можуть бути включені до числа проектів за Європейським інструментом Сусідства і Партнерства, були всебічно розглянуті та включені до базових документів Робочої групи сторін Конвенції з питань сталого розвитку транспорту, енергетики, промисловості й інфраструктури у м. Больцано (Італія) у березні 2007 р. На 2010 р. подано для включення до Державної програми розвитку транскордонного співробітництва 6 проектів з транскордонної співпраці, на розгляд у Спільний технічний секретаріат за програмою «Румунія – Україна – Республіка Молдова» 25 проектів з транскордонної співпраці.

Тож, створення єврорегіону «Верхній Прут» і активна участь у ньому буковинців дає, поки

що, ще не настільки відчутні, як планувалось і хотілось би, але все ж плідні результати. Американський учений, Лауреат Нобелівської премії Миру з економіки В.В. Леонтьєв писав, що «конкретна національна економіка може і... повинна розглядатися як система, що складається із взаємозалежних» (13). Розвиток внутрішньої політики України впродовж останнього десятиліття наочно довів, що зміцнення ролі єдиного центру за рахунок прав, ініціативи й ресурсів регіонального і місцевого рівня заводить економіку країни у глухий кут. Водночас поширення процесів регіоналізму веде до ефективних форм забезпечення свободи вибору, маневру у використанні національних ресурсів і потенційних можливостей країни при визначенні та реалізації певного кола цілей соціально-економічного та культурного розвитку. Необхідно й надалі розвивати транскордонну співпрацю регіонів України з регіонами іншими країнами, інших подібних утвореннях, домагатися її активізації та підвищення ефективності, оскільки це сприяє посиленню загальних тенденцій європейської інтеграції.

1. Друзенко Г. Україна – ЕС 2005: під знаком втрачених можливостей та навмисної невизначеності // «І» – 2005. – № 40. – С. 14-21.

2. Нова угода Україна – ЕС не відкриває жодного шляху. І не закриває // <http://www.nevsru.ua/ukr/19 вересня 2008 р.>

3. На саміті Україна – ЕС Київ отримав перспективу членства і короткострокового безвізового режиму // <http://www.nevsru.ua/ukr/19 вересня 2008 р.>

4. Пасова Т. Складнощі перекладу, або Саміт Україна – ЕС у заявах наших та європейсь-

ких політиків // *Голос України*. – 2008. – 11 вересня.

5. *The EU's relations with Ukraine*: http://ec.europa.eu/comm/external_relations/kraine/intro/htm#Sectoral.

6. Кайданович Н. Інтеграційна модель для України: а чи можлива активна інтеграція? // <http://eu.prostir.ua/news/242915.html>

7. Київ розраховує на Асоціацію з ЕС у поточному році // <http://eu.prostir.ua/news/242846.html>

8. ЕС спростовує заяву адміністрації Президента України // <http://eu.prostir.ua/news/242888.html>

9. *Україноскепис ЕС vs Єврооптимізм України* // <http://eu.prostir.ua/news/242905.html>

10. *Mission of the Directorate General for Regional Policy* // <http://ec.europa.eu/>

11. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією: ратифікований Законом № 474/97-ВР від 17.07.97 // http://zakon.nau.ua/doc/?code=642_003

12. Пурич Ш. Про деякі фактори, які впливають на розвиток єврорегіону «Верхній Прут»// *Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: Зб. наукових праць*. – Чернівці: Букрек, 2006. – С. 197-208.

13. Леонтьев В. *Экономические эссе. Теории, исследования, факты и политика* / Пер. с англ. – М. : Политиздат, 1990. – С. 395.

МИРОСЛАВ МАРИНОВИЧ

Д О М А Ш Н Ё

З А В Д А Н Н Я

Д Л Я С Х О Д У

І З А Х О Д У

Е В Р О П И

Спершу цей текст мав характер протесту проти п. 20 резолюції Європарламенту щодо України (від 25.02.2010). Однак, після звернень обласних рад галицьких областей України та кількох українських інтелектуалів, а особливо після виступу на засіданні Європарламенту депутата від Польщі Павла Залевського, настав час не стільки протестувати, скільки робити належні висновки.

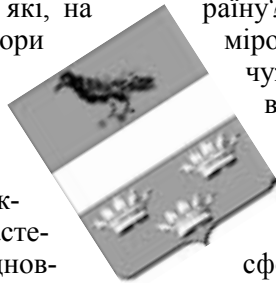
Передусім скажу про висновки, які, на мою думку, мали б зробити ініціатори включення до резолюції цього не-фортуного пункту. Кілька років тому у Львові велись дискусії щодо відкриття відновленого військового меморіалу польських «Орлят». Українська політична правниця мала застереження щодо слова «героїчно» у відновленому написі «Вони героїчно загинули за Польщу» – це, на її думку, мало антиукраїнське звучання. Польська сторона тоді справедливо обурилася: не Україні вирішувати, хто у Польщі має вважатися героєм. Ми визнали правильність такого підходу, бо слід шанувати історичну пам'ять не лише свою, а й свого партнера. Тим більше що історії наших народів так болісно перехрещені, а історіографії – настільки однобокі й ідеологічно спотворені. Сьогодні цю школу змушені були пройти і згадані ініціатори.

Я не перестану дякувати Польщі за той благословений для нас період, коли її політики й дипломати були очевидними адвокатами України в Європі. Ні, не було це лукавством – навіть, якщо врахувати, що за цим виразно проглядалися обриси спільної для обох країн загрози. Для європейців, які мають більш, ніж віддале-

не уявлення про Україну, у цьому польському «опікунстві» була певна вигода: можна було покласти на обізнаність Польщі в українських політичних процесах. Схоже, однак, що сьогодні треба буде брати до уваги, що польські політики часом можуть лобювати свої, навіть цілком щирі національні візії, не кажучи вже про вузькопартійні інтереси, відступаючи від, здавалося б, уже визнаних стандартів.

Це, до речі, ставить ще одну проблему: як можна збільшити обізнаність Європи про Україну? Те, що вона знає сьогодні, значною мірою спотворене довголітнім впливом чужих ідеологій та інтерпретацій. І навіть, якщо хтось і добре орієнтується в українських суспільно-політичних реаліях, то однаково він оцінює їх з позицій власного розуміння європейської історії, сформованого в Оксфорді, Сорбонні чи Гайдельберзі на основі давніх москвоцентричних моделей. Чи можна у такому разі наважуватися робити подібні рекомендації? Може, ліпше спільно з українцями будувати структури взаємного пізнання й діалогу, які розчистять старі стереотипи? До речі, це, наскільки я розумію, входить у прями обов'язки українського дипломатичного корпусу.

Мені не раз доводилося вже апелювати до європейського сумління про те, що неврахування ним злочинності комуністичного режиму і справедливості боротьби з ним призводять до спотвореного розуміння процесів у Східній Європі. Я ентузіастично вітав рішення Європейського парламенту, яким він урівняв злочини нацизму й комунізму. Однак, однією постановою не зрушити з місця тих усталених стереотипів, що їх вибудувала в свідомості та в підручниках історії Ялтинська система безпеки.

Виявляється, не всі можуть і не всі хочуть подолати ці фальсифікації та вийти за рамки своїх особистих і національних обмежень.

Постать Степана Бандери – це лише вершечок «айсберга», якого треба буде зрушити з місця, щоб покінчити з пост-ялтинською аберацією зору. Адже саме ця аберация дала право найбільшому колаборантові з нацистським режимом – Советському Союзові, який вступив у Другу світову війну на боці нацистів, – роздавати своїм ідеологічним ворогам ярлики «колаборантів з гітлерівцями» за мовчазної згоди (а далі й за активної підтримки) Західної Європи. Сталося так, що ініціатори внесення в резолюцію Європарламенту пункту про Бандеру, переживши шквал критики з боку передусім польського суспільства і найпалкіше схвалення з боку Комуністичної партії України та інших проросійських кіл України, на хвилинку опинилися в ситуації, в якій постійно перебувають українські інтелектуали: представити історію ХХ століття лінійно, за принципом «друг мого ворога – мій ворог» неможливо.

Є свої завдання і для колись підкомуністичної Європи. Передусім Україна має вирішити, якою мірою вона, визнаючи Степана Бандеру своїм героєм і беручи за зразок його безсумнівної любові до неї, готова сьогодні взяти за взірць усі методи його політичної та визвольної боротьби. Якщо вже відновлювати правду, то всю. До того ж, якщо ми хочемо, щоб світ пошанував наші жертви, ми мусимо визнати, що наші змагання за незалежність були оплачені не лише нашою власною невинною кров'ю. І польські політики мають чесно відповісти собі на запитання, які шанси обстояти свої національні права, окрім радикальних, залишила Польська держава колись підневільній їй нації. Без вирішення цих двох завдань обидва народи

знову перекреслять свій історичний шанс і борсатимуться в полоні одвічних своїх противленств.

Реакція українського суспільства на пункт 20 була значно гострішою, ніж на всі інші пункти згаданої резолюції. Проте вони також варті критичного аналізу.

По-перше, п'ять років за президенства Віктора Ющенка Україна стукала у двері ЄС, чуючи звідти невтішне: «Ще рано, а може, й ніколи...». Що сталося тепер? Чи Україна виконала критерії вступу? Подолала корупцію? Змінила законодавство? Красномовною ілюстрацією до всіх цих питань є часовий символізм: своє рішення європейські парламентарі прийняли в день інавгурації Президента Віктора Януковича, який задекларував уже проросійський вектор української політики. Все це схоже на погану гру, а за частоколом лукавої політкоректності годі зрозуміти, що насправді можна очікувати від політичного істеблішменту Європи.

По-друге, чи є нинішня Європа й далі тією Європою, куди ми хочемо увійти? Усе своє життя я і мої друзі несли в серці любов і пошану до Європи як до втілення засадничих принципів цивілізації – пошани до прав людини, визнання суб'єктності народів і їхнього права на самовизначення, пошанування гідності людини й окремішньої ідентичності народів. Ці принципи є тими цінностями, на яких можна будувати спільний європейський дім. Що залишається від тих цінностей, якщо європейські парламентарі з очевидною байдужістю голосують за те, щоб безцеремонно вказати українцям, кого вони можуть вважати національним героєм, а кого ні? Чи вдалися б вони до такого кроку, скажімо, щодо Франції чи Об'єднаного Королівства? А якщо ні (що очевидно), то чи не чекатиме на українців в Європейському Союзі

до болю знайома ситуація, коли серед усіх рівних будуть «більш рівні» і «менш рівні»?

По-третє, Європейському парламенту варто було б ініціювати загальноєвропейську дискусію щодо того, які наслідки випливають з цілком слушного визнання злочинності комуністичного режиму. Якщо європейська спільнота до сьогодні з такою рішучістю засуджує колаборантів з нацистським режимом, то як бути з тими, хто колаборував з режимом комуністичним? Якщо Советському Союзові було вибачено його союзництво з Гітлером на початку війни, беручи під увагу, якими жертвами було оплачено боротьбу з ним пізніше, то чому членам ОУН пам'ятають лише їхні наївні сподівання, що гітлерівська Німеччина пітримає створення незалежної Української держави, і відмовляються визнати її, ОУН, власні жертви внаслідок нацистського насильства, зокрема ув'язнення Степана Бандери в концтаборі в Заксенгаузен? Якщо про ілюзії інших державних європейських народів, які були союзниками гітлерівської Німеччини, сьогодні ніхто не згадує, то чому ілюзії недержавного народу, який боровся за своє місце під сонцем, не сходять зі сторінок європейської преси?

Подібних питань можна нанизувати чимало, і до аналізу їх Європа, схоже, все ще не готова. Але почати цю роботу треба, бо інакше вважатиметься допустимим промовчати, коли газовий шантажист Європи величає героєм ката мільйонів невинних людей – Йосифа Сталіна, і засудити як зречення європейських цінностей спробу українців віддати шану в'язневі нацистських концтаборів і борцю зі сталінським режимом.

Мені як українцеві соромно бачити, як нинішні суперечності України фатально підривають її цивілізаційні шанси. Головну причину

цього я вбачаю в посттоталітарній деградації людського духу, що неспроможний піднятися до рівня, з якого суперечності не виключають, а доповнюють одна одну. Проте, не меншою мірою мене тривожить і те, що по-бюргерськи дрібніє і дух Європи, який щораз більше поринає у пастки національних егоїзмів та життєвого комфортизму, готового виправдати навіть кривду, якщо вона обіцяє спокій і достаток.

Входження до ЄС країн Центральної Європи засвідчило, що європейська пам'ять про злочини нацизму мусить бути доповнена пам'яттю про злочини комунізму. Процес цей лише розпочато. Зокрема, майбутнє входження України в європейську співдружність народів стане можливим не лише тоді, коли Україна виконає перелічені в резолюції пункти своїх зобов'язань. Необхідною передумовою такого входження є також смиренне визнання політичною елітою Європи, що, замість впадати в *Ukraine fatigue* (втому від України), їй більше пасувало б спробувати зрозуміти посттравматичні проблеми народу, нещастя якого впродовж усього ХХ століття Європа практично не помічала.

Це потребуватиме, щоб європейці і на заході, і на сході Європи «вгору піднесли серця»: настав час для духовного перезавантаження усього нашого континенту. Бо справа не лише в тім, щоб європейський Схід як «син комуністичного блуду» захотів повернутись до отчого європейського дому. Справа ще й у тім, щоб сам «батько» й увесь його дім були духовно готові його прийняти.

ольга васілевска

збігнєв
Громадзкі

В І З О В А П О Л І Т И К А

П І С Л Я В Х О Д Ж Е Н Н Я

П О Л Ь Щ І Д О

Ш Е Н Г Е Н У

Візова політика є одним із найбільш важливих інструментів, що визначають стосунки між Європейським Союзом і країнами-сусідами. Хоча візовий режим приймається як елемент політики щодо конкретної держави, варто пам'ятати, що насправді він стосується громадян певної країни. Отож, візова політика повинна формуватися з думкою про суспільство, а не про державу. Варто також пам'ятати, що контакти з ЄС є для громадян сусідніх країн найліпшим способом пізнання правил демократії і ринкової економіки. Позитивним прикладом з минулого може служити ситуація Польщі і інших посткомуністичних країн Центральної Європи: Чехії, Угорщини чи Словаччини, громадяни яких швидко отримали можливість безвізового в'їзду до країн європейської спільноти. Не буде перебільшенням сказати, що така можливість мала величезний вплив на проєвропейську поставу і допомогла провести необхідні реформи у тих країнах.

Можливість побувати у країнах Європейського Союзу може бути одним із найліпших способів формування проєвропейських і проєвропейських настроїв у країнах-теперішніх сусідах ЄС. У корисності інтеграції з ЄС треба переконувати не тільки еліти, але, передусім, так званих звичайних людей. Можна навіть сказати, що добрі стосунки ЄС із безпосередніми сусідами неможливі при існуванні віз. Тому то однією із базових засад у стосунках із сусідами повинно бути скасування віз для громадян тих країн. Це стосується як країн Західних Балкан, країн Східної Європи, включених до програми Європейської політики

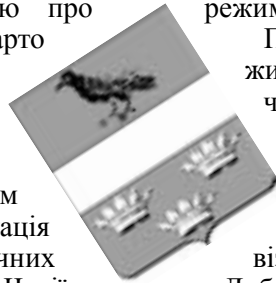
сусідства, так і Росії. Слід зазначити, що таке рішення як довготермінова мета записане в угоді про спрощений візовий режим, підписаної із Росією, Україною, Молдовою і країнами Західних Балкан. У випадку балканських країн – Албанії, Боснії і Герцеговини, Чорногорії, Македонії і Сербії ця перспектива виглядає ближчою після нещодавно прийнятих «дорожніх мап», що приведуть до безвізового режиму.

Процес прийняття безвізового режиму очевидно буде тривати якийсь час, який буде коротшим у випадку балканських країн і довшим для країн Східної Європи. З огляду на це уже зараз Польща повинна діяти для якнайшвидшої лібералізації візової політики щодо усіх сусідів ЄС.

Добрим кроком, що продемонстрував важливість проблеми, є першочерговість дій щодо лібералізації візового режиму у польсько-шведській ініціативі Східного Партнерства.

Парадокс – труднощі замість спрощення

Аналізуючи сучасну візову політику Польщі слід пам'ятати про небезпечний парадокс. Незважаючи на запевнення з боку Польщі і ЄС загалом, що міжлюдські контакти є пріоритетом у стосунках із сусідніми країнами, ситуація мешканців Східної Європи, які хочуть приїхати до Польщі, постійно погіршується. У 90-х роках наші східні сусіди мали безвізовий режим (українці – де юре, білоруси і росіяни – де факто), який повинен був бути скасованим разом із входженням Польщі до ЄС. Однак Польща намагалася проводити лібералізовану візову політику. У польських консульствах діяли спрощені процедури, громадяни України, Молдови і мешканці Калінінградської області отримували безкоштовні візи. Ціна віз для

мешканців інших регіонів Росії і для Білорусії була низькою. Видавалася велика кількість віз при відносно невеликій кількості відмов. Однак, попри таку ліберальну візову політику перед польськими консульствами стояли черги, а мешканці країн Східної Європи негативно оцінювали роботу дипломатичних установ. Чергові труднощі для мешканців Східної Європи викликало підписання угоди між ЕС і Росією, Україною і Молдовою про спрощення візового режиму. У випадку нових членів ЕС угоди стали фактично угодами про ускладнення візового режиму. Адже Польща змушена була істотно збільшити ціну візи для громадян Росії - не мешканців Калінінградської області (з 12 доларів до 35 євро) і запровадити платні візи (35 євро) для українців, молдаван і мешканців Калінінградської області, які раніше отримували польські візи безкоштовно. Абсурдність такої ситуації ілюструє інформація, розміщена на інтернет-сторінці польського консульства у Кишиневі: «Консульство РП інформує, що у зв'язку з угодою, укладеною між Європейським Союзом і Республікою Молдова про спрощення візового режиму скасовані безкоштовні візи для громадян Республіки Молдова».

Входження Польщі до зони Шенгену спричинилося до подальших обмежень. Відкриття кордонів для одних означає одночасне збільшення обмежень для інших, у цьому випадку – для наших східних сусідів. Для багатьох мешканців країн Східної Європи значно важливішим є не збільшення візової оплати, а ускладнення процедур видачі віз. Від них вимагають більшу кількість документів, ціла процедура є дуже складною – дані кожної особи перевіряють у Інформаційній системі Шенген, набагато частіше проводяться співбесіди з аплікантами. Процедура видачі візи повинна, передусім, визначати, чи аплікант

становить безпосередню загрозу для безпеки країн Шенгену, а також повинна протидіяти міграційним загрозам. Усе це спричинює значно більшість кількість відмов і збільшенням часу видачі віз.

Результатом цих змін є істотне зменшення кількості виданих віз і перетинів кордону. Рух на східних кордонах Польщі у першому кварталі 2008 року у порівнянні із першим кварталом 2007 року істотно зменшився. На кордоні із Росією і Білорусією на 40 %, на кордоні із Україною – на понад 25%. Кількість виданих віз у перші 4 місяці 2008 року у порівнянні із тим самим періодом 2007 року є драматично меншою. У консульських відділах Білорусії видано 26 589 віз, що є на 70% менше у порівнянні до 92 865 віз, виданих у 2007 році. В Україні за той же період видано у половину менше віз, ніж у 2007 р. (92 131 проти 209 335), а у Росії на 46% менше (32 252 проти 60 369).

Чотири виклики

Перед Польщею постало щонайменше чотири виклики, пов'язаних із візовою політикою.

1. По-перше, Білорусія. У найгіршій ситуації опинилися білоруси після того, як до Шенгену увійшли їхні найближчі сусіди – Польща, Литва і Латвія. З огляду на відсутність угоди про спрощення візового режиму за одноразову шенгенську візу вони повинні платити 60 євро. Тому першим кроком повинно стати зниження ціни з боку ЕС з 60 до 35 євро, тобто до квоти, яка діє у інших державах, які підписали угоду про візові спрощення. Варто пам'ятати, що до цього часу саме країни-нові члени ЕС, на чолі із Польщею, видавали найбільшу кількість віз у Білорусії. У 2007 році Польща видала понад 280 тисяч віз у консульських установах Білорусії, що становить близько 2/3 усіх віз,

виданих у країнах ЄС. Існуюча візова політика ЄС фактично підтримує режим Лукашенка, пропаганда якого може стверджувати, що ЄС не хоче контактів із білорусами і обертається до них спиною.

Проблема закриття кордону ЄС із Білорусією зауважили у кількох країнах ЄС. На початку 2008 року звернення щодо одностороннього зниження ціни на візи для громадян Білорусії спільно підготували Чеське об'єднання щодо міжнародних справ і Фонд Баторія, яке підписали також президенти Чехії і Польщі – Вацлав Гавел, Александр Квасньневскі і Лех Валенса. Певну позицію у цій справі зайняли також міністри закордонних справ Вишеградської групи, які переконували, що ЄС повинен підтримати демократичні процеси у Білорусії через спрощення поїздок, зокрема через зниження ціни на візи і скасування платної візи для молодих громадян Білорусії. У Європарламенті триває кампанія збору підписів за зменшення ціни за візу для білорусів, яку підтримало багато европарламентарів. Можна, отже, сказати, що існує велика підтримка скасування візової оплати.

Зараз необхідними стають конкретні кроки, як дадуть змогу перетворити політичні декларації у реальність. Польща повинна активно переконувати у цьому бодай частину країн-членів ЄС у необхідності зменшення плати за візи для білорусів аж до скасування плати для широких груп громадян.

Випадок Сербії показує, що такі дії можуть бути успішними. Перед парламентськими виборами у Сербії 16 країн ЄС і Норвегія вирішили скасувати візові оплати для усіх громадян Сербії, щодо яких таке рішення може діяти. За обрахунками Європейської Комісії це понад 80% сербів, що подорожують до країн ЄС.

2. Підтримка лібералізації візової політики для Сербії.

Незрозумілою, однак, залишається відсутність рішення Польщі щодо долучення до тих країн-членів ЄС, які скасували візові оплати для громадян Сербії. Адже Польща повинна підтримувати дії, що спрямовані на лібералізацію візової політики для Західних Балкан. Така політика була б важливою як для стосунків Польщі із країнами того регіону, так і для намагання Польщі спростити візовий режим для країн Східної Європи. Тому Польща повинна якнайшвидше скасувати для сербів платні візи.

3. Застосування усіх можливих у рамках Шенгенської угоди рішень щодо східних сусідів – видача довготривалих віз, віз для тривалого перебування, звільнення від оплат.

Польща повинна подбати про використання механізмів, які дає нам Шенген. Йдеться передусім про можливість видачі багаторазових чи довготермінових віз. Як свідчать дані опитування, такі візи тепер видають дуже рідко.

До використання тих механізмів заохочує навіть європейська Комісія, яка у грудні 2007 року стверджувала, що для спрощення процедури видачі віз країни-члени ЄС використовують не всі можливості, що існують у рамках юридичної системи. Комісія закликає до більш ефективної організації праці консульських установ і стверджує, що ліпше використання країна-членами Шенгенської угоди усіх можливостей (наприклад видача багаторазових віз чи менша кількість необхідних документів від осіб, які заслуговують довіри) призвело б до усунення багатьох із існуючих тепер проблем.

Комісія заохочує також до видачі більшої кількості віз, дійсних до 5 років, для осіб, які мають так звану позитивну візову історію.

Багаторазові і довготермінові візи бодай якоюсь мірою спричинилися б до зменшення кількості бажаючих отримати візи у консульських установах Польщі. Існуючі правила дозволяють звільняти від оплати за візу певні, доволі численні групи осіб, однак, як і у випадку довготермінових чи довготривалих віз цю можливість не використовують належним чином.

У цьому контексті необхідно також збільшити прозорість процедури видачі віз. Це дуже важливо, оскільки власне відсутність чітких правил значною мірою спричиняється до негативної оцінки візової системи – навіть більше, ніж система обмежень. У цьому сенсі польські консульства після розширення зони Шенгену виглядають не надто добре. Апліканти скаржаться на відсутність необхідної інформації, відсутність чітких критерії надання віз певного типу чи звільнення від оплати.

Проблемою є також змінні вимоги щодо необхідних документів. Створення прозорої, ефективної і відповідної до потреб аплікантів інформаційної системи необхідне уже зараз. При цьому слід пам'ятати, що недостатню прозорість і відсутність необхідної інформації використовують посередники, які часто за допомогу в отриманні візи вимагають від аплікантів суми, значно більші, ніж ціна достатньо недешевої візи.

Угоди про малий прикордонний рух

Європейська Комісія у згаданому уже документі закликає до укладення угод, пов'язаних із так званим малим прикордонним рухом. Ці угоди не повинні сприйматися як панацея проти усіх проблем, пов'язаних із прикордонним рухом, однак без сумніву вони є добрим розв'язком для мешканців прикордонних територій.

З огляду на це важливим є якнайшвидше укладання такої угоди з Україною і підписання відповідних документів із Білорусією і Росією. Передусім слід розв'язати проблеми, що стосуються угоди з Україною, до якої має застереження Європейська Комісія, і пришвидшити перемовини із Білорусією і Росією. Варто скористатися також досвідом інших країн ЄС, які або підписали угоди про малий прикордонний рух, або близькі до такого підписання. Треба також пам'ятати, що важливе не саме підписання, а успішна імплементація тих угод. Треба забезпечити ефективну видачу документів, що уможливлнюють малий прикордонний рух, і цей механізм не повинен зменшити водночас ефективність роботи самих консульств, які і без того перевантажені.

Національні візи

Відносно великі можливості для дій даю країнам-членам ЄС національні візи, які дають дозвіл перебування тільки на території держави, що видає такі візи. Зараз польська національна віза коштує 60 євро, за винятком віз для українців і білорусів, ціна яких знижено до 35 євро. Варто замислитись, чому така ціна не застосовується для мешканців Росії, Молдови чи хоча б Грузії, щодо якою декларується велика підтримка у інших сферах.

Часто з'являється аргумент, що у рамках Шенгенської зони існують вимоги щодо обмежень видачі національних віз. Однак статистика виданих національних віз країнами Шенгену вирачно свідчить, що є країни, які видають чималу кількість таких віз. Скажімо в Іспанії національні візи становлять понад 25% від усіх, виданих у 2007 році, в Італії і Португалії – це 16-17%, у Бельгії близько 11%. Саме тому Польща могла б переступати поріг у 3-5%, які часто називає європейською нормою.

4. «Дорожні мапи» для країн Східної Європи до безвізового режиму.

Польща врешті повинна прагнути до вироблення «дорожніх мап» для країн Східної Європи, що привели б до безвізового режиму, подібних до тих, які уже отримали балканські країни. Карти для тих країн містять вимоги до цієї країн, що поділені на чотири групи – охорона документів, нелегальна міграція, громадський порядок і безпека, а також зовнішні відносини і базова юрисдикція. Умовою є дія угод про реадмісію і про спрощений візовий режим. В залежності від того, як рухатиметься справа, Європейська Комісія повинна запропонувати термін скасування віз.

Зараз пріоритетом повинна бути робота над такими мапами для Молдови, Росії і України. Такі мапи повинні дати ясні і конкретні критерії, які повинна виконати країна, щоб отримати безвізовий режим.

Підсумок

Запровадження вище названих постулатів може зупинити помітну останніми роками тенденцію до поступового погіршення умов прибуття мешканців Східної Європи до Польщі. Візова політика Польщі повинна підтримувати наших сусідів. Три перших справи – зменшення ціни за візу для громадян Білорусії, підтримка лібералізації візової політики щодо Сербії і застосування усіх можливих рішень у рамках Шенгенської угоди – повинні бути короткотерміновими завданнями. Четверта справа – підготовка дорожніх мап, що мають привести до безвізового режиму, також не повинна бути довготермівною, і певні дії у цьому керунку повинні розпочатися уже зараз, щоби «дорожня мапа» з'явилася якнайшвидше.

Варшава, 2008

Переклала Ірина Магдши

ЗБІГНЄВ
БУЯК

І Д П О В І Д Ь
Р О Ф Е С О Р У
М А Р И Н О В И Ч У

Шановний Пане Професоре,

З боєм я прочитав про чергове, на жаль, «непорозуміння», про «помилку працівника консульства», «помилку» службовця Прикордонної чи Митної служби. Знаю, що це зовсім не окремі помилки, а ефект тривалої практики і у тому сенсі культури праці нашої адміністрації. Чинovníки і службовці поводяться так, як того від них очікують і за чим їх оцінює начальство. Я не пишу тут про безпосереднє керівництво нижчого щаблю. Критерії оцінки формуються на рівні уряду і керівництва конкретної служби. У цьому контексті Ваші слова про 20-у річницю падіння Берлінської стіни і особливо про 20-у річницю тріумфу Солідарности є для мене лише спогадом про хороші часи. Так, це були події, які несли надії на глибокі зміни у механізмах управління державами, у культурі управління і у роботі державних адміністрацій і служб. Історія Солідарности є для нас усіх винятковим періодом. Така історія повинна зобов'язувати. Адже досвід того руху показує, що гасла про суб'єктність громадянина, про потребу гідності можна наповнити конкретним змістом. Солідарність – це історія громадян, які самі формують свій союз, самі організують зустрічі і дискусії про найважливіші суспільні проблеми і реформи, хочуть брати і беруть відповідальність за свою долю, за те, що діється довкола них, за долю держави. Я був переконаний, що культура суб'єктности буде перенесена на спосіб управління нашою державою, на методи керування публічними

адміністраціями зі всіма їхніми службами. Це було доволі просто зробити, оскільки культура і засада надання послуг публічними адміністраціями є доволі добре розвинена у країнах ЄС, а також у США, Канаді чи Новій Зеландії. Те, з чим стикаєтесь Ви і Ваші країни на нашому кордоні немає нічого спільного із шенгенськими зобов'язаннями. Навпаки, це є їх запереченням. Шенгенська угода повинна служити зміцненню безпеки. Державній владі і її службам вона надає можливість конструювання інструментів для ефективного переслідування злочинності, зокрема прикордонної і організованої. Щодо громадян третіх країн, то система рекомендує такий спосіб дії, який гарантував би збереження їхньої гідності і забезпечував безперешкодний перетин кордону. У моїй країні цю систему інтерпретують у найбільш авторитарний з усіх можливих способів – оскільки ми не спроможні відрізнити чесного і навіть заслуженого громадянина від злочинця, то усіх будемо трактувати як підозрілих. Зайве додавати, що при такому підході організована злочинність не має жодних, підкреслюю жодних проблем із перетином кордону. Спостерігачі ЄС кожного разу, коли відвідують наш кордон, є просто шоковані тим, що на ньому відбувається.

Я пишу про це до Вас, тому що вражений Вашим листом. Я добре знаю ці проблеми, оскільки колись керував польською Митною службою. Той досвід дав мені можливість пізнати і оцінити практику і культуру роботи прикордонних служб країн ЄС. Наша авторитарна практика є їх протилежністю. На жаль, зміна такого стану речей і уподібнення наших методів до взірців ЄС вимагає знань і рішень

г а л и ч и н а
прем'єра і відповідних міністрів – Міністра внутрішніх справ, Міністра закордонних справ і Міністра фінансів. Це вони повинні робити висновки із прикордонних інцидентів. А висновки вимагають інтелектуальних зусиль, осмислення, надання слова безпосереднім виконавцям міністерських наказів і розпоряджень (працівникам консульств). Але виявляється це неможливо. Висновки завжди свідчать про відповідальність найвищих шаблів влади – прем'єра і відповідних міністрів. Тому набагато простіше і зручніше обмежитися наслідками. За наслідки ж відповідають підвладні. У Вашому випадку уже все зрозуміло – «помилка працівника консульства». Зазначу, що гігантська кількість анкет, яка повинна виправдовувати помилки і зволікання у видачі віз, є доказом скандальної помилки в управлінні консульськими службами. Працівники тих служб знають, що слід зробити, аби вирішити проблему. Вони знали про наростаючу проблему і говорили про неї ще десять років тому. Я бачу два можливі пояснення ситуації. Перше – у цьому абсурді є певний метод. Черги у консульстві і негідне трактування під час контролю повинні знеохотити до перетину кордону. Друге полягає у тому, що управління у вказаних міністерствах, що базується на феодалних залежностях, унеможлиблює доступ до інформації про проблеми, унеможлиблює істотну дискусію про методи їх вирішення і тим самим фіксується культура управління, добре відома нам ще з часів Советського Союзу. Мабуть обидва припущення містять чимало правди про консульські практики, які Ви пізнали. Це зовсім не гомо-советікус. Це, на жаль, похідна авторитаризму, який дримає у головах навіть видатних осіб зі світу політики, культури, науки. Університетська освіта не є

жодною перешкодою для авторитарних методів управління. Виявилося, що навіть такий глибокий у сенсі суб'єктності, гідності і такий масовий (10 млн. членів) досвід Солідарности не спроможний бодай приглушити наші авторитарні схильності. Така констатація є результатом зіткнень моїх реформаторських намірів як шефа Митної служби із бетонною стіною методів управління публічними адміністраціями «наших» «солідарних» урядів. Цей авторитарний симптом проявився дуже рано. Як засновник Солідарности я вибачався за такі речі. Це не була найщасливіша реакція, і, передусім, цілковито невдала. Сьогодні я бачу це ліпше, можу ліпше описати і показати способи виявлення авторитаризму у діях різних сфер публічної адміністрації. Я роблю це на семінарах зі студентами вищих шкіл. Я показую водночас, що те, що було суттю, метою, постулатом Солідарности, грузинської Революції троянд чи української Помаранчевої революції, тобто суб'єктне трактування громадян, є щоденною практикою, методом дії і суттю стосунків ставлення публічної адміністрації до громадянина у країнах ЕС, США, Канади чи Нової Зеландії. Наші гасла не були ніякими утопіями, і не є сьогодні наївними, не означають браку прагматизму. Ті, які так це оцінюють, демонструють недостатність знань про управління. Вони прикривають свою неспроможність прийняття рішень твердженням, що зміни потребують часу. Вони показують свою інтелектуальну безпорадність і нерідко розумову закритість.

Шановний Пане Професоре,

Потреба у почутті гідності, яку показували громадяни, долучаючись до Солідарности, Революції троянд чи до Помаранчевої революції повинна і може бути

забезпечена обраною громадянами владою. Владоможці повинні хотіти і повинні знати, як у практичному управлінні державою і публічними адміністраціями реалізувати засади суб'єктного трактування громадянина. Вони знають про те, що це є найважливішою справою. Адже вони уміли говорити про це на вічах, страйках і маніфестаціях. Вони здобували на цьому підтримку, вигравали вибори. Досвід роботи у Митній службі свідчить водночас, що суб'єктне управління, навіть у такій непростій інституції, є не тільки можливим. Такий спосіб управління доволі просто запровадити і він швидко піднімає якість і ефективність роботи, формує довіру і визнання у громадян. Це очевидні речі. Суб'єктно керовані чиновники швидко засвоюють засади надання послуг громадянам. Однак, коли люди отримують владу, щось таємниче діється у їхніх головах, навіть у чиновників найнижчого рангу. Раптом громадянин перестає бути для них суб'єктом. Він стає об'єктом нагляду, контролю, підозрілим об'єктом. Чим більше громадянин є активним у якійсь сфері, тим більше він є підозрілим, тим більше його контролюють, тим більше поліцейських і парополіцейських служб дивиться йому в руки, у документи, тим більше його обшукують. Зайве додавати, що у такій аурі чесні громадяни, тобто переважна більшість, відчувають себе жахливо і радше залишаються пасивними. Натомість злочинці різних мастей чуються як риба у воді. Я пишу про це до Вас, бо Ви зголосилися допомогти вирішити питання видачі віз не тільки для представників науки, але і для звичайних людей. Я дуже хочу, щоб керівництво наших консульських служб хотіло і уміло використати Вашу допомогу. Для мене, як для більшості з нас, громадян і громадянок Речі Посполитої, є

недопустимим те, з чим стикаються громадянки і громадяни України у польській адміністрації. Я не замінив би її, звісно, на українську. Я достатньо наслухався про неї від самих українців. Однак, я знаю, що ключем до зміни у культурі праці є громадська думка. Але щоб журналісти знали про що писати, говорити, що показувати, це повинен «знати» насамперед Університет. Це Університети створили Європу, це завдяки Університетам в Європі розвинулися не тільки наука, культура, мистецтво, але також і цивільна служба. В основі цієї служби лежить переконання, що громадянин є чесним, що йому слід довіряти, що адміністрація надає громадянам послуги, що вона повинна бути відкрита для громадян і створених ними організацій у вирішенні проблем громадського, економічного, політичного життя. Історія Солідарности і Майдану з його наметовим містечком показала, що громадяни цілковито готові до співвідповідальності. Але для того, щоб гасло суб'єктности набуло суті, потрібні знання, уміння, інтелектуальна активність і відвага еліт. Можливо, з інтелектуальною відвагою я перебільшив. Насправді достатньо подивитися, як це роблять у країнах «старої» ЕС.

Закінчую цього листа уже після першого туру президентських виборів у Вашій країні. Результат Віктора Януковича інтерпретують як кінець Помаранчевої революції. Багато хто твердить навіть, що ніякої революції не було. У ті пам'ятні дні я був на Майдані три тижні. Атмосфера того місця була просякнута серйозними розмовами про відповідальність за долю держави, за долю громадянина, про відповідальність за майбутнє і про готовність до самопожертви. Мені нагадувало це атмосферу Серпневого страйку і Солідарности 80-х

г а л и ч и н а

років. Для мене, вашого сусіда, Помаранчева революція залишила очевидний і незгладимий слід у наших взаємних стосунках, у житті самої України, її громадян. Помаранчева революція є буде для світу світлим моментом, зоряним часом в історії України. Розуміння тієї події, її відповідна інтерпретація є необхідним чинником політики, яка буде базуватися на суб'єктності громадянина. Тому це особливе надбання слід плекати і розвивати. На мою думку, це завдання академічних середовищ.

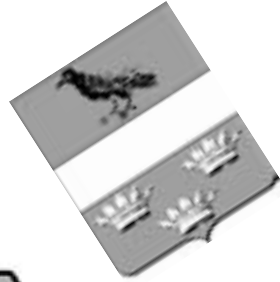
Зичу Вам успіхів в академічній праці і сил для неї,

Стискаю Вашу руку.

Збігнєв Буяк

106

Олександр Сирцов

Б Л И Ч Ч Я
В Р О П Е Й С Ь К О Г О
О Ю З У
У К Р А Ї Н І

Перше враження про країну подорожі складається навіть не в момент перетину кордону. Якщо йдеться про країни з візовим режимом для громадян України, то думка складається ще в момент першого відвідування консульства цієї держави. Щодо держав ЄС, то, здавалось би, особливих відмінностей при відвідуванні консульства не повинно бути. Єдина політика, стандартна для всіх Шенгенських держав, вартість візи у 35 євро, мали б якось згладити ці відмінності. А приналежність до високої європейської культури мали б переконувати українських громадян у перевагах їхнього європейського способу життя. Тим часом ситуація часто є не такою простою.

Власне Львів за роки незалежності перетворився на такий собі дипломатичний центр на Заході України. З советських часів ми успадкували Консульство Республіки Польщі. Щоправда за советських часів воно мало статус консульського пункту, однак за роки незалежності його статус піднявся до Генерального Консульства Республіки Польща. Другою дипломатичною установою, яка з'явилась у роки незалежності, стало Генеральне Консульство Чеської Республіки у Львові. І вже минулого року при Почесному консульстві Королівства Бельгія у Львові відкрився відділ, який так само має право видавати візи на право в'їзду у цю країну. Водночас, аналогічний відділ відкрився і при Почесному консульстві Нідерландів у Львові.

Однак, традиційно найбільша увага приділяється Генеральному Консульству Республіки Польща у Львові. Загалом актив-

ність поляків у напрямку видачі віз для українських громадян таки вражає – за роки незалежності вони зуміли розгорнути цілу мережу генеральних консульств – окрім установ у Києві, Львові, Харкові та Одесі вони кілька років тому відкрили своє представництво у Луцьку, згодом у Вінниці і у Севастополі. При цьому всьому найбільшою консульською установою Польщі в Україні є Генеральне Консульство РП у Львові.

Воно є абсолютним рекордсменом серед іноземних консульств в Україні за кількістю віз, які видаються в одній установі. Однак, саме робота польського консульства викликає найбільше нарікань з боку галичан.

Треба визнати – з одного боку, польські дипломати роблять все можливе, аби полегшити процес отримання віз для українців. Частково ситуацію полегшило відкриття Генерального Консульства у Луцьку, яке обслуговує Волинську та Рівненську області. Також у Львові відкрили тимчасове приміщення Генерального Консульства Польщі на вулиці Сміливих. І, врешті-решт, Польща завершує (не без проблем) будівництво нового приміщення консульства на вулиці Івана Франка. Саме після відкриття нового приміщення Консульства ситуація має кардинально змінитися – про це постійно говорять польські дипломати. Так само опитування відвідувачів Консульства показало, що кількість відмов у видачі візи є відносно невеликою. Та усі зусилля польських дипломатів поки-що не дали якихось серйозних зрушень у справі отримання візи у цій установі. Передусім проблеми виникли з електронною реЄСтрацією у черзі – її остаточно відмінили. Причиною цього стали хакерські атаки на сайт консульства, за допомогою яких зловмисники

г а л и ч и н а
намагались впливати на реЕСтрацію в електронній черзі. Так само проблемою є численні фірми, що надають допомогу в отриманні візи у Консульстві – навколо стоїть кілька автопричепів, в яких можна отримати «допомогу» у пришвидшенні видачі візи. Польські дипломати звично кажуть, що це проблема не їхня, а місцевої влади, яка не може дати собі з цим раду.

110

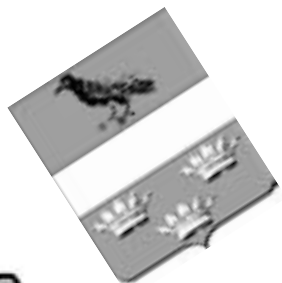
Утім, результати моніторингу роботи консульств, які за фінансової підтримки фонду «Відродження» проводять громадські організації, засвідчили ряд цікавих моментів. Щоправда дослідження стосувалось тільки роботи польського та чеського консульства, оскільки бельгійських та нідерландських віз на той момент у Львові ще не видавали. Передусім – більша частина відвідувачів польського консульства – мешканці Львова та області. І лише 5% відвідувачів мусять добиратись за 250-350 кілометрів. Натомість у Чеському консульстві 10% відвідувачів – це мешканці Львова, натомість значна частина відвідувачів цього консульства – мешканці інших областей, передусім Закарпаття. Кожен 10% відвідувач чеського консульства мусів проїхати понад 350 кілометрів, – такої категорії відвідувачів у польському консульстві взагалі немає. І якби ця поїздка була результативною – це було би ще пів-біди. Однак, значна частина відвідувачів чеського представництва фактично їхала, щоб «поцілувати клямку». Також чеські дипломати не особливо церемонились і в мовному питанні. Якщо з україномовними відвідувачами польського консульства розмовляють українською, то з кожним четвертим україномовним відвідувачем чеської амбасаді говорили чеською. Цікаво, що з російськомовними відвідувачами такої

проблеми не було – з ними розмовляли їх рідною мовою.

Якщо ситуація навколо Генерального Консульства Польщі у Львові так чи інакше перебуває під пильним контролем громадськості, то набагато серйозніша ситуація з Генеральним Консульством Чехії. Щоправда кількість віз, що видають чеські дипломати на порядок менша, аніж у їхніх польських колег. До того ж переважна більшість відвідувачів цього консульства, як показують дані соціологічних опитувань – мешканці сонячного Закарпаття. І їдуть вони зовсім не на наукові симпозиуми до старовинної Праги. До того ж, нещодавно у цьому консульстві взагалі припинили видачу віз, а Генеральний Консул Чеської Республіки у Львові Ладіслав Граділ опинився у центрі дипломатично-корупційного скандалу. Як виявилось, в обхід чеських законів, ця установа налагодила реЕСтрацію бажаючих отримати візи через приватну фірму. Однак, при цьому чеські дипломати не провели належним чином тендеру на вибір фірми, а сама фірма виявилась наближеною до Генерального Консула Чехії у Львові. У результаті чеське МЗС не тільки тихо прибрало дипломата з цієї установи, а й взагалі звільнило з роботи.

Нещодавно мешканці Галичини отримали змогу отримувати у Львові візи Бельгії та Нідерландів. Щоправда вирішено цю проблему у незвичний, як для дипломатії спосіб – візовий відділ відкрився при Почесних Консульствах цих країн у Львові. Щоправда кількість віз, які видають ці установи є незначною – великою популярністю в українців ці напрямки не користуються, хоча в перспективі тут обіцяють видавати до 1000 бельгійських віз щороку. Наскільки така новація себе виправдовує поки що говорити передчасно.

тарас возняк

ДИПЛОМАТИЧНА
ІЗОЛЯЦІЯ
УКРАЇНИ
ТАЕСКАЛАЦІЯ
ПОЛЬСЬКО
УКРАЇНСЬКИХ
НЕПРОЗОМІНЬ

Завершується процес дипломатичної ізоляції України. Він є елементом більш широких геополітичних змін, однією з яких є кристалізація геополітичної осі Берлін-Париж-Москва. Дуже багато говорилося про те, що її немає, що вона неможлива. Так – неможлива. Але у формальному сенсі, як свого роду черговий Троїстий союз. Однак, як було сказано – судить по ділах їхніх. А диму без вогню не буває. Причому у цей процес ізоляції України втягуються, свідомо і не свідомо, й інші країни.

Попри реальну різницю в інтересах та ідеології (точніше публічній реториці) не можна не побачити чіткої синхронності у позиціонуванні цих трьох столиць з дуже багатьох питань.

Звичайно, не з усіх. Попри всю свою прив'язку до російської газової труби, ЄС, зокрема Берлін все ж робить кроки для реальної диверсифікації постачання газу та різкого зменшення його споживання. Що не може не настоювати Москву.

Попри ніяку позицію у питанні реальної деінтеграції Грузії під час самої російсько-грузинської війни 2008 року, яка тільки стимулювала російську агресію, вони все ж не опустили до формального визнання самопроголошених територій.

Та нас в Україні мала б цікавити передусім власне Україна. Уже всі розуміють, що провал українських євроінтеграційних та євроатлантичних планів спричинений не тільки недолугістю українського керівництва, а й узгодженим блокуванням цих процесів з боку головних гравців у ЄС. Зокрема Німеччиною та Францією.

У результаті неспроможності сьогоднішнього українського політичного керівництва розблокувати ці процеси Україна опинилася у свого роду блокаді. Вона не інтегрується ні до ЄС, ні до НАТО. Але так само, поки-що, за цього керівництва, – не інтегрується і у російські політичні проекти.

Політичний провід України втратив можливість апелювати до якихось реальних політичних перспектив України. Йти стало нікуди... І це було б половиною біди. Гірше, що дезорієнтований сам народ – завдяки таким внутрішнім і зовнішнім зусиллям з позбавлення України будь-яких перспектив, він так і не визначився – куди ж він йде і чого хоче. А тому непотрібною йому стає й сама Україна, оскільки вона виявилася політичним інструментом, який ні на що не надається.

Не так багато залишилося і щирих чи ситуативних союзників України. Та й тих пробують тим чи иным способом відвернути від України. Он нещодавню зустріч президента США Барака Обами російське керівництво негайно використало для того, щоб під «перезавантаженням» американсько-російських стосунків протягнути визнання України сферою особливих інтересів Росії. І протести власне американців, що нічого такого не було – не аргумент для російських пропагандистів. Для Росії надзавданням є тим чи иным способом обміняти українських суверенітет на будь-які преференції для США. Чи то на впливи на Північну Корею чи Іран (якщо такі насправді є), чи то на згоду на подальше роззброєння, чи на що-небудь інше. Головне – ізолювати Україну від США, Євроатлантичного співтовариства. А після цього з нею буде легко розібратися наодинці.

Ще одним істотним, як на центральноєвропейські масштаби, союзником України упродовж чи не всієї її незалежності була Польща. Її проукраїнськість мала і прагматичні причини, і причини чисто ідеологічного характеру. Упродовж усіх років незалежності Польща послідовно підтримувала євроінтеграційні та євроатлантичні плани України. Спілкування українського та польського суспільств на різних рівнях не мало собі рівних. Принаймні, з українського боку.

Не менше зусиль у справі інтеграції України у світове співтовариство прикладала і маленька Литва за президентства Валдаса Адамкуса. Однак, зміна президента та економічна криза навряд чи дасть можливість новому прагматичному президенту Далі Грибаускайте продовжувати цю лінію литовської політики та дипломатії.

Та найбільш тривожно розвиваються стосунки все ж з Польщею. Вже тільки незрячий не бачить негативних тенденцій у польсько-українських стосунках. Почалося з задекларованого чинним прем'єр-міністром Польщі Дональдом Туском упорядкування стосунків з Російською Федерацією. Блага справа. Рівно тією ж мірою, що й безнадійна. Безвідносно до величини тих поступок, які зробить Польща. Однак – задекларував – то потрібно виконувати.

Не знаю, чи пов'язана ця декларація напруженості з ескалацією дрібних інцидентів у польсько-українському пограниччі. Тим більше, що в них, зрозуміла річ, зацікавлена, перш за все, Росія. Їй ну зовсім ні до чого польсько-українське порозуміння.

Розпочалося з девастації пам'ятного знаку на місці, де був польовий шпиталь для воїнів УПА на горі Хрещатій у Підкарпатському воєводстві ще у квітні цього року. У проміжку між

римо-католицькими та греко-католицькими святами, коли люди зайняті святочними приготуваннями хтось ущент розбив цей пам'ятний знак у глибокому лісі. Знак, який нікому особливо і не заважав, але його можна було легко і безкарно розбити. Десь у той самий час, як паралельну акцію вчинили акт вандалізму над хрестом, що стоїть на місці розстрілу німецькими нацистами польської професури у Львові – намалювали свастику.

Розрахунок, очевидно, був на погіршення польсько-українських відносин. Принаймні на регіональному рівні. І Львівська обласна рада відреагувала. Виважено і з розумінням важливості українсько-польського порозуміння для стратегічного просування України до Європи. І в дусі добросусідства, врешті-решт.

Зреагувала і преса з обох боків кордону. Порізно.

Невдовзі Сейм Республіки Польща приймає ухвалу від 15 липня щодо «трагічної долі поляків на «kresach wschodnich». Очевидно це така форма боротьби за патріотичний електорат всередині Польщі. І знову реакція обласних рад Західної України – так званих «східних околиць» – очевидно Польщі (?) – у стилістиці офіційного документу, який прийнятий Польським Сеймом. Ніхто ж не сумнівається у трагічності загибелі тисяч людей у кривавому польсько-українському протистоянні 40-50 років як на території України, так і на території Польщі. Однак ніколи українська сторона навіть на рівні документів, прийнятих обласними чи міськими радами не застосовувала терміни «колишні українські етнічні землі у Польщі». А було чимало провокаторів, які сплять і бачать, щоб ця дипломатична помилка була зроблена.

Про засудження національного українського резистансу у цьому ж документі також багато переговорено. Чи дозволить хто-небудь собі в

Україні на офіційному рівні засуджувати Армію Крайову? Бо ж всяке було. На війні як на війні. Була і різня українців у Павлокомі, Сагрині. Чи, може, цю різницю вчинив хтось невідомий? Президенти обох країн знайшли у собі сили говорити і про ці непрості випадки. Однак у офіційному документі державного рівня оскаржувати весь національний рух – це вже занадто. Тоді відліку поражунків не буде кінця. Що не означає, що кожна жертва має бути названою, а реальний злочинець покараний.

Перлиною цього документу стали ознаки геноциду (*Iudobojstwa*), які автори тексту ухвали Сейму побачили у подіях 1943 року. А це шлях до міжнародного трибуналу, як у випадку Руанди та колишньої Югославії. Ось так! І не менше.

Наступним елементом нагнітання протистояння стала історія з велопробігом, присвяченим 100-річчю з дня народження Степана Бандери. Не вникатиму у деталі. Інформації про цю подію, яка не відбулася, більш, ніж достатньо. Однак і польська, і українська сторони конфлікту мусять зрозуміти, що і поляки, і українці матимуть свій пантеон героїв та політичних діячів. І ніхто нікому не зможе і не має права накидувати свій погляд на історію. Історії двох народів є і залишаться різними. І з цього не потрібно робити трагедії. Це тільки Росія хоче накинути всім своє трактування історії. Та ще й затвердити її ледь не Генеральним штабом російської армії.

Примирення не є уніфікацією. Ми залишимося різними. Однак вражає та узгодженість, з якою таврується український національний резистанс 40-50 років з усіх сторін. Тут просто в десятку «поцілила» Канцлерін Ангела Меркель, присягнувши 14 серпня у Сочі боротися з глорифікацією чи проявами націонал-соціалізму в Україні! «У тому, що стосується вашого

запитання (це до автора запитання – авт.) щодо героїзації нацизму в Україні, то можу сказати, що засудження націонал-соціалізму і обговорення націонал-соціалізму для Федеративної Республіки Німеччини завжди однозначне. Ми знаємо все про ці часи. Не тільки заперечення Голокосту і цієї великої катастрофи – все це відобразилося на Німеччині. І де б ми такі тенденції не спостерігали, не важливо, у якій країні, де б не пробували зробити з націонал-соціалізму хоч якась явище, то, звичайно, ми – Федеративна Республіка Німеччина – з всією рішучістю будемо цьому протистояти. Це сам по собі зрозумілий факт, байдуже, де і як це відбувається». Ось так! Невдовзі тільки українці будуть винні у всіх злочинах Другої світової війни. А бідні німці були спокушені цими підступними українцями. І це кидається у вічі країні, яка втратила у боротьбі з німецьким націонал-соціалізмом дев'ять мільйонів громадян! У присутності другого президента Дмитрія Медведева, країна якого так і не визнала ні трагедії Голодомору (ще якихось сім мільйонів!), ані не вибачилася за масові репресії проти свого народу. Бо ж саме Росія вважає себе юридичним і моральним спадкоємцем СРСР.

Але важливе інше – з України роблять пострах для всього цивілізованого світу. Оскаржуючи, з подачі росіян, Україну у відродженні нацизму, усе знаюча Канцлерін не лише хоче потрафити Медведеву&Путіну, на угоду яким і розкидається такими фразами. Вона апелює і до громадської думки у Тель-Авіві та Вашингтоні. А вони, ой як вразливі до таких тем. Німеччина останнім часом щось дуже активно пробує «поділитися» своєю виною за злочини, вчинені під час панування нацизму. Нещодавно мене шокувало запитання від групи високочоліх і дуже ліберальних німецьких інтелектуалів «А де ви поділи ваших галицьких євреїв?»

Ні, це не жарт. Так і хотілося запитатися у відповідь «А ви не знаєте?»

Так, були й інші злочинці. Так, були й колаборанти. І найбільший з них – це режим Сталіна, який разом з Гітлером і розпочали цю війну. Натомість Медведєв і Меркель щось торочать про український націонал-соціалізм, якого в Україні ніколи не було. Був комунізм і націоналізм. Однак не нацизм. І це пані Канцлерін мала б знати. І знає. Та робить своє. Як і тандем Путін&Медведєв. Навіщування жупелів на Україну є чіткою технологією у справі ізоляції України від світового співтовариства.

Уся справа в деталях – таке ненав’язливе перекидання вини і переакцентування матиме свої довготермінові політичні наслідки. Вони не особливо помітні. Але все ж уважний спостерігач бачить накопичення цієї ентропії, цієї нехиті до України та всього українського. Про «помаранчевий режим» – то годі й мовити, він повинен бути затаврований раз і назавжди.

Для провінційного львівського обсерватора одним з таких дрібних та дуже спектакулярних елементів став візит 22 липня віце-прем’єр-міністра, міністра внутрішніх справ Польщі Гжегожа Схетини до Львова з огляду на завершення дуже позитивного процесу – відкриття малого прикордонного руху між Польщею та Україною. Неодмінним елементом кожного офіційного візиту високого посадовця Польщі до Львова є покладення вінків до могили невідомому солдату на Польських військових похованнях та до Меморіалу Української галицької армії на Личаківському цвинтарі. Усі деталі тут мають значення. А тому не пройшла попри увагу української сторони одна дрібна деталь – архієпископ Мечислав Мокшицький та міністр закордонних справ Польщі Радослав Сікорський (!), що супроводжували віце-прем’єр-міністра, при переході від одного меморіалу до

іншого десь “розтанули”. Крім віце-прем’єр-міністра до меморіалу УГА пішов тільки міністр спорту і туризму Мірослав Джебєцький. Ну і вся львівська влада. Невже минулися часи двох великих митрополитів – Любомира Кардинала Гузара та Мар’ян Кардинала Яворського, які, не дивлячись на свій вік і немочі, не дозволяли собі знехтувати цим ритуалом? Невже ми вступаємо в інші часи, коли і наша взаємна недовіра, і нехиті, і лінь, і чого правди таїти, – глупота, дозволять третім сторонам нас знову розсварити?

І це за мовчання громадських авторитетів з обох сторін кордону. Так, Яцека Куроня, який сказав своє слово і у справі Личаківського цвинтаря, і у справі українсько-польської різни на Волині, великій Волині, а не лише по теперішній українській стороні, вже немає. Однак хтось та є. Чи пенві кола, спостерігаючи за новою ескалацією непорозумінь та провокацій, вважають їх слухними і такими, що «прагматизують» українсько-польські стосунки, перетворюють на стосунки формату ірландсько-українських? Марна справа. Ми були і залишимося не байдужими одні до одних. А тому тим більше потрібно пильнувати ті здобутки, які були вистраждані обома нашими народами. Не маємо права байдуже спостерігати, як треті сторони, наші ниці духом і наші (й не наші) провокатори мозольно працюють над нашим розбратом. З подачі добрих спонсорів денно і нічно організують все нові і нові конфлікти, як правило прикриваючись тріскучим українським чи польським гіперпатріотизмом.

І метою їх є не відстоювання української чи польської правоти, української чи польської незалежності. Вони є тільки інструментами у руках тих сил, які знову і знову рвуться облаштувати світ по-своєму. Результати такого «облаштування» світу як Польща, так і Україна за-

g a l i c j a

знали на своїй шкірі. То, що – будемо повторювати незасвоєний урок?

Гадаю – не варто. Ні на громадському рівні, ні на рівні самоврядних одиниць, ні на рівні Посольств чи Консульств ми не маємо права ні бавитися у дешевий патріотизм, ні потурати різного роду популістам і провокаторам, ні бути непрецезійними у своїй роботі, а тим більше – незичливими одні до одних. Драконові зуби можуть прорости, якщо ми не працюватимемо над нашим порозумінням кожного дня.

тарас возняк

Ф Е Д Е Р А Л І З А Ц І Я

У Н І Т А Р И З А Ц І Я

У К Р А Ї Н И

Ч И П І Д Г О Т О В К А

Д О Д Е М О Н Т А Ж У ?

Останнім часом після радикальної зміни влади та, що головне, її зовнішньополітичного курсу у різних, часто протилежних політичних таборах, раптом знову заговорили про можливу федералізацію України. Заговорили як на Заході країни, так і на Сході та Півдні. Заговорили політичні опоненти - і регіоналі-евразійці і дуже просунуті галицькі євроатлантисти. Усім раптом така унітарна Україна стала осоружною, не потрібною.

Але все ж, у відповідності із існуючим законодавством, Україна є унітарною державою. Декларативно. А насправді, маючи у своєму складі Автономну республіку Крим de facto вона все ж не є чистою унітарною державою. Щоправда, і Крим не є федеративним утворенням - значною мірою його автономність також декларативна. Цю автономію створили свого часу як політичну поступку Росії при розпаді ССРСР.

Що є безпосередньою причиною цього сплеску? Очевидно, що саме політичні потрясіння останніх місяців. Спостерігаючи за періодичною актуалізацією федералістської проблематики можна зауважити, що вона актуалізується саме під час різких змін влади, політичного курсу країни, економічних чи інших потрясінь.

Так, розпад ССРСР призвів не лише до сепарації України, але й до федералістських і навіть сепаратистських тенденцій у Криму і на Закарпатті. Водночас реалізовувалася програма «закладання вогнищ сепаратистських тенденцій» у незалежних країнах, що

утворювалися на теренах колишнього ССРСР, як от в Аджарії, Південній Осетії та Абхазії (Грузія), Придністров'я (Молдова), Карабах (Азербайджан), щось подібного пробували створити на сході Естонії, але невдало. Це була і форма порятунку для населення, яке чогось боялося. Причому байдуже, чи загроза була реальною, чи віртуальною. А часто саме віртуально. Тому через відділення від загалу, від решти тієї чи іншої країни, робилися спроби чи то відстояти свої інтереси, чи свою культурну ідентичність. Зрозуміло, що при цьому було багато інспірації, роботи спецслужб, і простого цинізму.

Стагнація режиму президента Кучми наприкінці 90-х і напередодні Помаранчевої революції породжували чисто естетські бродіння і серед запаленців галицької культурної специфічності. Совковість режиму не могла не викликати у молодій вестернізованій галицькій інтелігенції простої огиди, що й породжувало галичиноцентричне сум'яття. Принаймні це було красиво. І, до речі, мало чималий культурний доробок та спадок, - ці естетичні шукання на багато років наперед задали стильові характеристики майбутніх політичних, суспільних та культурних процесів у Галичині - починаючи від вистрою кнайп і закінчуючи пуританським євроатлантизмом політичних рухів.

Перемога Помаранчевої революції і поразка Партії регіонів 2004 року спровокувала жорстку політичну кризу на Сході України. Прихильники ПР відчували реальну загрозу і спробували «заховатися» від помаранчевого режиму у мушлі Південно-Східної Української Автономної республіки - навіть було зроблено перший крок до того - організовано історичний з'їзд партії у

Северодонецьку. Це так нічим і не завершилося, однак політичне мислення прихильників ПР шукало порятунку у федералізмі.

Упродовж п'яти років правління президента Віктора Ющенка навіть були спорадичні спроби реалізовувати криптофедералістські тенденції на Південному Сході та у Криму. Ці спроби стосувалися чи то мови, чи то бюджетних питань. А інколи навіть набирали форми політичних декларацій.

Перемога Віктора Януковича 2010 року дивним чином породила федералістські бродіння як на Півдні України, так і на Заході.

Щонайперше це проявилось у Криму, який форсовано почав наповнювати свої федералістські декларації вже майже сепаратистськими сенсами, виходити навіть за рамки Конституції України. На загал ці тенденції у Криму вже починають нагадувати підготовку до виходу Криму з складу України у майбутньому. Зачищаються всі сліди української культурної і політичної присутності. Навіть на семантичному рівні. Не лише перейменовується Верховна Рада Криму на Верховний Совет Криму, але й Богу душу винне село Українське має бути перейменоване...

Дещо слабшою була відрухова реакція на обрання президентом Віктора Януковича у Галичині. Все звелось радше до кухонних розмов. Не відновилася й робота вже історичної Галицької Асамблеї - хоч і декларативного, однак ефективного органу трьох галицьких обласних рад, яким на початку 90-х вони ефективно скористалися, підштовхуючи владу УРСР до проголошення незалежності України. У ситуації 2010 року такий інструмент був би доволі ефективним для тиску на центральну владу, очолювану Януковичем. Однак немає політичної волі – та й якість депутатського корпусу не

така, як у 90-х. Навіть політичні протести обласних рад Західної України проти явної узурпації влади та ламання Конституції України були в'ялими. Хоча бродіння були. Єдиним реальним вислідом, окрім чистих декларацій, стало повернення в рамках самоврядування деяких функцій від обласних адміністрацій до обласних рад. Це принаймні хоч якесь зміцнення самоврядування і хоч якась оборона від советизуючих та русифікаційних тенденцій з Києва. Однак не більше. Навіть пролегоменами федералізму ці кроки назвати не можна.

Зрештою, може й слушно. Бо устами такого флагмана антиукраїнських провокацій, як Дмитрій Табачнік задекларовано і план «виштовхування» галичан з українського проекту - спочатку постулюється ледь не антропологічна відмінність галичан від решти українців, а потім через місточок різних ментальностей та політичної культури наддніпрянців та наддністрянців Дмитрій Табачнік милесенько відкриває для галичан хвірточку федералізму через яку їх виштовхають з «русской Украины», щоб не заважали «обустраивать русский мир». План явно експортний - московський.

Але нам важливо зрозуміти, що на постсоветському просторі федералізація використовуються у кількох цілях:

- Задля політичної провокації і утримування тієї чи іншої держави у покорі через активізацію федералістських (читай сепаратистських) тенденцій (випадок України).

- З метою демонтажу тієї чи іншої держави через її розчленування (випадок Грузії і, можливо, Молдови).

- З метою реального захисту населення, яке має інші погляди на питання національної консолідації в рамках тієї чи іншої держави-нації (випадок Чечні).

Разом з тим можна подивитися на проблему удосконалення адміністративно-територіально устрою і виходячи не з сьогоденних спекуляцій чи політичного протиборства. Ясна річ, що Україна успадкувала старий адміністративно-територіальний устрій від ССРСР, який вже давно застарів і гальмує розвиток держави. Ясна річ, що його потрібно вдосконалювати.

Маємо масу досліджень, наукових обґрунтувань, проведено масу конференцій та нарад - а віз і нині там. Бо політичній еліті це не потрібно. Політична «захеканість» кожної, буквально кожної влади, які живуть від виборів до виборів не дає змоги не те що зосередитися на цьому питанні - а воно динамічно назріває - але й обмовитися про нього (окрім декламацій та іншого «сотрясання воздухів») з огляду на справи електоральні - усі панічно бояться неминуче болючих і непопулярних реформ.

Приклад невдалої спроби здійснити адміністративно-територіальну реформу 2005 року став доброю наукою для наших політиканів. З того часу ніхто насправді всерйоз за цю справу не брався. І, на моє глибоке переконавання, не візьметься (якщо не враховувати сепаратистських інспірацій у Криму та подібних регіонах - однак з цивілізованою адміністративно-територіальною реформою ці провокації нічого спільного не мають).

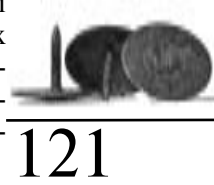
Пустопорожні декларації й цієї влади матимуть нульовий результат вже хоча б тому, що по своїй суті вона, влада, наскрізь советська. Завдання сьогоденішнього президента є не делегування повноважень регіонам, оптимізація стосунків центр-периферія, а жорстка консолідація усіх важелів влади в одних руках. Що ми і спостерігаємо. Таким чином, як це не парадоксально звучить, режим Віктора Януковича може виявитися головним ворогом всякого

федералізму (з перетіканням у сепаратизм) в Україні. Інша справа, що унітаризація відбуватиметься за советським шаблоном (жорсткі владні вертикалі, нівелювання самоврядних функцій рад, семантичне перекодифікування українського контексту в стилі Табачника - Велика Вітчизняна війна, георгіївські стрічечки, пам'ятники Сталіну, русифікація і т.д.).

У цьому контексті інтереси режиму Януковича неминуче суперечитимуть інтересам Росії у Криму, яка зацікавлена у максимальному дистанціюванні Сімферополя від Києва - на перспективу. На разі цьому Янукович протиставитися не може - Росія залишилася його єдиною опорою. Зрештою він сам так розпорядився і тому став абсолютно від неї залежним. Тому російській підготовці до демонтажу держави Україна він протиставитися не може. Йому залишається тільки вдавати, що нічого не відбувається.

Отож - чому багато хто в Україні хотів би модифікувати політичний устрій України в бік її федералізації, здається, зрозуміло.

7 червня 2010

Павел Залевскі

К О Н Ц Е П Ц І Я

Г Є Д Р О Й Ц Я

І М Є Р О Ш Е В С К О Г О

Н Е Б У Л А

П Е Р Е В І Р Е Н А

«Super Express»: - Качинські, Квасьневські, Валенса – громадяни Речі Посполитої і у різний час її найвищі представники – п'ять років тому приїхали до Києва, аби підтримати Помаранчеву революцію. І не тільки заради неї самої, а задля польських національних інтересів. Де результати рішення, якому польська східна політика слідувала довгих п'ять років? Може назвемо це коротко: програв...

Павел Залєвські:- Україна потерпіла не програв, а поразку. Багато мільйонів людей, які повірили в ідею, щоденно обманювалися політичними практиками Ющенка і Тимошенко. Польща ж – як би це не виглядало – підтримала не конкретного кандидата, а правомірні вибори. І такими ті вибори власне і були. Це був успіх Польщі. Поразкою ж була пізніша політика Польщі щодо України – ми не зуміли створити відповідного заохочення для правлячих кіл України, аби вони провели реформи у своїй країні і врахували польські інтереси.

- **А тепер виграла особа, яка тоді стояла по той бік барикад...**

- Виборча мапа не змінилася – ті ж регіони підтримують помаранчевих і ті ж – блакитних. Шалька перемоги, хоча і не дуже, але все ж перехилилася на бік Януковича. Важливо, що ця перемога є цілковито инакшою, ніж потенційна перемога п'ять років тому, якої досягли б методом фальсифікацій і втручань з боку Росії. Тепер же це було рішення самих українців. При демократії, якщо люди розчаровуються у чиемусь правлінні, то обирають конкурента.

- **Як ми повинні ставитися до рішення президента, що уже залишав свій пост, надати звання Героя України особі, що очолювала негідників, які вчинили геноцид поляків?**

- Політику щодо Ющенка проводила канцелярія Президента Качинського. Була допущена ситуація, коли Ющенко почав будувати українську національну ідентичність на націоналістичній традиції зокрема, на тій, яка мала дуже негативне втілення у терорі, уособленому Бандерою чи Шухевичем.

Качинські не реагував на глорифікацію тих постатей своїм українським колегою, і довів до того, що Ющенко не побоявся бути послідовним і поставити крапки на «і». Качинські довів до диспаритету історичної пам'яті – геноцид на Волині він називав «подією», водночас голосно і охоче розповідаючи про кривди нашого народу, не пов'язаними із польсько-українськими стосунками.

- **«Российская газета» зауважила твердий тон реакції Качинського на рішення Ющенка...**

- З реакцією, яка повинна була бути миттєвою, президент Польщі носився тринадцять днів. Це достатній коментар.

- **Догмою польської східної політики є думка Гедройця і Мерошевського: процвітання Польщі можливе тільки тоді, коли від Росії нас відділятиме кордон незалежних країн. Як можна опиратися на таку архаїчну концепцію? Адже ми сидимо на російських трубопроводах як наркоман на голці. Навіть, якщо б нас розділяла сотня країн, ми все ж залежимо від Росії чи – буде краще – від діалогу із Росією. Навіщо інвестувати увесь**

г а л и ч и н а
політичний капітал у державу, яка є у ще гіршій геополітичній ситуації, аніж ми?!

- Вказівки Гедройця і Мєрошевського не були переосмислені у Польщі. Вони переродилися у неадекватну до реальності практику: ми підтримували Україну безумовно, трактуючи її як предмет у грі із Росією, а не як самостійний суб'єкт польської зовнішньої політики. Це була велика помилка, це треба міняти. Польща має самостійні інтереси в Україні, які виникають не тільки із того, що ця країна лежить між нами і Росією. Майбутнє України є важливим саме по собі, а не тільки у контексті польсько-російських стосунків.

Джерело: www.se.pl

Час перестати трактувати Україну як предмет у грі із Росією

Гедройць і Мєрошевські кілька років визначали польський вибір щодо України. Тепер рішення щодо свого майбутнього повинні прийняти самі українці.

Реально підтримати їх у цьому повинна нова доктрина, відповідна до змінної ситуації в Європі. Назвемо її Польська політика європейського вибору для України і нехай вона зреволюціонізує наше мислення про політику Варшави щодо Києва. Прийшов час покінчити із російською тінню, яка заступає наші перспективи на стосунки із сусідом.

В останнє двадцятиріччя одним із наших безперечних досягнень була політика щодо країн, поневолених колишнім СРСР. Політика, яка розпочалася від ідеї, висловленої у відозві з'їзду Солідарности з 1981 року до народів Східної Європи. Їй передували роки глибокої інтелектуальної праці середовища паризької «Культури», яка реформувала візію стосунків із народами, що творили І Річ

Посполиту. Активна участь польських депутатів на боці «Саюдісу» у час подій у Вільнюсі, негайне визнання незалежності України і підтримка національних прагнень білорусів означали, що Польща уперше у своїй історії своїм національним інтересом обрала не тільки визнання територіальних прагнень східних сусідів, але також і те, що зміцнення безпеки в Європі, а водночас і суверенності Польщі, варто базувати на нав'язуванні рівноправної і партнерської співпраці із сусідами.

Для мене, вихованого на традиції спільної боротьби за свободу, на родинних розповідях про співпрацю польських політиків і дипломатів у міжвоєнний період із лідерами Грузії, України і Кавказу, така політика була виконанням дієвої місії Речі Посполитої. Сьогодні також, оцінюючи тверезо, її слід визнати за обов'язок. Однак, не переосмислена, вона застигла у раніше прийнятих, хоча і давно вже неадекватних рамках. Для цього варто знову повернутися до Гедройця і Мєрошевського – майстрів постійної розумової праці і безжалісних критиків польського інтелектуального неробства, аби зробити із східної політики інструмент, що відповідав би на теперішні і майбутні виклики. У нас, як і у творців «Культури», критерієм переосмислення ідей і чинів повинна бути ефективність і відповідність польським національним інтересам.

Ми повинні чесно собі сказати, як виглядає наша політика щодо України. За минулі двадцять років вона рідко була самостійним суб'єктом наших дій. Частіше вона була предметом у грі із Росією, метою якої було вирвати Київ з під впливу Москви. Ця політика опиралася на помилковому переконанні, що долею України керує альтернатива: або із Росією, або

із Заходом. З політичним і суспільним ангажуванням Польщі у Помаранчеву революцію у парі йшла тривога щодо повторної інтеграції цієї держави з Росією.

Практикою польської політики останніх років була безумовна підтримка для міжнародних постулатів Києва. Незалежно від того, чи йшлося про членство у НАТО, ЕС, СОТ, чи про фінансову допомогу міжнародних інституцій, Київ завжди міг розраховувати на Варшаву. Навіть тоді, коли було очевидно, що апелювання до західних структур є лише пропагандистським гаслом, а не ретельною політикою уряду, кредити із Заходу мали служити для фінансування різних виборчих груп, а не підтримці фінансової реформи. На підтримку, яку ми надавали при одночасному роздратуванні західних партнерів, Україна могла розраховувати саме тому, що ми насильно хотіли її вирвати із сфери російських впливів. Ми вважали, що час на зміни у державі прийде потім.

Водночас Польща не формулювала окремих постулатів і цілей щодо Києва. А вони очевидні, бо виникають з того факту, що Україна є нашим великим сусідом, щодо якого ми маємо економічні інтереси, пов'язані із міграцією, а також з яким ми маємо спільну історичну і культурну спадщину. Київ був переконаний, що Польща буде підтримувати Україну, і спокійно легковажив нашими інтересами.

Західні ж держави не були схильні розпочинати процес інтеграції без попереднього пристосування України до західних структур. Для Брюсселя, Берліна чи Парижа важливими були тільки рівень корупції, відсутність реформ і низький рівень верховенства права. У тому контексті замість переконувати президента Ющенка, аби він поїхав до Тбілісі, якому загрожували росіяни, напевно варто було робити на-

тиск на тому, аби він приймав європейські стандарти. Єдиним ефектом (від візиту до Тбілісі. Ред.) було напруження польсько-російське і українсько-російське, без жодних тривалих ефектів для української держави і двосторонньої співпраці.

Виявилось, що лідери помаранчевих не збиралися після здобуття влади проводити жодних реформ і зробили із Росії, через її позицію у доставці газу і нафти до України, арбітра у зовнішніх стосунках України. Окрім того, після 2005 року істотно погіршилася ситуація польських підприємців. Якщо до того часу ускладнення з боку влади стосувалися тільки поодиноких підприємств, то після Помаранчевої революції такі складнощі мали уже цілі групи інвесторів. А через п'ять років перелік «смертельних гріхів» наших підприємців містив аж 9 пунктів і з ними можна ознайомитися на інтернет-сторінках Відділу промоції торгівлі інвестицій Посольства РП у Києві.

У цій ситуації політика безумовного входження України до західних структур, незалежно від рівня готовності країни, була приречена на банкрутство. Вона нікого не мотивувала до реформ. Спроби переконати Захід до визнання українських прагнень підривали нашу вірогідність. Захоплений боротьбою за владу помаранчевий Київ навіть не виголошував таких прагнень. Політичні і економічні стандарти України застигли в олігархічному режимі. Проекуючи нову політику, ми повинні зробити вихідним пунктом висновки із останніх виборів. Попри подальший поділ на помаранчевих і блакитних вибори підтвердили вірність ідеї української державності у найважливіших політичних силах України. Віктор Янукович декларує бажання співпраці з ЕС. За ним же стоять впливові олігархи, які можуть близько

г а л и ч и н а
співпрацювати із Росією, але ніколи не захочуть залежати від Москви, щоб не повторити долі Михайла Ходорковського.

Україна є занадто великою і занадто зміцненою державою, аби Москва змогла її так підпорядкувати собі, як Білорусь, якщо, звісно, це не підтримають самі українці. Самі ж українці не бачать альтернативи між зближенням у стосунках із Росією і своєю присутністю у західних структурах. Українці хочуть мати свої інтереси і працювати як у Росії, так і в ЄС.

В Україні поширюються середовища, які вважають, що вона може наблизитися до Європи тільки через радикальні поліпшення у культурі права, внутрішньому економічному і політичному житті. Це пряма дорога, не напролом, хоча і довша, і складніша. Ми повинні вибрати її і допомогти у такому виборі. Послідовність у таких діях гарантує не тільки стійке зміцнення української держави, інтеграцію її до Європи і зменшення деструкційної сили російського авторитаризму, але також гарантує реальні вигоди для обох наших народів!

Польською відповіддю на виклики, перед якими сьогодні стоїть Україна, і на проблеми у двосторонніх відносинах повинна бути Політика Європейського Вибору. Її основою повинно бути створення системи заохочень і умов, які б ефективно переконували українців у свідомому виборі реформ, а не консервації патологічної суспільно-економічної ситуації. Вибір за визначенням є суверенним фактом. Політика на підтримку активності самих українців означає, що Польща перестане трактувати сусіда як предмет у грі із Росією. Вона побачить у ньому суб'єкт, що має повне право вирішувати свою долю і нести за це відповідальність. Лише сама Україна може зробити цивілізаційний вибір. А також обрати той спосіб, яким вона буде спів-

працювати із Польщею і ЄС задля реформ. Великі народи повинні знаходити сили для виходу понад економічну і політичну посередність у собі. Про те, як сильно це залежить від волі самого українського суспільства і яким чином воно може досягнути мети, розповідає остання книжка Ярослава Грицака, якого Адам Міхнік порівнює із самим Єжи Гедройцем.

Підтримка реформ і прийняття європейських стандартів повинні залежати від реальної праці. Прагнучи утримати європейську перспективу України, варто прийняти, що розмови про членство в ЄС розпочнуться тоді, коли Київ наблизиться до Копенгагенських критеріїв. Ми повинні також підняти питання цінностей, адже на їх спільності збудована ціла європейська конструкція. У цьому питанні слід бути однозначними. Визнання терору як прийнятого політичного методу через надання Бандері звання героя ставить Україну поза ЄС.

Ми повинні подати українським партнерам ті наші очікування, довгий перелік яких ми самі повинні були виконати перед тим, як стати повноправним членом ЄС. Ми маємо можливість підтримувати реформи у рамках політики Європейського Союзу (зокрема через вдосконалення Східного партнерства), як і у білатеральних стосунках Польща може мати великі твінінгові програми з Україною, за якими в Україні крок за кроком будуть прийматися європейські стандарти. Залучення Польщі і створення приязного ставлення до України у цілому ЄС повинно однак відповідати рівню просування з українського боку. Прикладом таких дій може служити останній рапорт щодо фінансової підтримки для України розміром понад 50 млн. євро, який був прийнятий Комісією із міжнародної торгівлі Європарламенту, і який узалежнив надання допомоги від прозорості правил її

використання. Польща повинна узалежнювати справу надання МВФ і іншими фінансовими інституціями кредитів від перевірених інформацій щодо просування реформ, а не тільки на підставі голослівних урядових декларацій.

У двосторонніх справах слід вирівняти стосунки і зробити більш ретельними дискусії на історичні теми, що є умовою взаємного поєднання. Польський державний інтерес вимагає, передусім, зміни політичної методики щодо Києва – серйозні країни не реалізують інтересів другої сторони без взаємності. Ми маємо право очікувати, що Україна, обираючи Польщу своїм партнером, буде трактувати її серйозно. Підтримка постулатів і українських інтересів повинна означати повагу Києва до інтересів польських підприємців і залучення до збереження спільної культурної і історичної спадщини.

Для Німеччина чи Франції важливою є стабілізація в Україні і зрозумілі правила ведення бізнесу. Для Польщі Україна є державою, з якою ми розділяємо ідентичність і місце якої бачимо у західних структурах. Це істотна різниця. Європейське послання, що виходить із Варшави до Києва і Брюсселя буде вірогідним. Ми самі, виходячи із комуністичної системи, пройшли шлях болісних реформ, і ми знаємо обмеження, які виходять із епохи посткомунізму. Для України ЕС завжди буде починатися у Польщі.

*«Polska The Times», 6 березня 2010 р.
Джерело.: www.polskatimes.pl*

ЄВГЕН ЖЕРЕБЕЦЬКИЙ

М Е Р Т Ь

Л А С И Ч Н О Ї

Е О П О Л І Т И К И

Перш, ніж приступити до глобального геополітичного аналізу змін, що відбулися у світі і їх впливу на карколомну зміну політичного ландшафту України, ми маємо визначитися з певними засадами чи принципами здійснення такого аналізу. А саме:

1. Аналізуючи існуючі геополітичні тренди потрібно потрібно намагались досягнути такого ставлення до об'єктів аналізу, який передбачає максимальну відстороненість, емоційну нейтральність щодо об'єктів дослідження. Я рішуче відкидаю звинувачення в упередженому ставленні до будь-якого з об'єктів дослідження (державних утворень, фізичних чи юридичних осіб), за винятком одного: нашої держави. Я вважаю, що служіння державі – це і є Найвищий обов'язок і завдання всякого політика і простого громадянина.

2. Потрібно пам'ятати, кожна країна має свій Донбас. В одних випадках Донбас має чітко визначені географічні межі на земній поверхні, в інших – межі Донбасу мають віртуальний характер і знаходяться в людських душах. Представник першого типу – Янукович, другого – Барак Обама.

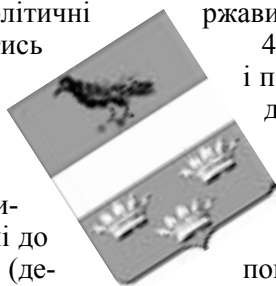
3. Варто звернути увагу на те, що більшість українських аналітиків сприймають світову (глобальну) політику, як давньоєгипетські раби: виходить фараон (президент США, Росії, Франції, канцлер Німеччини), втілення Бога на землі і виголошує єдино правильне рішення, незворотно і найкраще з кращих і наймудріше з наймудріших рішень. І далі українські аналітики починають пояснювати (а частіше виправдо-

увати) рішення бога і будувати моделі, як нам тепер жити. Про критичний аналіз, або Боже борони - неприйняття рішення бога – мови немає: бог може не дати кредиту (страх наших державних мужів) або грант (це вже острахи наших аналітиків). Натомість завдання аналітика (за умови, що він чесний аналітик і служить своїй Батьківщині) адекватно оцінювати тенденції і події виходячи з інтересів своєї держави, а не позичальника чи грантодавця.

4. Типовим прикладом поганого аналізу і поганої та цинічної політики, яка шкодить і США і світу стали американські вибори і Обама. З приходом до влади цього Вашингтонського комсомольця геть усе полетіло шкереберть. Якщо до цього часу американці були поганим поліцейським, то тепер усі стали перед фактом, що поліцейського взагалі не буде, а геополітичні схеми і пріоритети, які декілька поколінь американських політиків будували у світі, одним махом розмазав цей чорношкірий хлопець. Не кажучи про те, що це погано скінчиться для Америки, вже погано діється в Європі, а далі буде ще гірше в Ізраїлі, Афганістані та Ірані.

А що було б, якби переміг Мак Кейн, а не їхні хлопці з американського Донбасу? Чи посів би Путін напасти на Грузію?

Однак повернімося до України. У 2004 році, після Помаранчевої революції, склалась ситуація, коли баланс зовнішніх загроз і позитивних факторів вперше за останні 250-300 років склався на користь України: після Майдану нам не загрожувала масштабна зовнішня інвазія з переляканого Північного Сходу. Незважаючи на явну очевидність цього факту, ані президент Віктор Ющенко, ані т.зв. помаранчева політична «еліта» так і не усвідомила цього

г а л и ч и н а
факту і продовжила будувати свої стосунки із зовнішнім світом і всередині країни за моделями, запровадженими ще Леонідом Кравчуком і Леонідом Кучмою.

Важко собі уявити, але в країні із майже 50 мільйонним населенням лише декілька десятків людей усвідомлювали, що після виборів і мирної революції 2004 року, Україна перейшла із класу об'єктів історії в розряд суб'єктів: у нас не було тоді ані сил, ані засобів для масштабної геополітичної гри, однак ми мали на своєму боці симпатію і співчуття усього світу. А переляк Кремля створив достатній потенціал для того, щоб різко змінити свій геополітичний статус, підняти рівень безпеки вступивши в НАТО та істотно зблизитись з ЄС. А після того перейти до реалізації активної регіональної політики в межах свого географічного ареалу. Для цього потрібна була лише політична воля і усвідомлення власної місії. Однак вже тоді ставало потроху зрозуміло, що брак цієї волі і ясної цілі в голові президента Ющенка, бездарність і глупота його найближчого оточення поступово перетворювались у вирішальний фактор національної безпеки, який через 5 років таки привів до надзвичайно важких негативних наслідків для нашої держави.

Варто наголосити, що попереднє керівництво держави з власного досвіду ясно усвідомлювало звідки іде справжня загроза для України і чим це може для нас закінчитись. Базовий документ, який сьогодні можна назвати вирішальним для формування геополітичної орієнтації нашої держави, було ухвалено Верховною радою у 2003 році і називався він «Закон про основи зовнішньої і внутрішньої політики». У ньому вперше було прописано, що Україна в майбутньому має намір стати членом Євроатлантичного співтовариства. Потрібно також

пам'ятати, що Закон цей був прийняти за часів Леоніда Кучми і нинішні противники НАТО з ентузіазмом проголосували за нього.

Варто, однак, наголосити на тому, що по-маранчева «еліта», ніколи не обтяжувала себе тонкощами міжнародної політики і читанням хоча б базових текстів з геополітики: серед найвищого політичного керівництва часів Ющенка про «історичну вісь історії» чули хіба одиниці. У Януковича – й таких немає. Натомість, в аналітичних структурах РНБО, СБУ і зовнішньої розвідки, в деяких неурядових аналітичних структурах, не кажучи вже про МЗС, були висококласні аналітики, які розуміли тодішні геополітичні тренди, усвідомлювали, що преференції, які світ надав Україні після Майдану не вічні і вимагають негайних, системних, послідовних і рішучих кроків. І намагались це донести до президента. Сьогодні нам відомо, що їм так і не вдалось цього зробити. Ось два характерних приклади, які яскраво характеризують оточення людини, яка за конституцією відповідала за безпеку і територіальну цілісність нашої держави: у червні 2005 року президент Ющенко підписав постанову про введення у дію рішення РНБО «Про формування Єдиного економічного простору»¹ (ЄЕП) і одночасно доручив Кабміну «забезпечити підготовку та подати в тижневий строк на розгляд Верховної Ради проекти законів, спрямованих на гармонізацію національного законодавства з нормами та принципами СОТ» (sic!). Другий приклад, ще більш показовий: у травні 2008 року президент підписав указ про ліквідацію усіх трьох державних мозкових центрів, які здійснювали аналітичний і інформаційний супровід РНБО, АП та МЗС – Національного інституту проблем міжнародної безпеки, Інституту стратегічних досліджень і Інституту проблем

міжнародної безпеки. І лише голосний протест громадськості і страх, що найкращі в країні фахівці з військової, економічної і інформаційної безпеки негайно переберуться у табір Тимошенко, змусив президента відкликати свої укази. Таких прикладів можна навести безліч. І всі вони свідчать про одне: річ не в тому, що в Україні немає висококласних фахівців, а річ в тому, що вони тут нікому не потрібні. Судячи із валу безглуздих указів, призначень, невмотивованих звільнень з посад чи відзначень державними нагородами – Ющенко після інавгурації не керував, а правив країною.

Після 1991 року Захід, а особливо США, почали підкреслено приділяти увагу Українській державі, від чого українська влада спочатку не могла опам'ятатись. Ентузіазм Заходу надзвичайно виріс після інавгурації Ющенка. Українські урядовці і депутати емпіричним чином швидко усвідомили значимість і вагу, яку американські та європейські політики надають геополітичному статусу України і безсовісно його експлуатували. Це було як дар Божий, манна і роса небесна, які сходили з небес і мали тривати вічно, безвідносно до того, що б ми не робили. Наші урядовці не усвідомлювали, що навіть манна небесна давалась не всім і за неї також треба було звітувати перед Всевишнім. Наші доморощені циніки міркували так: раз вони діють таким чином – значить їм це треба.

Справа, однак, була значно серйознішою.

«Геополітика, дурню! Геополітика»²

Отож вернімося до азів геополітики. 25 січня 1904 р. Сер Хелфорд Джон Маккіндер, професор географії Лондонського університету і директор Лондонської школи економіки, виступив

на засіданні Королівського географічного товариства з доповіддю «Географічна вісь історії». У цьому самому році доповідь була опублікована в «Географічному журналі». У 1919-му і 1943 роках Х. Д. Маккіндер повертався до своєї концепції, вносячи в неї певні корективи, однак головні її моменти залишилися незмінними. Упродовж століття вона була основою англо-американської доктрини стримування. Основні положення зазначеної концепції такі:

- Визначальним чинником в історичній та політичній долі народів є географічне положення їх держав.
- Регіоном, який відіграє вирішальну роль у політиці та історії, є величезна внутрішня територія Євразії – «історична вісь історії» (у 1915 р. Д. Фейєрґрів назвав її «хартлендом» - серцевиною Землі).
- Спочатку під хартлендом Х. Маккіндер розумів Російську імперію, пізніше (в статті *The round world and the winning of the peace*, 1943) до серцевинної землі він зараховував пустелі Центральної Азії, Сахару, Арктику, субарктичні зони Сибіру і Північної Америки. Водночас землі Східного Сибіру за Єнісеєм Х. Маккіндер із хартленду вилучив.
- З глобального погляду в центрі світу лежить Євразія, усередині якої міститься серце землі - heartland.
- Береговий простір хартленду має назву внутрішній півмісяць, який, за Маккіндером, є зоною найбільш активного розвитку цивілізації. Зовнішній півмісяць - це материки і острови поза Євразійським континентом.
- Як і більшість геополітиків, Маккіндер поділяв цивілізації на острівні та материкові.
- Концепція відображала традиційну імперську політику Великої Британії, суть якої полягала в підтримці такого балансу сил в Ев-

г а л и ч и н а
разії, що унеможлиблював появу сили, яка б загрожувала могутності Британії.

• Хто править хартлендом - править Світовим островом (Евразією), а хто править Евразією - править світом. А тому зовнішня політика Британії має бути націлена на те, щоб чинити максимальні перешкоди виникненню Евразійського Союзу, тобто союзу Німеччини і Росії.

• Для цього, за твердженням Х. Маккіндера, потрібно утворити та всіляко підтримувати блок незалежних буферних держав, які б розділяли Німеччину і Росію.

І, нарешті, від Німеччини і Росії слід відрізати країни малого півмісяця, які належать до Середземноморського, Балтійського і Чорноморсько-Каспійського регіонів, що дасть змогу ізолювати Росію від незамерзаючих морів.

Незважаючи на те, що концепція Х. Маккіндера упродовж 40 років зазнавала істотних змін, чи не єдиною темою, яка незмінно перекочувувала з однієї його роботи в іншу, була теза про неприйнятність для стратегічної політики Британії євразійського німецько-російського союзу. Зрештою, варто нагадати, що в 1919-1920 рр. Х. Маккіндер був верховним комісаром Антанти в окупованій Україні, брав участь у підготовці Версальського мирного договору і добре розумів значення т.зв. лімітрофних держав (держав-буферів, держав-проток) для безпеки Британської Імперії.

Незважаючи на внутрішню несуперечливість і логічність, концепція Х. Маккіндера не дістала широкого визнання на його батьківщині, однак мала значний вплив на розвиток світової політики. Наприклад, можна без застережень стверджувати, що глобальна стратегія стримування США, найяскравішим представником якої є доктор Збігнев Бжезинський, ве-

ликою мірою базується на спадщині британського географа сера Х. Д. Маккіндера.

Після Першої світової війни англосаксам таки вдалось реалізувати свою давню геополітичну мрію - утворити пас буферних держав між переможеною Німеччиною і Росією. Однак через те, що у 1918 році Україна так і не стала незалежною державою, утворений пас був, скажімо так, дещо дефектний. Гірші часи настали після Ялтинської угоди, яка закріпила повоєнний розподіл світу: у лютому 1945 року в Лівадійському палаці президент США Франклін Делано Рузвельт та прем'єр-міністр Великої Британії Вільям Черчіль були змушені погодитись на умови Йосипа Сталіна, в результаті чого буферна конструкція, яку так старанно будували англосакси з французами між Росією і Німеччиною, була ліквідована, а країни Центральної Європи стали лімітрофом, який контролювала Росія, а не Захід, такою собі окраїною Російської імперії. Однак навіть після цієї поразки Західний світ їх не покинув наодинці з Москвою. Що й дало свій результат у 80-х роках ХХ століття. Після розпаду Советського Союзу Америка нарешті таки опинилась на найвищій точці своєї могутності: світ став однополярним і мрія декількох поколінь американських геостратегів нарешті збулась.

Таким чином, після розпаду СРСР американці стали єдиною супердержавою у світі, або навіть так: єдиним цілком суверенним суб'єктом міжнародної політики, оскільки лише американці могли дозволити собі розпочати війну з іншою країною, не питаючи на це дозволу РБ ООН, чи будь-якого іншого суб'єкта міжнародного права. Зрозуміло, що в поєднанні із долларом, який після Бреттон-Вудської угоди перетворився на основну світову резервну грошову одиницю, такий статус надавав колосальні пре-

ференції для США, порівняно із іншими країнами. Якщо додати до цього практично повний консенсус між республіканцями і демократами щодо виключної місії США як головного носія і захисника свободи і демократії у світі і повної підтримки цієї ідеї з боку американського народу, то стає зрозумілим, що поєднання вигідного географічного положення з розумними і агресивними політиками плюс повний консенсус між владою і народом піднесли Америку на найвищу точки її могутності. Вирішальну роль у цьому, безумовно, відіграли блискучі американські аналітики і геостратеги, суворе дотримання задекларованих базових принципів і, безумовно, готовність американського суспільства оплачувати все це власними грішми і кров'ю.

Таким чином, після 1991 року Вашингтон опинився у світі без достойних суперників, а світ став монополярним. Далі підніматись було нікуди: Америка опинилась наодинці на найвищій вершині, внизу метушились колишні вороги і друзі і не було їй рівних на цілому світі. Однак всяка дорога з Евересту неминуче веде вниз. Що зрештою й сталося – спочатку був Афганістан, далі - Ірак і на нарешті – Барак Обама.

Однак перед тим, після падіння Берлінської стіни, американці таки отримали фантастичну нагоду реалізувати свою стару геополітичну мрію: утворити з нових незалежних країн буферну зону між Росією і Німеччиною. Таким чином, поява на карті Європи нової незалежної країни – України повністю лягала в стару англосаксонську концепцію стримування, а наймогутніша держава світу стала стратегічним партнером, спонсором і одним із гарантів української незалежності.

Однак був у всій цій історії з розпадом СРСР й інша, не зовсім приємна для американців зво-

ротна сторона. І називалась вона – об'єднана Європи.

Дві Європи

Підписуючи у лютому 1992 р. Маастрихтський трактат про утворення Єдиної Європи, європейці і США замислювали його, зокрема, і як противагу Советському Союзові, як єдине політичне, військове та економічне угруповання проти тоталітарної Москви. Особливо яскраво підтверджувало цю тезу утворення у квітні 1949 року Північноатлантичного альянсу, який мав би боронити Захід від агресивної і непередбачуваної Росії.

Після розпаду СРСР і напередодні вступу країн Центральної Європи до Європейського Союзу, Білий дім раптом зрозумів, що своїми руками створив собі колосальну проблему: ЕС який інкорпорував до свого складу більшість країн колишнього советського блоку, раптом перетворився в реальну загрозу для англосаксонського домінування не лише на Європейському континенті, а й у всьому світі.

Особливо чітко така загроза матеріалізувалася після введення в обіг нової європейської грошової одиниці – євро, що почав динамічно перетворюватися в паралельну із долларом світову валюту.

Без сумніву, американці усвідомлювали небезпеку, яка виникла перед ними у вигляді об'єднаної Європи: «Старий Світ», у якому мешкало півмільярда населення і який володів колосальним економічним, політичним і культурним потенціалом, мав усі шанси стати справжнім світовим центром, «віссю історії», що неминуче витіснив би США, а за ними й англосаксів на периферію світової історії. Зрозуміло, що домінувала б у цій об'єднаній Європі давнішня геополітична суперниця англосаксів

– Німеччина. А у світовій економіці провідні позиції зайняла б європейська валюта. Чи мали під собою ґрунт страхи американських геостратегів – сьогодні ми маємо можливість оцінити це самі, натомість тоді, перед об'єднанням Європи, в адміністрації Біла Клінтона та й пізніше, напередодні війни в Іраку в адміністрації Джорджа Буша відбувались з цього приводу доволі жорсткі дискусії щодо того, чи стане Єдина Європа конкурентом США у світі.

На рівні експертів висувались застереження про те, що об'єднані військові сили конкуруватимуть із НАТО і в такий спосіб розвалить Альянс. І тут знову в пригоді став старий Маккіндер: варто нагадати, що ще президент Джордж Буш (старший) ухвалив стратегію, яку тодішній директор політичного планування Держдепартаменту США Річард Н. Хаасс назвав «роз'єднання» Європи. Так з'явилися дві Європи – «Стара», з Німеччиною і Францією на чолі і «Нова», постсоціалістична – з Америкою на чолі. Варто, однак, зауважити, що більшість Вашингтонських стратегів не ставились надто поважно до проблеми під назвою Європейська Унія: відсутність достойного суперника у світі спонукала до певної самовпевненості. Так стара американська стратегія забороняла вести війну на два фронти одночасно, однак після розпаду СРСР Білий дім вирішив, що впорається з двома війнами нараз. Тому після теракту 11 вересня американці атакували Афганістан і коротко після цього – Ірак. Незважаючи на те, що до військових дій в Іраку Вашингтон залучав союзників (українців теж), однак фінансова і, головне, військова участь партнерів по Антиіракській коаліції порівняно із американською була непорівняльно скромнішою. - Так, на початку війни у 2003 р. в Іраку було 250 тис. американських солдат і 50 тис. солдат союзників;

у 2005 – 160 тисяч солдат армії США і коло 24 тисяч солдат коаліції, більша частина яких не була безпосередньо задіяна у військових операціях.

Однак з часом ситуація в Іраку почала неминуче трансформувалась в повноцінні бойові операції, із смертниками і жертвами серед американських солдат, їх союзників та мирного населення. Вже наприкінці першого терміну Джорджа Буша (молодшого) Вашингтон зрозумів, що без союзників їм не впоратись і вкотре закликав своїх європейських партнерів по НАТО збільшити свої військові контингенти в Іраку. Однак ефект від цих апеляцій був зворотнім.

Так, чи інакше, з союзниками чи без, американці й далі декларували, що США є єдиною супердержавою, яка здатна підтримувати світовий порядок і що світ й далі є монополіарним. І найважливіше – Америка зобов'язана цей порядок у світі підтримувати. Про що й оголошувалось неодноразово.

Дезактуалізація осі

Підсумуємо сказане: ідею МакКіндера про те, що «роз'єднана Європа - це добре», США вдалося повною мірою втілити після розпаду СРСР, утворивши буферну зону між РФ і Старою Європою. Це було надзвичайно важливим елементом глобальної американської стратегії стримування, в якій роз'єднана Європа одночасно була і метою і засобом реалізації американської політики. Натомість після поразки в Іраку американці зрозуміли, що наодинці з усіма терористами-мусульманами вони не впросяться і вирішили, що Європа для Америки не конкурент, а тому буде краще, якщо вона об'єднається і візьме на себе частину відповідальності за мир і порядок у світі. Бо не відда-

вати ж цю місію Китаю, чи Ірану? Тим самим США вкотре підтвердили, що вони є лідером демократичних сил у світі, який добровільно взяв на себе важку ношу тримати порядок у світі на своїх плечах, всляко підтримувати свободу і демократію. І це варто запам'ятати

А тоді обрали Обаму

Молодий американський президент Барак Хусейн Обама і його аналітики, прийшовши до влади, творчо і послідовно розвинули стратегічну тезу своїх попередників-республіканців, які твердили, що після розпаду СРСР Росія вже не є супердержавою і в майбутньому ніколи нею вже не стане. Якщо Росія заслабка і вже не загрожує Європейській безпеці – розвивав думку республіканців Б.Х. Обама, то який сенс ліпити з неї ворога. Це *перша* і найважливіша теза, яку теж варто запам'ятати.

Якщо ж Росія сьогодні не становить реальної загрози Старій Європі (Нова Європа, яка в глобальній доктрині його попередників була супер важливою, Обамою в рахунок не береться, незважаючи на декларації в протилежному) – то нема жодної потреби спеціально перейматись європейцями і надавати їм різного роду преференції і бонуси, до найважливіших з яких належать американські гарантії безпеки³. Росія не нападе на Європу, слушно стверджують радники Обами, хоч би через те, що її правляча верхівка тримає в європейських банках свої гроші, вчить своїх дітей в європейських вузах, купує там вілли, яхти, газети і футбольні клуби. Натомість ЕС хоч і претендує на статус економічної супердержави, брати на себе повну відповідальність за власну безпеку не бажає, покладаючись на США. А тому, Європа в існуючому нині вигляді Сполученим Штатам малоцікава і тому Обама закликає Брюссель самому

подбати про свою безпеку, а заодно, відповідно до своєї економічної ваги, взяти на себе частку фінансової і військової відповідальності за дотримання миру і безпеки у світі, інакше її візьмуть Іран, або Китай. Це *друга* теза, яку теж варто запам'ятати. Як практичне втілення цієї тези, Обама закликав ЕС посилати своїх солдат в Ірак, Афганістан, Африку і Косово. Чого, зрозуміло, сита і корислива Європа робити не хоче, намагаючись спихнути це на американців. Це й пояснює непрості стосунки і зверхнє ставлення Обами до перших осіб Франції і Німеччини.

Третій висновок, який судячи із всього зробили американці з першої тези ось який: якщо Росія втратила свою колишню міць і усі її зусилля сьогодні спрямовані на відновлення своєї сфери впливу на колишньому постсоветському просторі, то кому потрібна ця муць з класичною геополітикою, з хартлендами і буферними зонами? Для чого Балто-Чорноморський пас, якщо для Америки немає значення об'єднається Німеччина з Росією, розчавивши при цьому Україну, Польщу і Балтійські країни, чи ні. Для чого буферний пас? Щоб зберегти Стару Європу, від неіснуючої загрози? Яку цінність в такому разі становить Україна, країни Балтії, Грузія чи Молдова для Вашингтону? Чи заради принципів і високої місії Америки, яку колись задекларували попередники нинішнього президента Сполучених Штатів, варто викидати на цей геополітичний вітер трильйони доларів і ризикувати життям американських солдатів? На цьому ж не заробиш!

Таким чином, хочеться нам того, чи ні, однак мусимо змінити свої уявлення про глобальну світову архітектуру безпеки: нині немає дядька Сема, який готовий був стати на захист гноблених Москвою народів і боротись проти імперії

зла, бо від сьогодні Росія для Обама вже не ворог, а те, що Путін робить з власним народом і з сусідами – це проблема її народу і сусідів. Штатам тим не варто цим спеціально перейматись. Більше того, Обама ясно і недвозначно задекларував, що «Америці потрібна могутня, мирна і процвітаюча Росія»⁴. Знаковим у цьому вислові є те, що Обама не лукавив і справді сказав це цілком щиро: подивився, чоловік, в ясні очі президента Дмитрія Медведєва і зрозумів, що ці очі йому не брешуть.

Більше того, Вашингтон декларує, що він взагалі відмовляється бути супердержавою, оскільки останнім часом економічно і політично зміцніли такі країни як Китай, Індія, Росія і ЄС, які просто зобов'язані взяти на себе частину відповідальності за мир і безпеку у світі. *Якщо творчо розвинути думку мудрого президента Америки, то Росія повинна взяти на себе турботу за мир, спокій і безпеку Грузії, Молдови і України, а Китай – Казахстану, Киргизстану і Монголії!?*

І нарешті цитата: «Більшість визначальних рис закордонної політики Джорджа У. Буша зникла. Стара ідея консерваторів про «винятковість Америки», яка ставила США понад решту світу як єдиний маяк демократії і фінансової могутності, уже відкинута. Мало не в кожному із своїх виступів Обама ясно давав зрозуміти, що США - всього лише один з багатьох гравців світового співтовариства. Замість розмов про американську економічну перевагу – заклики Обама сприяти росту економіки в країнах що розвиваються. Замість заяв про американську військову перевагу – посилений акцент на необхідності співробітництва й наполегливої дипломатичної роботи (читайте «Обама в Європі: віч-на-віч із чотирма серйозними проблемами»⁵).

Однак, найсмішніше у цій сумній історії про смерть класичної геополітики полягає в тому, що виконавцями смертного вироку був не Обама, а послідовний республіканець Джордж Буш (молодший): як сьогодні відомо, американці у серпні 2008 стояли на порозі війни з Росією у Грузії. Частина радників американського президента агітувала за негайне нанесення ударів по російських військах, аргументуючи це тим, що zdeградована Росія не відважиться застосувати ядерну зброю поряд із своєю територією, тим більше – запустити стратегічні балістичні ракети проти Америки. Однак перемогли прагматики, які сказали, що не варто розпочинати Третю світову через країну, яка немає жодного стратегічного (економічного, військового чи історичного, як напр. Ірландія чи Велика Британія) інтересу для США. Усі ці пострадянські країни, включно з країнами Нової Європи цікавили США як елемент великої геополітичної гри проти Росії, яка загрожувала Західній Європі. Якщо ж загрози старій Європі немає, то немає й інтересу до цих країн. Натомість велика місія батьків-засновників Сполучених Штатів підтримувати у цілому світі демократію і свободу – політичний рудимент, розкіш не по кишені у час економічної кризи навіть для Америки. Зблиском перемиг прагматизм. Ганебно програла Америка. А тому, сьогодні можна впевнено говорити про те, що сьогодні російсько-американські стосунки будуть поліпшуватись, а Україна, Грузія, та й зрештою країни Центральної Європи і Прибалтика відійдуть на периферію американських інтересів. Кажучи простіше – ми знов один на один з мирними російськими танками і ракетами.

Уважний читач, перечитавши представлений вище текст, відразу ж заперечить авторові, що все сказане вище, однак, не пояснює, чому аме-

риканці збайдужіли до класичної геополітики, чому втратили інтерес до Балто-Чорноморської дуги, до пасу буферних держав між Росією і Європою, чому перестали боятися об'єднаної Евразії від Лісабона до Владивостока? Адже незалежно від того – слабка, чи сильна Росія, силою, чи мирно вона з'єднається з Європою, наслідки для США будуть однакові – втрата світового домінування. І на це слушне питання у автора є, на його думку вірна відповідь: по-перше, сьогодні Вашингтон не вірить, що з Європейського Союзу вдасться створити щось путне. Остання фінансова криза і реакція окремих європейських країн на неї засвідчила, що ЕС можна назвати союзом лише досить умовно. Економічний націоналізм, жадоба до наживи, цинізм і подвійні стандарти, які демонструють Франція і Німеччина, всупереч економічним і політичним інтересам Нової Європи (Північний та Південний газові потоки, продаж Москві французьких десантних кораблів типу Містраль) ясно показали, що ніколи роз'єднаний ЕС не зможе конкурувати з єдиною Америкою. Більше того, як засвідчила криза в Греції, саме існування Союзу заходиться нині під великим питанням. А тому створення осі Берлін – Москва є справою реальною, однак стратегічно нікчемною для США: Обамі немає діла до Європейського Союзу.

Бо є інша, набагато серйозніша причина, яка понизила статус Європи і навіть старого американського друга на Близькому Сході – Ізраїлю – в американській зовнішній політиці. І називається ця причина Китай.

Після поразки в Іраку американці зрозуміли, що наодинці з усіма мусульманами вони не справляться. І змінили свої попередні базові геополітичні переконання: нині Вашингтон говорить, що об'єднана Європа це добре, але за

умови, що вона візьме на себе частину відповідальності за світовий порядок. Бо не віддавати ж це Китаю, чи Ірану. Перед Вашингтоном стоїть сьогодні чергова проблема, яка називається Афганістан. А далі, на видноколі – Іран (і це неминуче!), а ще далі, в тумані Китай, невідворотний, як смерть.

А тому:

Вже тепер очевидно (після першої хвилі економічних негараздів світового рівня), що США стоять на порозі нової економічної кризи, яка, не виключено, буде просто катастрофічною: на чисто економічні і фінансові негаразди накладеться брак політичної довіри до Вашингтону. А тому фінансове і політичне лобі, яке стоїть за Обамою вирішило скинути баласт, який називається Європа, не кажучи вже про геополітичну забавку, яка називається Балто-Чорноморський пас і навіть свого старого клієнта – Ізраїль. Взагалі це вже є предметом іншої розмови, однак коротко про тих, кого покинула Америка Обами.

1. Близький Схід – це хронічний налив, який ніколи не загоїться і немає жодних шансів на врегулювання, оскільки за спиною ізраїльтян – США, а за спиною палестинців та 297 мільйонів арабів і весь 1,5 мільярдний мусульманський світ. Не кажучи про іранська атомну бомбу, яка на підході. А якщо за спиною в тебе стоять такі потуги – завжди можна вести себе безвідповідально, бо всяка дурість, яку ти вступнеш – завжди зійде тобі з рук, бо прийде старший дядя, який все після тебе замете і за все заплатить. Звідси та ірраціональна і невгасима ненависть цих близьких семітських народів один до одного, звідси ці арабські смертники і ізраїльські командос, які вбивають арабів навіть в сусідніх країнах. Заради справедливості, варто сказати, що маленький

ізраїльський острівець оточений величезним арабським морем і будь-яка поступка, чи демонстрація слабкості – смертельна. Ізраїльтяни просто зобов'язані бути відважними і жорстокими, бо м'якотілість, апатія і зневіра – це прямий шлях до смерті. – Ізраїльтяни відважні з біди, з необхідності: «Відповідаючи на на питання, чи не має в Ізраїлю побоювань, що його будуть називати злочинною державою у випадку вигнання палестинців, колишній міністр оборони Моше Даян, сказав, що «Ізраїль завжди повинен чинити, як дика собака, щоби виглядати небезпечним в очах інших, і не повинен бути державою, якій можна завдати шкоду»⁶. Інша річ, що шанси проіснувати достатньо довго Ізраїль, здається, не має. Дай Бог, щоб я помилявся.

2. Обама, судячи із всього не має ідей як це вирішити (зрештою, як і його попередники), не може покинути напризволяще Ізраїль і неважко передбачити, що нинішній арабо-ізраїльський конфлікт із різним ступенем інтенсивності і далі буде тліти в Палестині. Аж до моменту, поки Іран не підірве свою першу ядерну бомбу.

3. Що стосується Китаю, то Обама теж продовжив практику своїх попередників республіканців: декларативно Обама розуміє, що Китай, при нинішніх темпах розвитку економіки, за 5-7 років по валовому продукту обжене США. Без сумніву, США не планують найближчим часом напасти на Китай, оскільки наслідки такої військової інвазії для всього світу будуть просто катастрофічними (не через військову міць Китаю, а через світову гуманітарну катастрофу - уявіть собі сотні мільйонів китайських біженців по всьому світі). Тому Обама публічно, намагаючись принизити ЄС, говорить, що XXI століття буде віком США і Китаю, таким

собі G2. Паралельно Держдепартамент США намагається різко знизити залежність США від китайського імпорту і низького юаня, однак і те і друге від їх волі не залежить – це вам не український уряд, який на прохання США міг не тільки порушувати свої базові політичні принципи, але й прямо діяти проти власних економічних інтересів (контракт з Іраном на виготовлення турбін для АЕС в Бушері у 90 роках). Однак Обама розуміє, що і перше і друге здійснити не вдасться: Америка давно і міцно сіла на голку дешевого і якісного китайського імпорту, обмежити який можна лише з серйозною економічною шкодою для себе ж. А про подорожчання юаню і взагалі мріяти не варто, оскільки маючи 1 трильйон 200 мільярдів доларів американських боргових зобов'язань можна не надто прислухатись до побажань своїх заокеанських торгових партнерів. А тому в американців лишився їх третій класичний джентльменський варіант - стримувати Китай мирним чином з усіх чотирьох сторін світу. Оскільки з півдня Піднебесну і так серйозно обмежує Індія, то сьогодні перед Вашингтоном стоїть завдання не дати Китаю захопити ресурси на півночі. А тому - довгострокова перспектива для США – всіляко укріплювати території на північ від Китаю, тобто Росію, не дати їй розвалитись, бо якщо таке станеться - Піднебесна отримає мільйони квадратних кілометрів російської території з безцінними невідновлюваними і відновлюваними природними ресурсами. Це не значить, що Обама має намір тим чи іншим чином знищити Китай. – Операція на зразок війни з Іраном в Китаї не пройде, бо річ не в тому, що США не перемаже Китай: той хто перемаже Китай

теж програс. Обама просто хоче перекрити Китаю кисень, хоче зробити це акуратно і на-

магається залучити до цієї справи Владіміра Путіна.

України у цих американських геополітичних схемах немає

4. А тому, Обама, який відмовився бути безкоштовним поліцейським для усього світу, махнув рукою на Європу і домовився з Росією про обмеження СНВ, фактично дав добро на реінтеграцію СРСР. (Я свідомо відмовляюсь вживати термін Російська імперія, оскільки Імперія вмерла у 1991 році і відновлювати її нема кому: спита, деградована і вимираюча Росія, без військово-морського флоту, без військових баз, бездарним і злодійкуватим Урядом і правлячим політичним класом і без еліти, нарешті – без українських солдат – приречена на неминучий розпад).

5. Україна американців вже не цікавить, цей факт повинен стати загальнозрозумілим і усвідомленим усім мислячим українським істеблішментом і стати фундаментом усіх наших геополітичних і політологічних спекуляцій.

6. На Заході ми маємо прохолодну - байдужу до нас Європу, на Сході і Півночі агресивну ворожу до нас Росію з індульгенцією на реінтеграцію СРСР з боку Заходу.

7. А тому наступна теза – у нас сьогодні по периметру кордонів і в глибині Євроазійського континенту немає не лише друзів, але навіть достойних і надійних союзників. Якщо влада слабка, продажна, лукава і злодійкувата – ніхто її не любить, не поважає і не боїться. І тому з нами або говорять з позиції сили, або вважають за краще не говорити взагалі і пропонують навести порядок у нашій хагі нашим же сусідам. Власне за такий стан речей в країні ми повинні усі персонально подякувати перш за все ВАЮ, ЮВТ, Януковичу, доблесним чекістам, на чолі

з Путіним і його не менш відважним представником в Україні, в Європейському союзі, а в Європарламенті - «особо».

«Что делать?»

Було б нечесно, намалювавши таку похмуру і безнадійну зовнішньополітичну картину, піти з трибуни не сказавши ні слова, як з цього багна виходити.

По-перше, я не хірург, а скоріше рентгенолог: я спеціалізуюся на тому, щоб ставити діагноз.

Причин хвороби, якою хворіє нинішня Україна – безліч. Головна хвороба – Росія (Москва штучно створює проблеми по периметру усіх своїх кордонів для своїх сусідів.

Друга – відсутність еліти при владі, бо те, що нами править, чи правило – не еліта: весь пасіонарний елемент ще до 2004 року був витіснений на периферію політичного і економічного життя.

Третє - у нас немає громадянського суспільства. Колосальна корупція, відсутність управлінської вертикалі, керовані з Росії ЗМІ і повна десакралізація влади призвели до того, що був небезпечно понижено поріг чутливості в пересічного українського громадянина до беззаконня, брехні і лукавства. – Нікого нічим не здивуєш, не вразиш і не налякаєш. Апатія і безнадія запанували в наших душах. Однак спалах пасіонарності під час Майдану 2004 р. показав, що в країні є достатня кількість громадян, готових померти за свободу і зібрати навколо себе інших. Але Ющенко цей ресурс змарнував і продовжує марнувати. За його часів відбулась катастрофічна для нашої держави річ – остаточне відчуження маленького українця від прийняття державних рішень, від будь-якого впливу на свою долю і відповідальність за

г а л и ч и н а

долю своїх дітей. Фактично Ющенко остаточно добив такий важливий механізм вдосконалення державного апарату, як вертикальна мобільність кадрів. Як наслідок – зовнішня і внутрішня еміграція, апатія, відчай і зневіра.

Для того, щоб щось почати робити для виходу із ями, в які ми опинились після виборів 2010 потрібно наперед усвідомити, а потім вербалізувати декілька тез:

1. Сьогодні у нас *відсутня політична опозиція*. Віктор Ющенко і до 2004 не був опозицією, ні не є нею після програшу на виборах. Юля Тимошенко – тим більше, оскільки навіть маючи серйозні фінансові ресурси сьогодні не потрафить зібрати більш, ніж 2-3 тисячі осіб на мітинг.

2. У нас фактично *відсутня держава*, оскільки вона не має повноцінної армії, спецслужб, правоохоронних структур і судів і ефективного державного апарату. Не має жодної надії, що Янукович і його ПР поправлять цей стан речей.

3. Сьогодні ми стоїмо на порозі чергової *втрати держави* чи того, що від неї залишиться.

4. А тому потрібно створити *Нову опозицію, де не буде місця діючим політикам*. Структурно це мало б мати вигляд горизонтальних структур, які б діяли на базі добровільно прийнятої угоди і координували свої дії.

Потрібно створити декілька мозкових центрів, завданням яких було б стратегічний аналіз і прогнозування, розробка конкретних тактичних планів і дій (політтехнологія) для повалення нинішнього режиму, моделювання майбутнього після падіння/стабілізації режиму. Результати їх роботи мали б оприлюднюватись і служили б планом дій.

Однак головна опора усіх проукраїнських, громадянських проукраїнських сил не політики і державні інституції і «Запад, который нам поможет», а простий український громадянин, який повинен усвідомити те, що так і не зрозуміли усі наші керманічі до сьогодні: Україна, її безпека і територіальна цілісність – це твоя особиста справа і лише ти відповідаєш за долю тих, хто буде після тебе, і за тих – хто був до тебе.

¹ З цього приводу у 2005р. я написав статтю, яка наз. «Помаранчевий СЕП»:- http://experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=11020&phrase_id=159576

² *Парфразована цитата з плаката, який повісили в кабінеті Б.Клінтона його піар консультанти під час президентської виборчої кампанії 1992 року: «Економіка, дурню! Економіка!».*

³ *Американська ядерна зброя в Європі, наприклад.*

⁴ <http://www.america.gov/st/peacesec-russian/2009/July/20090707095114abretnuh0.118313.html>

⁵ *Новый мировой порядок Барака Обамы Автор: Майкл Шерер Дата публикации: 03-04-2009*

⁶ *Израиль будет вынужден стереть Европу с лица земли - http://inoforum.ru/inostrannaya_pressa/izrailskij_istorik_izrail_budet_vynuzhden_steret_evropu_s_lica_zemli/*

едвард лугас

Х І Д Н У Е В Р О П У

Р А Д И Л И

А Л Е З Р О Б И Л А Ц Е

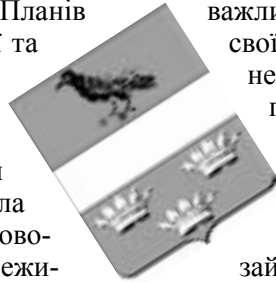
Н Е А Д М І Н І С Т Р А Ц І Я

Б А Р А К А О Б А М И

Провівши хоча б кілька днів у Вашингтоні, ви неодмінно почувете похмуру історію про те, як Америка ганебно покинула своїх найвірніших союзників. Адміністрація Буша-молодшого просто волала про те, що Європа має бути цілісною та вільною. Вона посприяла розширенню НАТО за рахунок Балкан і Балтики, вона ж активно лобювала надання Планів дій щодо членства в Альянсі Грузії та Україні, просувала план розміщення системи ПРО (протиракетної оборони) в Польщі й Чехії. У своїх відносинах із Росією попередня американська адміністрація захищала позицію дисидентів і демократів, поводячись суворо з экс-кадебістським режимом.

Дуже далеко

Коли до влади прийшла адміністрація президента Барака Обами, все змінилося. Досвідчена команда Джорджа Буша поступилася місцем наївним політикам-легковаговикам та, що ще гірше, цинікам, які не бачать жодного сенсу в союзах останніх восьми років. Вони почали поспіхом знижувати значення й інтенсивність зв'язків із Грузією та Україною. Розширення НАТО зупинено, програму розміщення системи ПРО в Польщі та Чехії згорнуто. Останнє рішення було оголошено 17 вересня, у річницю початку советського вторгнення в Польщу 1939-го. Це була не просто зневага. Це відкриття образу. Одне слово, 44-й президент Америки особисто та його команда загалом уже не раз ігнорували своїх східноєвропейських союзників.

Натомість вони натиснули на кнопку «перезавантажити» у своєму діалозі з Росією. Америка поділилася власною місією з протидії поширенню ядерної зброї, здала російську опозицію та поступилася прагненням РФ відтворити свою сферу впливу, що охоплювала б простір від кордонів із Китаєм до Центральної Європи. Східноєвропейці даремно гніваються на це: просто для США відносини з Кремлем важливіші, ось і все. Американці зменшили свої військові та безпекові потужності й не мають іншого вибору: вони змушені полишити свої колишні командні позиції. І, як це вже не раз траплялося в історії, нації між Балтикою та Чорним морем віддаються на милість своїх могутніх сусідів. Америка ж дуже зайнята, дуже далеко, дуже слабка.

Спадщина Клінтона

Насамперед визнаймо: адміністрація Буша не викликала беззастережного захоплення в країнах Східної та Центральної Європи. Справжній поворотний момент у їхніх відносинах зі США мав місце ще за адміністрації Білла Клінтона, коли Мадлен Олбрайт та її прибічники перемогли в Державному департаменті групу экс-міністра оборони Вільяма Перрі. Місіс Олбрайт, яка народилася в Чехословаччині, віддано опікувалася молодими демократіями в регіоні й рішуче наголошувала на тому, що вони мають бути вільними, а їхня безпека – гарантованою. Саме до її заслуг варто зарахувати те, що 8 липня 1997 року Польщу, Чехію та Угорщину запросили до НАТО. Це зламало велике табу постсоветської ери: мовляв, дуже провокативно запрошувати до західних клубів колишні невірні країни.

Саме за адміністрації Білла Клінтона проект нафтопроводу Баку – Тбілісі – Джейхан (БТД) остаточно схвалили на політичному рівні. Це був перший маршрут транзиту вуглеводнів на території колишньої Советської імперії, що оминав Росію. І серйозний символічний прорив. Сьогодні можна розраховувати на успіх європейського проекту Nabucco саме завдяки тому, що БТД та його творці довели світу реалістичність таких ініціатив.

Адміністрація Буша-молодшого спромоглася зберегти всі істотні позитивні елементи підходів, опрацьованих попередниками. Це найкраще, що можна сказати про неї. Розширення НАТО тривало. Енергетична дипломатія працювала активно. І водночас команда Буша успадкувала й деякі найгірші риси. Так само як адміністрація Клінтона «не помічала» корупції в еру Бориса Єльцина, у підходах Джорджа Буша не робилося акцентів на авторитаризмі путінського режиму, що невпинно зростає. Нагадаймо, як 43-й американський президент після зустрічі з Владіміром Путіним розчулився й заявив, що, дивлячись у вічі своєму російському візаві, побачив його душу. В обох адміністраціях дуже мало часу було витрачено на те, щоб осмислити глибші тенденції в російському суспільстві.

За одним із критеріїв Буш-молодший односторонньо поступався Біллові Клінтону. Найбільшою шкоди репутації Заходу в добу Клінтона завдало бомбардування Югославії. Саме це певною мірою визначило ставлення Росії до НАТО. Але Косово – це дрібниця порівняно з американською політикою в Іраку та Афганістані. Західні цінності було знехтувано, кредит довіри вичерпано. По-перше, через зневагу до міжнародного права. По-друге, тому що не було знайдено зброї масового знищення. По-

третє, через приголомшливу некомпетентність американських військових. І, нарешті, через жорстоке поводження з ув'язненими в тюрмах Гуантанамо й Абу-Грейб. Внаслідок усього цього важко було залишатися атлантистом. Окрім того, адміністрація Буша-молодшого розраховувала, що її союзники постачатимуть для цих війн своїх солдатів, щоб потім приймати удома калік і труни. І все це під лейблом «спільної боротьби за свободу».

Ідентичність під ударом

Дискредитація демократичних цінностей і концепції свободи за часів Буша була справжнім ударом для екс-комуністичних країн. Адже це саме ті цінності й концепція, на яких ґрунтується наратив їхньої національної екзистенції та відродження. Його дискредитація еквівалентна дискредитації їхньої ідентичності. Грубі помилки та цинізм доби Буша заплямували атлантизм на покоління вперед. Істинно благородний наратив боротьби Заходу в ім'я звільнення Європейського континенту від гніту комунізму сьогодні може звучати як еґоїстична витівка, аналогічна «визволенню» Іраку та Афганістану.

Помилки Джорджа Буша значно полегшили життя Кремлю. Важко було критикувати Росію за жахливі катування та вбивства в Чечні, коли на західних телевізійних екранах замиготіли репортажі про зловживання у в'язниці Абу-Грейб, нехай і не такі страшні, як чеченські, й, що головне, реально розслідувані та задокументовані. Крім того, команда Буша потребувала допомоги Росії й була готова повертати швидкі та брудні оборудки, аби тільки її отримати. Регулярні російські провокації проти Грузії у 2004–2007 роках часто залишалися без коментарів, бо у Вашингтоні вірили, що Росія може

підтримати Америку й проголосувати разом із нею в ООН за санкції проти Ірану.

Навіть маючи цілком добрі наміри, команда Буша поведилася недолуго й контрпродуктивно. Те, як вона вирішувала питання надання Планів дій щодо членства в НАТО Грузії та Україні, – це взагалі урок, як не треба провадити міжнародну дипломатію. Спочатку американці заявили, що рішуче налаштовані якнайшвидше вивести ці країни на шлях членства в Альянсі. Згодом США охололи й дали зрозуміти своїм німецьким та іншим партнерам, що питання не таке вже й важливе. Ще пізніше – в переддень саміту в Бухаресті 2007-го – ця тема знову стала гарячою, але було вже пізно. У результаті повне фіаско: безглузда обіцянка можливого членства в НАТО, що, до того ж, зовсім не охолодила фатальної самовпевненості президента Грузії Міхаїла Саакашвілі.

Неспроможність досягти хоча б якогось втішного результату продемонструвала Росії, що Америка слабка як ніколи, а НАТО як ніколи розділене зсередини.

Проте повне безчестя прийшло разом із війною в Грузії. Тоді американське безсилля стало вповні очевидним. США виявилися неспроможними ані втримати президента Саакашвілі, ані стримати Росію. Усередині Альянсу поміж деяких нових членів запанувала справжня паніка. Адміністрація Буша рішуче заблокувала будь-які спроби розробити надзвичайні Плани дій для Польщі та країн Балтії, які, принаймні в теорії, могли б зіткнутися з військовою загрозою з боку Росії, що почала виступати проти статуску. Польщу поставили перед фактом, що вона взагалі може розраховувати на такі плани, тільки якщо йдеться про загрози з боку Білорусі. Мовляв, саме ця країна, що учетверо менша за Польщу, гіпотетично може їй загрожувати. Про Росію ж не йшлося.

З цього погляду зовсім не дивно, що дуже мало людей у Східній Європі шкодували за бушівською адміністрацією. Хоча їм і не хотілося, щоб регіон полишали деякі її високопосадовці, які були щирими симпатиками молодих демократій. Змагання між Джоном Маккеєм та Бараком Обамою багатьом видавалося дуже збалансованим. З одного боку – Маккейн із його рішучою підтримкою Грузії та ідеї ширшого й сильнішого Північноатлантичного альянсу. Побувавши свого часу в полоні у північнов'єтнамських комуністів, він постійно апелював до травматичного досвіду людей, які були народжені по той бік залізної завіси. З іншого – Барак Обама з усіма його перевагами. Його головний радник із питань Росії Майкл МакФаул не раз і дуже затято критикував адміністрацію Буша за її слабкість у поводженні з путінським режимом та мав репутацію давнього друга екс-комуністичних країн.

Злети й приземлення

Після 18 місяців президентства Обами ми бачимо неоднозначну картину. Навіть його найпалкіші прихильники не наважуються стверджувати, що все робиться правильно. Найкритичніші відгуки лунають щодо того, як невдало було зрежисовано оприлюднення рішення про відмову від ПРО в Польщі та Чехії у вересні 2009-го. Багато хто всередині Білого дому також визнає, що Національна рада безпеки США не працює так, як мала б. Хоча, якщо бути об'єктивним, це можна закинути будь-якій адміністрації трьох останніх десятиліть. Дехто також прямо визнає, що частина високопосадовців із Державного департаменту не мають тих знань і впливу, якими володіли їхні попередники. Приміром, ніхто не зміг гідно замінити Дена Фрайда, який відповідав за Європу.

Уважні критики відзначають іще дещо. Дехто з послів, відправлених у країни Східноєвропейського регіону, не усвідомлює всієї його складності. Далі, адміністрація часто зневажливо ставиться до питань протоколу й вимог дотримання графіка. Хтось з її службовців забув запросити представників Албанії на вечерю у Празі у квітні цього року, присвячену східноєвропейським партнерам США по НАТО. Це було сприйнято як абсолютно безглузда зневага до маленької та бідної країни, що ще не є членом ЕС, але, попри все, є одним із найпоштових поборників атлантизму в Європі. Так само грубою і важко пояснюваною помилкою було рішення не запрошувати на ядерний саміт у Вашингтоні президента Азербайджану Ільхама Алієва. Ця країна затиснена між Іраном та Росією у безпосередній близькості до Пакистану й Ізраїлю. Американці запросили лише лідерів Вірменії та Грузії. Ніхто навіть не вибачився за це непорозуміння перед дружньою і дуже важливою країною. Можливо, забули.

Та всі ці помилки й прорахунки потрібно розглядати в певному контексті. Передусім слід визнати, що нинішня адміністрація дуже завантажена. Вона має справу з найбільшою економічною кризою від часів Великої депресії; просуває план реформи системи охорони здоров'я, що є найрадикальнішим від часів програми президента Ліндона Джонсона «Велике суспільство». Вона також має розібратися з Іраком та Афганістаном, ситуація в яких може позбавити Барака Обаму шансів бути переобраним. Не дивно, що цій адміністрації ніколи займатися якимись непершочерговими питаннями. Побоювання східноєвропейських країн щодо російських неоімперіалістичних сентиментів і непевність політичної свободи в деяких нових і майбутніх країнах – членах ЕС, становище ди-

сидентів у Росії та Білорусі – все це навряд чи може потрапити у фокус уваги американського президента.

На тлі всього цього справді дивує, як багато адміністрація Барака Обами змогла досягти. Найважливіше персональне рішення президента – розробити в НАТО надзвичайні Плани дій для країн Балтії. Вони є найуразливішими ланками Альянсу. Фактично це єдині країни, на які Росія все ще спроможна напасти (якщо, звісно, припустити, що Альянс виявиться нездатним їм допомогти).

Щоб підтримати такий стан справ, Америка бере на себе конкретні зобов'язання. Цього року відбулося одразу кілька поспіль американських військових навчань у країнах Балтії, в яких взяли участь тисячі військових, десятки літаків та кораблів, а також підрозділи спецпризначення та електронної розвідки. Це відповідь на масштабні та загрозливі військові навчання Росії у вересні 2009 року, під час яких розігрувався сценарій захоплення країн Балтії та блокування надання їм підтримки з боку НАТО. Російські військові стратеги не сумніваються в тому, що Америка має серйозні плани та можливості захищати своїх найслабкіших союзників. Якщо Росія справді жадає боротьби, то вона ризикує розпочати Третю світову війну.

Сталася ще одна дуже позитивна зміна. Вона сама по собі викликає почуття гордості. Нова система ПРО США є більшою і кращою, ніж та, що була за часів Джорджа Буша. Крім того, адміністрація Обами активно підтримує проекти будівництва нових трубопроводів, які дали б змогу зміцнити енергетичну безпеку Європи. Ця адміністрація не випускає з поля зору Західні Балкани. І ЕС мало б бути соромно, що так багато його проблем і далі висять на ший Америки.

Жалі злидених східноєвропейців

«Перезавантаження», з якого так багато глузували, також варто розцінювати як успіх. Америка поступилася частиною свого плацдарму, дозволивши Кремлю домінувати в позірному діалозі щодо прав людини. Росіяни переконані, що Захід має вдавати, ніби він вірить у цінності Росії. Віднедавна Америка вже не виступає затято й рішуче проти зловживань російської влади. Великою перевагою «перезавантаження» є те, що США відмежувала свої двосторонні відносини з Росією від ширших питань экс-советського простору. США ведуть перемовини щодо ядерної зброї та транзиту вантажів до Афганістану, виходячи з того, що обидві держави зацікавлені в позитивних результатах. Коли росіяни починають грати в недолугі ігри, як-от у питаннях щодо Ірану, то переговори ні до чого не приводять. Але соратники Обами не припускаються помилки своїх посередників: замість загострення відносин вони пропонують Росії нові поступки, аби тільки повернути її до перемовин.

Тож домінантний наратив зради цинічною, слабкою та неуважною мегапотугою є надуманим. Справжня зрада полягає в іншому: це зрада національних та європейських інтересів політиками, обов'язком яких є їх підтримка й захист. Якщо національна безпека України під загрозою, це провина не Америки, а українських політиків. Якщо Європа не може заслужити увагу та повагу Америки, то це через слабкість, неуважність та цинізм її політиків. Дуже легко гніватися й висувати претензії. Але ми маємо пам'ятати, хто обрав когорту таких неадекватних лідерів. Відповідь: ми, це ми їх приводимо до влади. Навіть найбільш розлючений і злидений східноєвропейець не може звинувачувати в цьому Барака Обаму.

Р
мірослав
чех
П

О Л Ъ Щ А
А Р У Ч Н И К
О С І І

Такі тепер часи, що поліпшення наших стосунків із Кремлем зміцнюють наші позиції у Вашингтоні, Брюсселі і Берліні. Проблема у тому, щоб ми не втратили нашого головного козира на Сході – ролі взірця змін на шляху від комунізму до капіталізму і демократії.

Стосунки із Росією давно вже не були такими гарними. Потепління принесло бажані результати у політиці і економіці. Польщу уже не сприймають у світі і у самій Росії як країну, що невиліковно хвора на русофобію. Європейська преса навіть розмірковує, чи не можемо ми, з огляду на такий поворот у відносинах із Москвою, грати роль посередника від імені усього Євросоюзу.

- Замість мілітаризації стосунків із Росією – заявив міністр Радослав Сікорскі після зустрічі із міністром закордонних справ Росії Сергеем Лавровим, - ми будемо діяти на користь їхньої економізації.

Відходить у минуле реторика часів ПС (PIS) і настає ера прагматизму. У першому півріччі торговельний оборот склав 10 мільярдів доларів і це у півтора рази більше, ніж минулого року. Залишається тільки радіти і тримати кулаки на удачу.

У польській східній політиці відбуваються фундаментальні зміни. Відповідно до нашого власного вибору, а також під впливом подій, ми робимо ставку на Москву і її провідну роль в організації постсоветського простору. Услід за головними країнами Євросоюзу ми хочемо бачити у ній стратегічного партнера, який – не маючи іншого виходу – буде модернізуватися на європейський кшталт.

Вільна Росія

МЗС розлучається із колишньою східною політикою з почуттям полегшення. Директор Східного департаменту МЗС Ярослав Браткевіч написав два тижні тому («Політикофізика сполучених судин» GW от 21-22серпня), що «колишня біполярність щезає, втрачає сенс негативний реактивізм польської східної політики.

Водночас вичерпала себе і політика позитивних жестів – по суті таких же палких, як і голосливих стосовно України».

Після падіння СРСР, стверджує Браткевіч, на оцінку Росії мала вплив «певна поляризація на так званому постсоветському просторі». На одному полюсі опинилася Росія, яка визнала свою роль спадкоємця СРСР, а на іншому – Україна, Грузія, Молдавія,

Азербайджан і Узбекистан. Польща активно підтримувала тенденції до звільнення на території СНГ, продовжуючи прометеївські концепції часів II Речі Посполитої, а також ідеї паризької «Культури».

Однак, ця концепція догматизувалася такою мірою, що перетворилася у своєрідну «вульгату», таку собі спрощену форму на потребу злободенної політики. Її крайньою формою повинна була стати проголошена KPN (Конфедерація Незалежної Польщі) ідея замінити членство у НАТО об'єднанням із Україною. Гасло «вульгати» звучало так: «Немає незалежної Польщі без незалежної України».

От тільки KPN-івська концепція ніколи не була чатсиною східної політики III Речі Посполитої. Це Лех Валенса хотів створювати НАТО-2, але Браткевіч про це мовчить. Ім'я, мабуть, занадто голосне і зіпсувало б чистоту образу?

«Культура», а слідом за нею головний рух демократичної опозиції Солідарність і, врешті,

Ш Річ Посполита у своїй державницькій доктрині передбачають «активізм» як стосовно України, так і стосовно Росії. Основа цієї концепції – твердження, що поляки будуть насправді вільними, коли будуть вільними і українці, і росіяни.

150

Браткевіч знає, що польська політика у «багатополярній системі східного сусідства вбачала істотну геополітичну вигоду» для отримання членства у НАТО і євросоюзі. Однак, він замовчує, що справа полягала не тільки у «страхуванні» польського руху на Захід, який був насправді легким, оскільки Москва була зайнята внутрішніми проблемами і проблемами у країнах СНД. Метою було також і поширення свободи і демократії на сході. Завдяки тому наша безпека була б гарантована надійним і найменш коштовним чином. Не була виключена жодна держава, зокрема – а можливо, передусім – Росія. Це був ідеалізм, але родом із реалізму неможливого, головної зброї демократичної опозиції Польщі. Методи провіреної і ефективної, як ніяка інша в історії польської політики.

Сьогодні у мисленні і діях польського МЗС у немає і сліду від того ідеалізму. Повинні бути прагматизм і реалізм. Однак, дуже вже вузький той прагматизм, і дуже вже слабка основа реалізму.

Прощання з Україною

Надії на те, що східні держави повторять наш шлях, були близькі до реалізації під час Помаранчевої революції в Україні. З багатьох причин – відсутність реформ і чвари і помаранчевому таборі, але також і спротив Євросоюзу подільшому розширенню, і політика Росії – надіями все і обмежилося.

Україна президента Януковича не хоче бути членом НАТО, вона продовжила перебування російського Чорноморського флоту у Криму до 2042 року і підтримує російську концепцію безпеки в Європі, суть якої в послабленні (якщо не у знищенні) Альянсу. Усупереч тому, що пише директор департаменту польського МЗС, Янукович не повертається до багатовекторної політики Кучми – балансування між Росією і Заходом. Він взяв курс на зближення із Росією. Україна – уражена кризою, розколота у питання національного самоусвідомлення її мешканців, мови, і геополітичної орієнтації – не має претензій грати істотну роль у регіоні.

Україна уже не є відмінницею на постсоветському просторі у застосуванні принципів демократії і прав людини. Їх дотримання від Києва знову вимагають США, Німеччина і міжнародні організації. Офіційна Варшава мовчить. Не хоче лякати правлячий табір незручними темами. Про втрачені надії, поворот у бік націоналізму і антиросійську реторику.

У польській політиці Україна уже не посідає колишнього місця. Симпатії поляків часів Помаранчевої революції витіснені спогадами про дії УПА на Волині і у Східній Галичині. Ми близькі до такого стану, у якому протидія відродженню українського націоналізму знову буде цементувати польську і російську політику, як, з дозволу скажу, у часи ПНР.

Український напрям у польській політиці вичерпався. Його прихильники, а також ті, хто вважає, що у політиці слід мати кілька сценаріїв, мають право шкодувати за цим. Цей напрям понад 20 років добре служив Польщі і мав потенціал служити ще.

Уряд мовчить

«Реалісти» і прихильники орієнтації на Росію не приховують задоволення, бо для Польщі буде ліпше, якщо про порядок на сході піклуватиметься Москва. Максимум польських можливостей щодо України – це Східне Партнерство, яке передбачає, як пише Браткевіч, «еволюційний і прагматичний підходи».

При такій налаштованості Польщі із цього нічого не вийде. Затягують перемовини про зону вільної торгівлі, а також про асоціацію України із ЕС. Не йдеться про якісь там «дива», але про справді прагматичні речі: доступ українським товарам на ринки ЕС, їх квоти і зниження існуючого тепер рівня мита, який можна назвати бар'єрними. І про безвізовий рух для простих громадян. Про це Браткевіч мовчить. То польський уряд підтримує українські постулати, чи ні? Якщо ні, то чому? Можливо йдеться про те, що таємно не хочемо пускати українське зерно до ЕС, тому що це зашкодить польським виробникам? У такому разі як це співвідноситься із деклараціями президента Броніслава Коморовського щодо польської підтримки вступу України до ЕС?

Суб'єктом польської східної політики залишилася тільки Росія і її концепції організації стосунків на постсовєтському просторі. Їх принципи виклав президент Дмитрій Медведєв у своїй «доктрині» у серпні 2008 року. Найбільш важливим її елементом є визнання Заходом «зони привілейованих інтересів» Росії, яка повинна включати сусідні із нею держави. Іншою його ініціативою був лист до лідерів держав ОБСЄ з уже згадуваним новим

Кракку над і поставив Сергей Караганов («Сделаем ставку на Союз»), коли запропонував ЕС створити Європейський Союз. До його складу, окрім 27 членів ЕС і Росії повинні були

б увійти держави, які «до тепер ще не визначили своєї орієнтації: Туреччина, Україна і под...». Його основою повинен був бути страх перед домінуванням США і Китаю, а також невтручання у внутрішні справи другої сторони, опираючись на турботу про права людини і дотримання демократичних свобод.

Директор східного департаменту МЗС мовчить про ті російські проекти, так ніби для польської політики вони нічого не означають. Для нього важливим є тільки російсько-єєсівське «партнерство заради модернізації», яке Польща підтримує, оскільки модернізація «повинна означати» поступовий демонтаж постсовєтського спадку: олігархічних угруповань, екстенсивної економіки і марнотратства, соціальної індиферентності, спроб неоімперської реінтеграції.

У яких мудрих книгах Браткевіч вчитав, що модернізація повинна означати відхід від неоімперської політики і кінець домінування олігархів? Владімір путін повторює, що нічого не поміняв би у своїх починаннях і схвалює подальші обмеження громадянських свобод, зокрема, права зібрання. Президент Медведєв після величезних лісових пожеж зібрав олігархів, щоби вони нашкребли грошенят і допомогли державі у боротьбі із наслідками стихійного лиха. І саме цей дует буде правити Росією у наступні роки.

Не один зіщулиться

Ми повинні поліпшувати стосунки із Росією з трьох причин. З великим сусідом ліпше жити у згоді, ніж у ворожнечі. Результатом «перезавантаження» в американсько-російських стосунках, а також «стратегічного партнерства» євросоюзу із Москвою стало те, що Польща уже не може собі дозволити, щоб її звинувачу-

г а л и
вали у русофобії. Часи такі, що поліпшення наших стосунків із Кремлем посилить наші позиції у Вашингтоні, Брюсселі і Берліні. Врешті решт, окрім росіян на сході немає нікого, з ким сьогодні можна провадити серйозну політику.

Проблема у тому, щоби у результаті ми не згубили нашого головного козира на Сході – ролі візця змін на шляху від комунізму до капіталізму і демократії. Сьогодні ми міняємо нашу «м'яку силу» на «твердий реалізм». Не здобувши нічого навзаєм, ми уже дорого платимо.

Заради збереження транзиту російського газу через Ямальський газогін і нафти через трубопровід «Дружба» ми погоджуємося на невигідний договір з Газпромом, який критикує навіть Європейська Комісія. Як і порушення принципу європейської солідарності в енергетичних питаннях – станового хребта колишньої політики Польщі в ЄС. З експерта у справах Сходу ми перетворюємося у заручника одного партнера.

Щоби не псувати стосунків із сильними цього світу в Європі, які займаються справжнім бізнесом із Росією, наш урді двічі подумає, перш, ніж поставить під загрозу стосунки ЄС із цією країною. Тим паче, що Росія, окрім батога, пропонує ще і пряник – кремлівським правителям потрібна контрольована десталінізація. У країні наростає необхідність у змінах і у відході від постсовєтизму. Під впливом нових членів Євросоюзу захід уже відкидає ту версію історії, в якій Сталін разом із західними демократами став на «бік світла». Відкидає її і переважна більшість українців, як наслідок пам'яті про Голодомор. Символом десталінізації стала Катинь – тут Кремль поступається Польщі, тому що це, взагалі-то, невелика ціна за новий «реформаторський» імідж режиму.

ч и н а
Головна мета Москви – щоби Польща позбулася ролі самостійного суб'єкта на постсовєтському просторі. Нас менше повинен хвилювати стан демократії, ми повинні менше підтримувати громадські організації. Менше повинно бути також і України – ключа до встановлення політичного порядку за східним кордоном. В ім'я реалізму польський уряд близький до того, щоби прийняти ці постулати. Від цього прагматизму у польській політиці потягнуло холодом, від якого не один повинен зіщулитися.

Про авторів:

Браткєвіч Ярослав (Bratkiewicz Jarosław), політолог, директор Східного департаменту МЗС Польщі.

Брікс Еміль (Brix Emil), австрійський дипломат і історик, Посол Австрійської республіки у Сполученому Королівстві.

Бурдяк Віра, доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Буяк Збігнєв (Bujak Zbigniew), польський політик, діяч демократичної опозиції часів ПНР, депутат Сейму I і II скликань.

Васілевска Ольга (Wasilewska Olga), соціолог.

Великочій Володимир, доктор історичних наук, професор кафедри історіографії і джерелознавства, директор Інституту туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Возняк Тарас, політолог, філософ, головний редактор Журналу «І».

Гавел Вацлав (Havel Vaclav), чеський політик, драматург, есеїст, дисидент, останній президент Чехословаччини і перший президент Чехії.

Громадзкі Гжегож (Gromadzki Grzegorz), аналітик з питань зовнішньої політики Польщі, член Фонду Стефана Баторія.

Жеребецький Євген, експерт із питань міжнародної безпеки.

Залєвскі Павел (Zalewski Pawel), польський політик, історик, підприємець, депутат Сейму I, V і VI скликань, депутат Європейського парламенту.

Лукас Едвард (Lucas Edward), британський журналіст, заступник редактора міжнародного відділу журналу The Economist.

Маринович Мирослав, віце-ректор Українського Католицького Університету, колишній політв'язень.

Монолатій Іван, український історик, етнополітолог, фахівець в галузі німецько-українських взаємин у Галичині.

Павлишин Андрій, історик, журналіст, перекладач.

Сирцов Олександр, журналіст.

Чех Мірослав (Czech Miroslaw), польський політик українського походження, депутат Сейму II і III скликання, журналіст.

ЧИСЛА НЕЗАЛЕЖНОГО КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ЧАСОПИСУ «І»:

№1 ДУХОВНІ ОСНОВИ ЄВРОПИ

КВІТЕНЬ 1989

№2 ДУХОВНІ ОСНОВИ ЄВРОПИ

СІЧЕНЬ 1990

№3 ДУХОВНІ ОСНОВИ ЄВРОПИ

ЛЮТИЙ 1990

№4 ДУХОВНІ ОСНОВИ ЄВРОПИ

БЕРЕЗЕНЬ 1990

№5 ДУХОВНІ ОСНОВИ ЄВРОПИ

ГРУДЕНЬ 1992

№6 ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР УКРАЇНИ

ТРАВЕНЬ 1995

№7 POST - РИМ, ВІЗАНТІЯ РОСІЯ

ТРАВЕНЬ 1996

№8 ЮДЕІ, ЄВРЕЇ, ГЕБРЕЇ

ЖОВТЕНЬ 1996

№9 СЕРЕДНЯ ЄВРОПА. АВСТРІЯ ПІСЛЯ АВСТРІЇ

ГРУДЕНЬ 1997

№10 УКРАЇНА-ПОЛЬЩА. НАПРИКІНЦІ СТОЛІТТЯ

ЛЮТИЙ 1998

№11 УКРАЇНА-ПОЛЬЩА. РОЗМОВИ ПРО КОРДОНИ,

ТРАВЕНЬ 1998

№12 УКРАЇНА-ПОЛЬЩА-ФРАНЦІЯ-НІМЕЧЧИНА

РОЗМОВИ ПРО КОРДОНИ-2

ЖОВТЕНЬ 1998

№13 НОВА ЄВРОПА. ЄДНІСТЬ У РОЗМАЙТТІ,

ГРУДЕНЬ 1998

№14 УКРАЇНА-ПОЛЬЩА. РОЛЬ ТА МІСЦЕ У

ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІНТЕГРАЦІЇ

ЛЮТИЙ 1999

№15 ЮГОСЛАВІЯ КОСОВО, ЄВРОПА

ГРУДЕНЬ 1999

№16 ПРАВИ ТА ЄВРОПА

ТРАВЕНЬ 2000

№17 ГЕНДЕРНІ СТУДІЇ

ВЕРЕЗЕНЬ 2000

№18 УКРАЇНА, РОСІЯ, БІЛОРУСЬ: ТРИ ПРОЕКТИ

ЖОВТЕНЬ 2000

№19 ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА УКРАЇНА

ГРУДЕНЬ 2000

№20 УКРАЇНА, ЕС, КОРДОН, 2000 + ?

БЕРЕЗЕНЬ 2001

№21 ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО. УКРАЇНА 2001

СЕРПЕНЬ 2001

№22* 10 РОКІВ «ПРОЕКТУ УКРАЇНА»

ВЕРЕЗЕНЬ 2001

№22 10 YEARS OF «PROJEKT UKRAINE»**

ГРУДЕНЬ 2001

№23 ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА УКРАЇНА,

БЕРЕЗЕНЬ 2002

№24 ПОКОЛІННЯ І МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ

ТРАВЕНЬ 2002

№25 НАСИЛЬСТВО, ВЛАДА, ТЕРОР

СЕРПЕНЬ 2002

№26 ТОПОС ПОРАЗКИ

ЖОВТЕНЬ 2002

№27 ГЕНДЕР.ФЕМІНІСТЬ.МАСКУЛІНІСТЬ

СІЧЕНЬ 2003

№28 ВОЛИНЬ 1943, БОРОТЬБА ЗА ЗЕМЛЮ

КВІТЕНЬ 2003

№29 GENIUS LOCI. ЛЬВІВ, LEOPOLIS, LEMBERG, LWOW,

СЕРПЕНЬ 2003

№30 МАНІПУЛЯЦІЯ СВІДОМІСТЮ

ВЕРЕЗЕНЬ 2003

№30* МАНІПУЛЯЦІЯ СВІДОМІСТЮ

МОЛОДІЖНИЙ ВИПУСК, ГРУДЕНЬ 2003

№31 РОСІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ,

ЛЮТИЙ 2004

№32 СОЛОДКА СВОБОДА СЛОВА

КВІТЕНЬ 2004

№32* КОРУПЦІЯ МІНУС СВОБОДА

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК, ТРАВЕНЬ 2004

№33 ГЕНДЕР, ЕРОС, ПОРНО

ТРАВЕНЬ 2004

№33* ЕРОТИКА

ЛІТЕРАТУРНИЙ ВИПУСК, ЧЕРВЕНЬ 2004

№34 РЕВОЛЮЦІЯ, ЕВОЛЮЦІЯ, СТАГНАЦІЯ

ВЕРЕЗЕНЬ 2004

№35 МОВА НІМОЇ КРАЇНИ

БЕРЕЗЕНЬ 2005

№36 ГАЛИЧИНА - КРАЇНА МІСТ

ВЕРЕЗЕНЬ 2005

№36* ГАЛИЧИНА - КРАЇНА ЛЮДЕЙ

ТРАВЕНЬ 2005

№37 СТРАХ

ЧЕРВЕНЬ 2005

№38 МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ

ЛИПЕНЬ 2005

№39 УКРАЇНА ЯК СУБ'ЄКТ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ГРИ

ЛИСТОПАД 2005

№40 УКРАЇНА - РІК ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ

ГРУДЕНЬ 2005

№41 ПІСЛЯ ЧОРНОБИЛЯ

БЕРЕЗЕНЬ 2006

№42 ГАЛИЦЬКИЙ УСЕ-СВІТ

ЧЕРВЕНЬ 2006

№43 ХРОНІКИ ГАЛИЦЬКОГО МІСТЕЧКА

ВЕРЕЗЕНЬ 2006

№44 ЗА-КАРПАТСЬКИЙ УСЕ-СВІТ

ВЕРЕЗЕНЬ 2006

№45 У ПОШУКАХ ВТРАЧЕНИХ ЕЛІТ

ГРУДЕНЬ 2006

№46 КУЛЬТ МОЛОДОСТІ

БЕРЕЗЕНЬ 2007

№47 ЛЬВІВСЬК І ЙОГО ЛЬВІВЦІ

СЕРПЕНЬ 2007

№48 ГЕБРЕЙСЬКИЙ УСЕ-СВІТ ГАЛИЧИНИ

СЕРПЕНЬ 2007

№49 ВОЛИНСЬКИЙ УСЕ-СВІТ

ЖОВТЕНЬ 2007

№50 УКРАЇНА - ЕС: ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ

ГРУДЕНЬ 2007

№51 ГЕБРЕЙСЬКИЙ ЛЬВІВ

КВІТЕНЬ 2008

№52 ПОЛЬСЬКИЙ УСЕ-СВІТ ГАЛИЧИНИ

ГРУДЕНЬ 2008

№53 КУЛЬТУРА МАЄ ЗНАЧЕННЯ

ГРУДЕНЬ 2008

№54 ВІЛЬНІ МУЛЯРІ, МАСОНИ

ТРАВЕНЬ 2009

№55 ФРАНКО-СТАНІСЛАВІВ

ЛИПЕНЬ 2009

№56 ЧЕРНІВЦІ-CZERNOVITZ-CERNAUTI-צ'ערנאָוויץ

СЕРПЕНЬ 2009

№57 САДИБИ РОДУ ФРЕДРО-ШЕПТИЦЬКИХ

ГРУДЕНЬ 2009

№58 БАГАТОКУЛЬТУРНИЙ ЛЬВІВ

ГРУДЕНЬ 2009

№59 ПАСТКИ СВОБОДИ СЛОВА

ГРУДЕНЬ 2009

№60 УКРАЇНА-ЕС, УКРАЇНА-НАТО

СІЧЕНЬ 2010

№61 УКРАЇНА-ЧОРНЕ МОРЕ, УКРАЇНА-КРИМ

БЕРЕЗЕНЬ 2010

№62 КОЛОМІЯ-KOLOMEJA-KOLOMYJA-קאלאמייא

ЛИПЕНЬ 2010

№63 ТЕРНОПІЛЬ-TARNOPOL-TARNOPOL-טארנאָפּאָל

СЕРПЕНЬ 2010

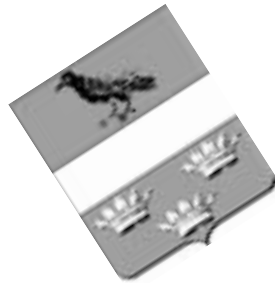
№64 УКРАЇНА-ЕС: ТРАНСКОРДОННА ГАЛИЧИНА

СЕРПЕНЬ 2010

НЕЗАЛЕЖНИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС
Число 64
2010

Головний редактор
Тарас Возняк
Художній редактор
Тарас Матіїв

Редакція часопису «І»
не рецензує надіслані матеріяли

Для контакту:

e-mail: info@ji.lviv.ua

В інтернеті:

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

<http://www.ji.lviv.ua>

Віддруковано з готових діапозитивів. СГД Кичма І.В.
м. Львів, вул. Зелена, 162
E-mail: kychma@lviv.farlep.net, тел.: +38 (032) 244-21-41

Підписано до друку 11.08.2010. Друк. офсет. Тираж 1000. Формат 84x90 1/16. Зам.